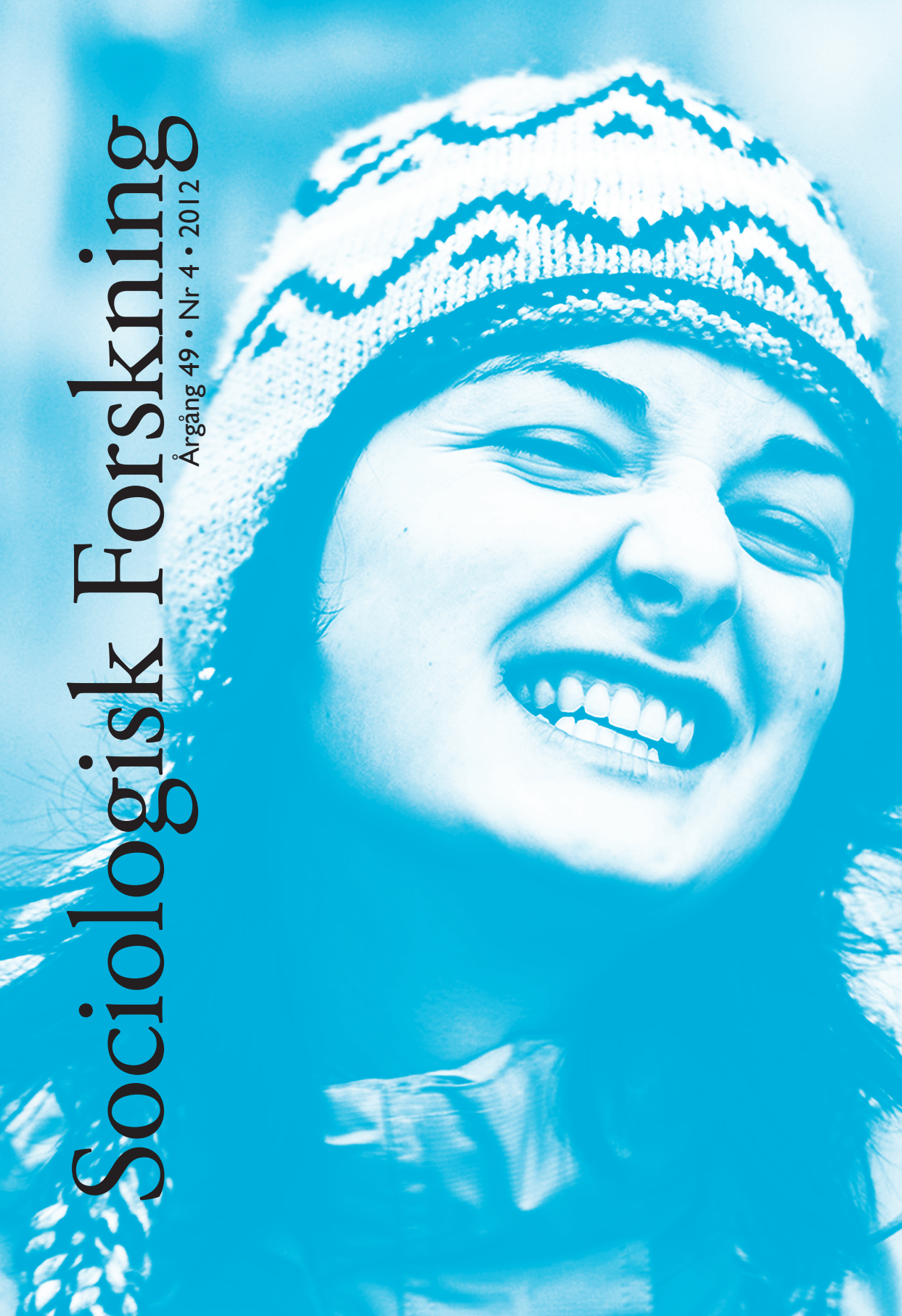

Sociologisk Forskning

Årgång 49 • Nr 4 • 2012

Redaktörer & ansvarig utgivare

Redaktörer: Klas Borell
Roine Johansson
sociologiskforskning@miun.se
Ansvarig utgivare: Patrik Aspers

Grafisk produktion: RPform, Köping

Omslag: Hanna Liljendahl

Omslagsfoto: Petr Jan Juračka

Tryck: PRIMATryck, Hallstahammar

ISSN 0038-0342

Adress

Sociologisk Forskning
c/o Institutionen för samhällsvetenskap
Mittuniversitetet
831 25 Östersund
Tel. 063-16 54 68

Redaktion

Klas Borell
Roine Johansson
Johanna Ekroth

Redaktionsråd

Margareta Bertilsson, Köpenhamns Universitet
Boel Berner, Linköpings Universitet
Ulla Björnberg, Göteborgs Universitet
Hedvig Ekerwald, Uppsala Universitet
Peter Hedström, Framtidsinstitutet
Lars Bo Kaspersen, Köpenhamns Universitet
Gerd Lindgren, Karlstads Universitet
Richard Swedberg, Cornell University

Utgivning 2013

nr 1: v 12 nr 2: v 24 nr 3: v 42 nr 4: v 51

Anvisningar till författare finns på Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se samt på omslagets tredje sida. Artikelförfattarna ansvarar själva för innehållet i respektive artikel.

Sveriges Sociologförbund

är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Abby Peterson, Göteborg, ordförande
Stefan Svallfors, Umeå, vice ordförande
Linda Soneryd, Göteborg, sekreterare
Magnus Ring, Lund, kassör
Ordinarie ledamöter: Åsa Wettergren, Göteborg, Zoran Slavnic, Norrköping, Åke Nilsén, Halmstad, Jan-Magnus Enelo, Örebro, Sverre Wide, Falun.
Suppleanter: Anna Olofsson, Östersund, Karin Bergmark, Stockholm.

Sociologisk Forskning indexerar i följande databaser: Artikelsök, Cambridge Scientific Abstracts, Current Abstracts, DBH NSD – Norwegian register of scientific journals and publishers, Internationale Bibliographie der Rezensionen Geistes- und Sozialwissenschaftlicher Literatur, IBZ – Internationale Bibliographie der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Zeitschriftenliteratur, Journal of Citation Reports (web of science), Periodicals Index Online, SCOPUS, Sociological Abstracts, Social Sciences Citation Index (web of science) och Social Services Abstracts.

Sociologisk Forskning publiceras med stöd från Vetenskapsrådet.

Innehåll

Redaktörerna har ordet: Sociologisk Forskning 50 år	255
”En aktiemarknad för alla”. Integritet och marknadsomsorg i (själv)regleringen av den svenska värdepappersmarknaden	257
<i>Oskar Engdahl</i>	
Medierepresentationer av etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen i Sverige och Finland	283
<i>Sandra Torres, Jonas Lindblom och Camilla Nordberg</i>	
Integration eller illusion – et deviance-perspektiv	305
<i>Shahamak Rezaei och Marco Goli</i>	
Gästkrönika: The Compromised Researcher: Issues in Feminist Research Methodologies	333
<i>Gabriele Griffin</i>	
Recensioner.	349
Sociologförbundet har ordet	359

Sociologisk Forskning 50 år

Med årets sista nummer av *Sociologisk Forskning* publiceras tre refereegranskade artiklar. I den första artikeln – *En aktiemarknad för alla*, författad av Oskar Engdahl – studeras, mot bakgrunden av värdepappersmarknadens dramatiska tillväxt under senare år, framväxten av ett omfattande regleringskomplex som innefattar såväl branschens initiativ till självregleringar som lagstiftarens försök att disciplinera ett växande antal branschaktörer.

I den andra artikeln – *Medierepresentationer av etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen i Sverige och Finland*, författad av Sandra Torres, Jonas Lindblom och Camilla Norberg – studeras hur etnicitets- och migrationsfrågor med anknytning till äldreomsorgsfrågor rapporteras i svensk och finsk dagspress. En sådan jämförelse blir intressant eftersom de båda länderna har en snarlik politik för äldreomsorg samtidigt som skillnaderna i invandrings- och flyktingpolitik är betydande.

I den tredje artikeln – *Integration eller illusion – et deviance-perspektiv*, skriven av Shahamak Rezaei och Marco Goli – undersöks invandrades situation på den danska arbetsmarknaden från en annan utgångspunkt än den vanliga inom forskningen. Istället för att söka förklaringen till invandrades högre grad av arbetslöshet i diskriminering eller bristande integration analyserar författarna förhållandena i termer av normavvikelse, och betraktar invandrarna som rationella aktörer snarare än som offer.

Från och med förra numret infördes en separat recensionsavdelning för nya sociologiska doktorsavhandlingar. I detta nummer recenserar två fakultetsopponenter aktuella avhandlingar. I den första recensionen bedömer politie doktor Heidi Mork Lomell, Politihøgskolen i Oslo, Christel Backmans avhandling *Criminal records in Sweden: Regulation and access to criminal records and the use of criminal background checks by employers*, framlagd vid Göteborgs universitet. I den andra recensionen granskar professor Trygve Gulbrandsen, Institutt for samfunnsforskning i Oslo, Gergei Farkas avhandling *Essays on elite networks in Sweden*, framlagd vid Stockholms universitet. Det är, som vi tidigare sagt, vår starka förhoppning att det stora flertalet svenska doktorsavhandlingar i sociologi fortsättningsvis kommer att recenseras i *Sociologisk Forskning*.

Som vanligt innehåller *Sociologisk Forskning* också en gästkrönika, denna gång författad av Gabriele Griffin, professor i Women's Studies vid University of York, och för närvarande gästprofessor vid Mittuniversitetet. I krönikan – *The Compromised Researcher: Issues in Feminist Research Methodologies* – behandlas fenomenet att forskare i vissa lägen kan hamna i situationer där de blir "komprometterade". Det handlar dels om problemet med vem som har, eller får ta sig, "rätten" att tala å vems vägnar, dels om hur forskare kan sättas i förödmjukande situationer av "forskningsobjekten".

Sveriges Sociologförbunds krönika är författad av dess vice ordförande, professor Stefan Svallfors. I krönikan ställs en för alla svenska forskare angelägen fråga: Hur påverkas forskningsmiljöerna av den växande politiska betoningen på utvärderingar och bedömningar?

Det svenska sociologiämnetets 50-årsjubileum föranledde den dåvarande redaktionen för *Sociologisk Forskning* att ge ut ett dubbelnummer av tidskriften i form av jubileumsantologin *Sociologi i tiden: Bakgrund, utveckling, framtid* (*Sociologisk Forskning* 1–2, 1997). Nästa år kan svenska sociologer fira ett nytt 50-årsjubileum; det är nu *Sociologisk Forsknings* tur att högtidlighållas. Och det finns goda skäl att göra detta. Som påpekades i 1987 års utvärdering av svensk sociologi har *Sociologisk Forskning* spelat en mycket stor roll i ämnets utveckling. Tidskriften har inte bara förmedlat vetenskapliga resultat, den har också, som utvärderarna påpekade, fyllt en central social funktion genom att ventilerat spänningar inom ämnet och befästa ämnesidentiteten (Allardt, Lysgaard & Sørensen, 1988: 92–94). Det kanske tydligaste exemplet på denna roll är den omfattande så kallade mjukdatadebatten som följde publiceringen av Hans Zetterbergs artikel *Traditioner och möjligheter i nordisk sociologi* (Zetterberg, 1966). Enligt Zetterberg karakteriserades svensk sociologi vid mitten av 1960-talet av en betydande ensidighet. Svensk sociologi var, menade han, en specialisering av en av strömningarna inom nordamerikansk sociologi, nämligen ”hårddata-skolan”. Valet av denna speciella linje hade visserligen, fortsatte Zetterberg, besparat svensk sociologi ”mycken futilitet och irrationalitet”, men lett till en ”metodologisk puritanism” som begränsat ämnets intellektuella spektrum och vitalitet.

Den svenska sociologins 50-årsjubileum markerades i *Sociologisk Forskning* genom ett dubbelnummer i form av en jubileumsantologi (*Sociologisk Forskning*, 1–2, 1997) som på olika sätt speglade sociologiämnetets intellektuella och institutionella historia, från föregångare som Geijer, Törnberg och Steffen, över ämnets etablering i och med Torgny T. Segerstedts professur i Uppsala 1947 och fram till sociologins samtidsutmaningar. *Sociologisk Forsknings* 50-årsjubileum kommer inte att firas med en liknande ambitiös specialutgåva, men jubileet kommer på olika sätt att uppmärksammas under nästa utgivningsår. Redaktionens ambition är att låta äldre forskare, som följt tidskriften under många år, ge sina perspektiv på tidskriften och dess betydelse för svensk sociologi och vi kommer också att vända tillbaka till 1966 års ”mjukdatadebatt” för att spegla ämnets metodologiska utveckling och debatt.

Klas Borell & Roine Johansson

Referenser

- Allardt, E., S. Lysgaard & A. B. Sørensen (1988) *Sociologin i Sverige: Vetenskap, miljö och organisation*. Stockholm: HSFR & UHÄ.
- Zetterberg, H. L. (1966) ”Traditioner och möjligheter i nordisk sociologi”, *Sociologisk Forskning* 3(1): 1–21.

”En aktiemarknad för alla”

Integritet och marknadsomsorg i (själv)regleringen av den svenska värdepappersmarknaden

Oskar Engdahl

Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.

”A stock market for all”. Integrity and concern for the market in the (self-)regulation of the Swedish securities market

This article deals with the transformation process that led to the substantial growth of the securities markets, and also led to a situation where Sweden became one of the leading countries when it comes to ordinary people investing in shares and mutual funds. The article discusses how social control and regulation of the market changed as a result of this process. A sudden and strong unanimity for knowledge tests in order for a stockbroker to be allowed to conduct brokerage, advisory services and asset management was the significant change in this transformation process. Knowledge tests were first introduced on a voluntary basis by the industry itself, but is now a mandatory requirement by the State. This article argues that the unanimity for knowledge tests best can be understood by studying the broadening of the financial markets. The broadening meant that more groups in society – with very varying capabilities – had started to place their assets in the security markets. They were encouraged to do so since this was considered to be the solution to the growing number of socioeconomic problems. This article is mainly based on market statistics and document analysis supplemented by interviews.

Key Words: securities markets, regulation, self-regulation, social control, economic sociology.

Från att årtiondena under och efter andra världskriget ha varit en angelägenhet för ett litet fåtal har marknaderna för aktier och andra värdepapper genomgått en kraftfull omvandling (Nilsson 2003). Idag involverar värdepappersmarknaden breda befolkningslager och Sverige har blivit ett av de länder i världen vars befolkning placerar mest i aktier och fonder (FF 2012; Pettersson, Helgesson & Hård af Segerstad 2009). Omvandlingen har präglats av en omfattande exponering för nyheter, reklam och information om olika placeringsformer och aktieaffärer har tidvis framstått som en ”bred folklig företeelse” (Nilsson 2003:51, se även Forslund 2008; Lindqvist 2001; SOU 2000b, 2005). Förhoppningarna om att en ökad mängd placeringar på värdepappersmarknaderna skall skapa ekonomisk välfärd och trygghet för den enskilde medborgaren, samt bidra till att lösa samhällsekonomiska problem, har varit stora – och möjligheten till lukrativa affärer betydande (Blyth 2002; Larsson 1998; Lundberg 2007).

Parallellt har missförhållanden uppmärksamrats och ansetts stå i vägen för att den potential som värdepappersplaceringar har tillskrivits skall kunna realiseras fullt ut

(FI 1999a–f, 2001a, b; SOU 2000a, b, 2004). Kritik har riktats mot att branschaktörer utnyttjar kunder med hjälp av sitt informationsövertag. Etiska övertramp och ren kriminalitet har tidvis fått stor uppmärksamhet, och tvister har uppstått mellan marknadsaktörer. Förtroendet för bank- och finanssektorn har vid flera tillfällen sviktat betänkligt och kraven på förstärkt reglering har varit högljudda.

En av de åtgärder som införts i syfte att stärka förtroendet för värdepappersmarknaden är kunskapstester för branschens yrkesutövare. Kunskapstester har fått ett stort genomslag och mött acceptans bland såväl branschföreträdare och tillsynsmyndigheter som politiska beslutsfattare (FI 1999b, 2001a; Jansson 2011; SOU 2002). Genom *Svenska Fondhandlareföreningen*¹ tog branschen självt initiativ till ett på kunskapstester byggt licensieringsprogram för anställda på värdepappersmarknaden (Jansson 2008, 2011; SwedSec 2012a, c). Programmet drog igång i april år 2001 och landets banker och mäklarfirmor anslöt sig mangrant. Branschens självregleringsinitiativ fick stöd av tillsynsmyndigheter och berömdes från politiskt håll, men gjordes ändå obligatoriska genom Lagen om finansiell rådgivning (2003: 862) som trädde i kraft i juli år 2004 (FFFS 2004; SOU 2002).

Framväxten av ett regleringskomplex där yrkesutövare i branschen av såväl sig själva som av staten avkrävs högre formella krav på kunskap kan tyckas naturlig i en ekonomi som sägs vara allt mer kunskapsbaserad (Livingstone & Guile 2012). Samtidigt är regleringen något paradoxal eftersom yrkesutövarnas kunskapsöverläge gentemot kunderna under samma tidsperiod har framhållits som ett grundläggande problem för värdepappersmarknadens funktionsduglighet; strategin med kunskapstester för branschanställda skulle därför således mycket väl kunna leda till att kunskapsgapet ökar och problemet förvärras (FI 2001a, 2002, 2007; SOU 2003). I denna artikel behandlas därför branschens initiativ till självreglering i relation till statens efterföljande lagreglering. Syftet är att klargöra vilken funktion som regleringskomplex om kunskapstester fyller på dagens värdepappersmarknad och vilka faktorer som förklarar dess framväxt.

Artikeln inleds med ett avsnitt som behandlar studiens teoretiska kontext och metod. I efterföljande avsnitt argumenterar jag för att branschens självregleringsinitiativ primärt är att förstå som ett sätt att stärka marknadernas integritet och handlingskraft medan rådgivarlagen har varit ett sätt att disciplinera branschens yrkesutövare i syfte att främja värdepappersplaceringar. Svårigheten att använda personlig kännetecken för att stabilisera osäkra marknadsrelationer, respektive uppfattningen att okunighet och passivitet i finansiella frågor kännetecknar betydande delar av befolkningen, lyfts fram som avgörande villkor för denna samhällsförändring. Båda dessa villkor hänger i sin tur samman med att allt fler samhällsgrupper med olikartade förutsättningar har gjorts beroende av värdepappersplaceringar på marknader som tillskrivits

---

1 Sedan år 1908 organiserar *Svenska Fondhandlareföreningen* banker och bolag som driver värdepappersrörelse i Sverige med den uttryckliga ambitionen att skapa en ”sund, stark och effektiv värdepappersmarknad” (www.fondhandlarna.se). Föreningen organiserar alla företag av betydelse för den svenska marknaden. Se Jansson 2008, 2011.

en allt större betydelse för enskilda individers ekonomiska trygghet och samhällets funktionsduglighet. Sammantaget har detta, menar jag, drivit fram en inordningslogik och vilja att lägga marknaden tillrätta som avspeglar sig i licenseringsprogram och rådgivarlag.

Teoretisk kontext och metod

I centrum för denna artikel står regleringsformer på värdepappersmarknaderna. Framförallt knyter jag an till den under senare år frekvent framförda uppfattningen att den samtida ekonomin präglas av tilltagande regleringsanspråk; en utveckling ofta omtalad i termer av ”regleringsexplosion” (Braithwaite 2008; Levi-Faur 2005; jfr. Ahrne & Brunsson 2004). Utvecklingen har påvisats i flera inflytelserika studier och har rönt stort intresse bland samhällsforskare – särskilt mot bakgrund av att mängden regleringar kunde förväntas ha minskat i tider där liberalisering, privatisering, marknadsanpassning och avreglering har utgjort honnörsord (Jordana & Levi-Faur 2010; Levi-Faur 2005; Vogel 1996). Exempelvis visar Levi-Faur, på basis av studier av beslut om privatiseringar av statliga verksamheter i 171 av världens länder under åren 1980–2002, att antalet regleringsagenter har ökat kraftigt i takt med att privatiseringsvågen har spridit sig över världen. Från slutet av 1990-talet och framåt är skapandet av regleringsagenter därtill den dominerande trenden:

What is interesting to note ... is that, if for a while privatization was more popular than the creation of regulatory agencies, since the 1990s, the opposite seems to be the case. The rationale for the creation of regulatory agencies seems to be stronger than the rationale for privatization. (Levi-Faur 2005:19)

Den ökande mängden regleringar och regleringsagenter innefattar emellertid en kvalitativ förskjutning med avseende på föremålet för regleringarna: från marknadsintervention och tillhandahållande av varor och tjänster till regleringar som framförallt syftar till att säkra marknads funktionsduglighet (Braithwaite 2008; Larsson 2001:220–223). Att främja marknadsutveckling och utforma spelregler så att de uppfattas som rättvisa, legitima och förtroendeingivande är ett starkt inslag i denna regleringsexplosion (Black 2008; Larsson & Engdahl 2012). Ett annat är ambitionen att öka allmänhetens kunskap i finansiella frågor, göra värdepappersplaceringar till en normal del av vardagslivet och möjliggöra en ”massinvesteringsskultur” (Belfrage 2008; Williams 2007). ”Regleringsexplosionen” innefattar därtill en ökande mångfald och kombination av regleringstyper och regleringsagenter som föranlett samhällsforskare att tala om ”regleringskapitalismen” som ett nytt stadium i samhällsutvecklingen (Braithwaite & Drahos 2000; Braithwaite 2008; Levi-Faur 2005). Vi uppmanas att ta till oss att regleringar inte längre är – och kanske aldrig heller har varit – statscentrerade. Regleringar är ”decentrerade” och präglade av aktörer som konstituerar sig som reglerare och reglerade i relation till varandra (Black 2001, 2008). Staten är därför bäst att betrakta som en organisation i ett av maktförhållanden och

strategiska allianser präglat nätverk av en mångfald organisationstyper (Braithwaite 2008; Jessop 2007). Tongivande inslag i denna process är att staten delegerar och legitimerar av andra organisationer initierad regleringsmakt, ägnar sig åt ”styrning på avstånd” snarare än detaljreglering, skapar och uppmuntrar självreglering, samt medger ett ökat utrymme för professionella aktörer och experter i arbetet med att utforma och upprätthålla regleringar (Levi-Faur 2005; Jordana & Levi-Faur 2010; Rose 1999).

Det regleringskomplex kring kunskapstester som Fondhandlareföreningens licensieringsprogram (reglering som självreglering) och rådgivarlagen (reglering som i lag ålagd självreglering) har gett upphov till illustrerar flera inslag i ovanstående utveckling. Rådgivarlagen innebär att godkänt betyg i ett kunskapstest är ett krav utan vilket många yrkesutövare i bank- och finansbranschen inte längre får mäkla affärer, ge kunder råd och förvalta deras tillgångar. *Finansinspektionen* och *Konsumentverket* har tillsynsansvar för lagen som, utöver kravet på kunskapstest, innefattar omsorgs-, avrådande- och dokumentationsplikt. Finansiell rådgivning skall anpassas till kundernas förutsättningar och önskemål. Näringsidkaren hålls ansvarig för att en lång rad förhållanden som rör kundernas ekonomiska situation och kunskapsnivå beaktas i rådgivningssituationen, samt dokumenteras. Även ansvaret för att utveckla kunskapstester har delegerats till näringsidkarna själva med kravet att det test som används skall ha tillhandahållits eller granskats av en från näringsidkaren oberoende part. Näringsidkarna är på så sätt ålagda att reglera sig själva och använda branschens experter för att ge lagen konkret innehåll. Samtidigt som branschens yrkesutövare utgör objekt för statens regleringsmakt så konstitueras de härmed också som subjekt vilka förväntas medverka i regleringen.

Lagens krav på kunskapstester är närmast en kodifiering av den självregleringsprocess som påbörjades flera år tidigare genom det av Fondhandlareföreningen initierade och genomförda licensieringsprogrammet (Jansson 2011; SwedSec 2012a). Medlemskap i licensieringsprogrammet är ett frivilligt val från banker, mäklarfirmer och andra företag verksamma på värdepappersmarknaden. När väl anslutning har skett är licensinnehav emellertid ett krav för att anställda skall få tillträde till vissa befattningar och arbetsuppgifter i medlemsföretagen. Fokus har framförallt legat på anställda som arbetar med kvalificerad rådgivning och förvaltning av kunders medel, samt anställda med ansvar för dessa verksamheter.² Licens erhålls genom att en person får godkänt resultat i ett kunskapsprov och behålls genom prövning i årliga kunskapsuppdateringar. Kunskapsprovet består av 125 frågor med fasta svarsalternativ som täcker följande områden: sparande och placeringar, handel och administration, finansiell ekonomi, etik och sundhetsregler, samt regelverk på värdepappersmarknaderna (SwedSec

---

2 Från och med införandet år 2001 har det funnits ett licensieringstest som gällt för samtliga yrkesgrupper. Under år 2013–2014 införs emellertid en differentiering. I ett första steg införs ett licensieringstest för rådgivare bredvid rådande licensieringstest. I ett andra steg delas det senare upp i ett test för specialister (mäklare, förvaltare, analytiker) och ett test för lednings- och kontrollfunktioner (chefer, compliance officers, risk managers). När de nya reglerna är genomförda fullt ut kommer det således att finnas tre slags licenser. Se vidare SwedSec 2012c.

2012a, b). Totalt krävs 70 procent rätt svar med ett minimum på 50 procent inom varje delområde. Testet är i allt väsentligt inriktat på sakkunskap om hur föreliggande marknad och finansiella instrument fungerar samt hur affärer med dessa skall genomföras, administreras och riskbedömas. Licensieringsprogrammet innebär vidare att medlemsföretagen förpliktar sig att rapportera en licensinnehavare, om det finns skäl att anta att denne har agerat i strid med de regler som gäller för licensen (SwedSec 2011, 2012a). Anmälda ärenden utreds av en disciplinnämnd med erinran, varning och återkallad licens i sanktionsarsenalen; återkallad licens innebär att en anställd under som högst tre år inte får inneha arbetsuppgifter som kräver licens i ett medlemsföretag.³

Den studie av regleringskomplexet kring kunskapstester som denna artikel är ett resultat av karaktäriseras bäst som en fallstudie (Gerring 2007; Yin 2009). Fallet 'kunskapstester på den svenska värdepappersmarknaden' förstås här i sin tur primärt som ett fall av det övergripande fallet '(själv)regleringar på värdepappersmarknaden' som har genomförts i syfte att förstå (själv)regleringars framväxt, villkor och funktion (Baldwin, Cave & Lodge 2011; Ragin & Becker 1992). Sverige var ett av de första länderna i världen med detta slags (själv)regleringar och fallet är därför av betydande intresse för kunskapsutvecklingen på området. På kunskapstester baserade licensieringsprogram och lagstiftning finns även i andra länder, men tidigare studier på området förefaller inte finnas.

Studien är i huvudsak en dokumentstudie. Materialet består av *lagstiftning, regelverk och policies* rörande marknadsföring, försäljning och rådgivning av finansiella produkter åren 1980–2010, till dessa knutna *förarbeten, utredningar, rättsfall och disciplinärenden* samt *deskriptiv statistik* om värdepappersmarknadernas omfattning och struktur under efterkrigstiden. Dokumenten har främst studerats i syfte att fånga in problembeskrivningar och lösningsförslag i relation till införandet av kunskapstesterna. I fallet med licensieringsprogrammet handlar det om regelverk, policies och sanktionsbeslut samt styrelseprotokoll och interna pm/utredningar.⁴ Materialet har kompletterats med intervjuer.⁵ I fallet med rådgivarlagen handlar det dels om lag- och förordningstext, offentliga utredningar, remissyttranden och andra dokument

3 Under åren 2001–2012 har licensen återkallats för ett drygt 30-tal anställda medan drygt 40-talet har fått varning/erinran (www.swedsec.se/disciplinarenden/beslut).

4 Fondhandlareföreningens styrelseprotokoll (inklusive bilagda underlag) och internt utredningsmaterial från SwedSec är sekretesskyddat. Jag har tagit del av – och i förekommande fall fått kopior av – detta material genom personliga besök i Fondhandlareföreningen/SwedSecs lokaler på Blasieholmsgatan 5 i Stockholm.

5 Totalt handlar det om semistrukturerade intervjuer med sex personer som har haft/innehar styrelseuppdrag eller ledande befattning som styrelseordförande/verkställande direktör/direktör i Fondhandlareföreningen/SwedSec. Intervjuer med fyra personer har skett vid personliga möten och på plats i föreningens lokaler. Intervjuerna har omfattat ungefär 1,5 timmar under vilka anteckningar har förts. Därutöver har intervjuer gjorts med två personer via e-post. Intervjuerna har i regel följts upp med följdfrågor av smärre karaktär eller kontakt i syfte att få ta del av dokument eller statistiska uppgifter. När ett citat i artikeltexten inte följs av en referens syftar det på dessa intervjuer.

producerade inom ramen för lagstiftningsprocessen, dels om rapporter, utredningar, sanktionsbeslut från tillsynsmyndigheter (Finansinspektionen och Konsumentverket) samt rättsfall som har berört marknadsföring, försäljning och rådgivning av finansiella produkter.

Värdepappersmarknadernas omvandling

Under de årtionden som passerade efter andra världskriget var den svenska värdepappersmarknaden en liten och stabil marknad som kretsade kring Stockholms Fondbörs och dess lokaler på Stortorget i Gamla Stan. År efter år hade börsen under 1960- och 1970-talen samma tjugotal banker och mäklarfirmor som börsmedlemmar. Antalet börsmäklare höll sig runt 70–80. Mäklarna och börsens anställda möttes dagligen i sitt arbete på det börsgolv som utgjorde en naturlig kontaktyta. Här skapades de informella regler som upprätthåller ordning i hur affärer genomförs och grunden lades för den förutsägbarhet som förenklar möjligheten att genomföra affärer på marknaden.⁶ När människor har nära kontakt i sitt arbete – och dessutom är ömsesidigt beroende av varandra för att kunna genomföra affärer åt sina uppdragsgivare – blir denna ordning stark (Gunningham 1991:310). På Stockholmsbörsen fungerade detta de dagliga mötenas informella kontrollsystem parallellt med en formaliserad godkännandeprocess för mäklare (SFF 1990b, bilaga 4, se även Hägglöf & Ponsbach 1991; Jansson 1995, 2008, 2011; SOU 1973). När en börsmedlem ville att en mäklare skulle få tillträde till börshandeln fick medlemmen ansöka i börsstyrelsen om att få mäk-laren godkänd som börsombud. I denna process var Fondhandlareföreningen involverad genom att utse ledamöter till den referensgrupp för börsombuds godkännande som börschefen använde sig av när denne godkände börsombud (SFF 1990b).⁷

1980-talets tillväxt av värdepappersmarknaden fick emellertid omfattande konsekvenser för marknadens under årtionden relativt stabila ordning. Redan under 1980-talet innebar tillväxten att antalet börsombud fördubblades – i sig en dramatisk förändring sett mot bakgrund av tidigare årtiondens stabilitet på området (OM Stockholm Exchange 1999, se dock SOU 1973). Mäklarfirmorna blev nu också fler än bankerna. Medan antalet banker under åren 1980–1989 ökade från 10 till 12, och bankernas ombud från 60 till 69, så ökade antalet mäklarfirmor från 6 till 17, och

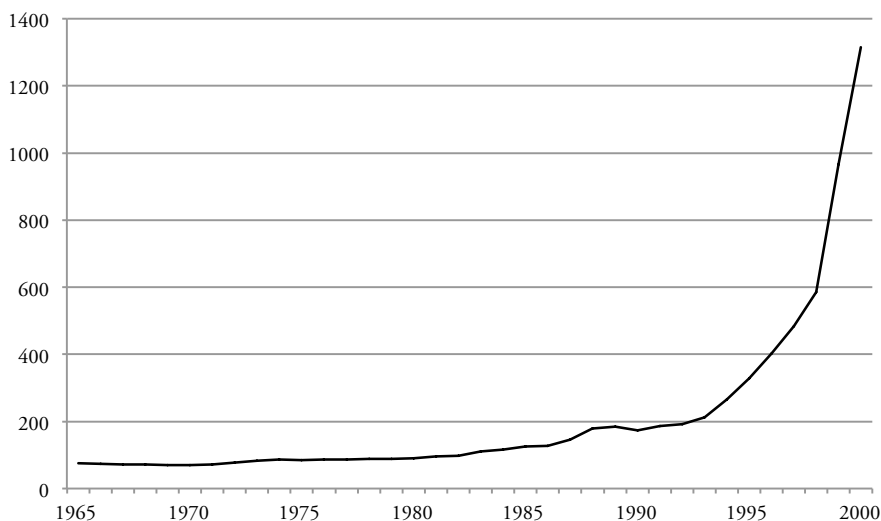
---

6 Se exempelvis Hallvarsson 1988; Isaksson 1988; Jansson 1995:98–101. Jämför Abolafia 1996; Gunningham 1991. Det bör betonas att det som här avses är regler för hur affärer genomförs och det sätt på vilket marknadsaktörerna kontrollerar varandra. Huruvida detta är en ordning som står i samklang med lagstiftning på området eller uppdragsgivarnas vilja är en annan fråga. För svenska exempel på när det senare inte har varit fallet, se Isaksson 1988 och Ström 1963.

7 Prövning för ”börskortet” skedde i referensgruppen efter att en mäklare hade tjänstgjort på börsgolvet under minst ett års tid. På grundval av referensgruppens yttrande utfärdade börschefen ett börskort som bevis på auktorisation som börsmäklare vid Stockholms Fondbörs. Referensgruppen bestod av erfarna börsmäklare utsedda av Fondhandlareföreningen samt representanter för börsen. Några formella kunskapskrav eller prov förelåg aldrig.

mäklarfirmornas ombud från 31 till 85. Den snabbt ökade mängden mäklare gjorde att börsens formella kontrollsystem och Fondhandlareföreningens del däri stegvis försvagades. Föreningen övergick från att ta ”noggrann del i personurvalet” via att nöja sig med att ”föra listor över ombuden” till att i början av 1990-talet släppa denna uppgift helt (Jansson 2008:14). Antalet börsombud räknades härvidlag till 200, vilket emellertid var fullt tillräckligt för att Fondbörsens traditionstygda lokaler nu ansågs vara alltför trångbodda. I slutet av 1980-talet initierade börsen ett arbete för att finna rymligare lokaler som ledde fram till att de – bland de första i världen – avskaffade den traditionella golvhandeln och införde ett elektroniskt handelssystem (Stockholms Fondbörs 1991).

Sommaren år 1990 hade mäklarna flyttat ut ur Börshuset. Handeln på börsen genomfördes nu på respektive medlemsföretags egna kontorslokaler med telefoner och datorer knutna till börsen (Stockholms Fondbörs 1991). Förändringarna innebar att fler och mer komplicerade affärer genomfördes av ett ökat antal personer samtidigt som elektroniseringen av börsen drastiskt minskade andelen dagliga personliga möten på marknaden. Som Gunningham har påpekat försvåras – eller till och med omöjliggörs – i en sådan miljö möjligheten att ”know one’s fellow traders, who to trust, how to impose informal sanctions that work effectively, or even to identify what other traders are doing around you” (Gunningham 1991:311). På den svenska värdepappersmarknaden skapade detta under övergången till 1990-talet en osäkerhet som ledde till att förslag om att skärpa kraven på börsombud, och införa en auktorisation för börs-, institutions- och optionsmäklare byggd på kompetenskontroll, diskuterades i Fondhandlareföreningen (se exempelvis SFF 1990a:§13, b:§4, jämför Jansson 2011:20–22, 2008).

Figur 1. Antal börsombud på Stockholms Fondbörs 1965–2000.

Källa: Stockholms Fondbörs årsberättelser.

Till följd av att värdepappersmarknadernas tillväxt avbröts genom den bankkras som präglade övergången till 1990-talet och åren i omedelbar anslutning därefter fick förslaget inte tillräckligt gensvar för att genomföras. Under några år minskade börsvärdet drastiskt, antalet börsmedlemmar minskade något och antalet börsombud låg i det närmaste still – vilket också fick till följd att marknadens tilltagande anonymisering kom av sig (se figur 1). Konkurrenten om jobben i sektorn blev under en tid hård och möjligheten till förtjänst per affär relativt låg (SFF 1990b:§4; Stockholms Fondbörs 1990, 1991).

Efter de svaga åren påbörjades dock en i alla avseenden dramatisk tillväxt av marknaden några år in på 1990-talet. På några få år mångdubblades börsvärdet, antalet affärer och mäklare (se figur 1). Den kraftfulla tillväxten möjliggjordes i mångt och mycket av 1980-talets avregleringar av politiska restriktioner på finansiell verksamhet. Till en början förefaller dessa förändringar ha påverkat själva aktiehandeln som sådan i relativt liten utsträckning och var något som framförallt utnyttjades av aktörer i branschen och det övriga näringslivet (Hallvarsson 1988; Larsson 1998:205–215). I mitten av 1990-talet gjorde sig emellertid breddningen av marknaderna påtaglig. Allt fler aktörer med *olikartade* förutsättningar agerade nu på marknader som dessutom tenderade att flyta samman. Till de förändringar som nämnts tidigare – att börsgolvets nära sociala kontaktytor övergått i elektronisk handel och att mäklarfirmornas tillväxt medfört att de nu blivit klart fler i antal och ombud än bankerna – kommer nu en kraftigt ökande andel utländska aktörer som ett helt nytt inslag på börsen; avskaffandet av börsmonopolet och framväxten av alternativa marknadsplatser; en branschglidning som innebar att tidigare åtskilda bank-, finans- och försäkringsverksamheter sammanfördes, samt en spridning av börsinformation till externa aktörer som slog igenom i breda befolkningslager (Larsson 1998; OM Stockholm Exchange 1999:15; SOU 2000a; se även Lindqvist 2001; Nilsson 2003).

Gemensamt för förändringarna var att de innebar allt fler kontaktytor som sprängde tidigare personkännedom och informell social kontroll. En tidigare relativt liten och stabil marknad, med täta nätverk där de flesta kände varandra, bröts upp och integrerades med internationella influenser och personer från breda samhällslager med skilda förutsättningar. I en sådan situation tenderar affärer att bli allt besvärligare att genomföra. Svåröverskådlighet och risken för missförstånd gör att aktörer kräver mer information och bättre garantier för att kunna reducera rådande osäkerhet och handla med trygghet – en osäkerhet som finansiella marknader är särskilt känsliga för (Aspers 2011:165–166; Gehrig & Jost 1995:310; Spence 2002). Särskilt påtaglig blir denna osäkerhet när nya grupper, som inte har någon tidigare erfarenhet eller ett uppbyggt kontaktnät på området att falla tillbaka på, har involverats i verksamheten som köpare och säljare. Tillväxten av antalet affärer under 1990-talets ”bubbelår” medförde enligt branschen och tillsynsmyndigheterna också en utbyggnad i snabb takt ”med nyrekryteringar av unga och oerfarna personer” under ”närmast drivhusliknande förhållanden” – och tillkomsten av allt fler olika typer av aktörer som verkade i ett gränsland mellan reguljär yrkesutövning och mäklari som hobby (SOU 2000a:40f., kap. 13; Jungerhem 2000; Hallvarsson & Halvarson 2004:286; FI 2001a:35). Utveck-

lingen innefattade uppdrag och anställningar där det blev – som branschföreträdare uttryckt saken – ”ordentligt fel”. Utvecklingen bekräftades i efterföljande rättsfall där såväl landets storbanker och välkända mäklarfirmor som obskyra ”daytraders” var involverade (FI 1999a–e; 2001b).⁸ Under andra halvan av 1990-talet uttryckte företag i branschen också svårigheter med att hitta kompetenta medarbetare för den kvalificerade tjänsteproduktionen och befarade hård internationell konkurrens om välutbildad arbetskraft (SOU 2000a:378).

Den oro och osäkerhet som följde av dessa problem skulle ha kunnat verka splittande och hindrat branschgemensamma projekt, vilket – som nämnts ovan – varit fallet i början av 1990-talets krisår. Nu uppstod problemen emellertid i en helt annan ekonomisk situation. Möjligheten till arbetstillfällen, förtjänster och marknadsutvidgning uppfattades som lukrativa och självförtroendet var starkt. Men att på ett personligt plan komma överens om och upprätthålla spelregler och praktiska riktlinjer, för att kunna genomföra affärer på denna växande marknad, var besvärligt. Personliga nätverk och förtroenden fortsatte att vara viktiga, men de räcker inte till för att hantera den komplexitet som följer av fortsatt marknadsexpansion (jfr. Pixley 1999; Zucker 1986). Med rörlighet och opersonlighet på allt mer abstrakta finansmarknader följer ett starkare beroende av allt kraftfullare system som kan reducera komplexitet på ett opersonligt sätt. Samtidigt skapar lukrativa affärsmöjligheter en framtidstro som höjer attraktionskraften i detta slags system – en större efterfrågan och acceptans för olika former av ”opersonlig tillit” tenderar därför att växa fram (Pixley 1999; Shapiro 1997; Zucker 1986). I en sådan situation signalerar en licens pålitlighet och produktiv kapacitet, underlättar för investerare att avgöra vilka mäklare som är värda att anlita eller anställa och undanröjer misstro och osäkerhet – något som behandlas närmare i nästa avsnitt (Spence 2002; Ogus 1998).

Licensiering och marknadsintegritet

Fondhandlareföreningens licensieringsprogram initierades av ett par styrelsemedlemmar i oktober år 1998 och trädde i kraft i april år 2001 (SFF 1998; 1999a–f; se även Jansson 2008, 2011). Fokus har varit inställt på anställda som arbetar med kvalificerad rådgivning och förvaltning av kunders medel, samt anställda med ansvar för dessa verksamheter. Företrädare för licensieringsprogrammet har betonat att kunskapstestet som sådant ofta har fått alltför stor uppmärksamhet i relation till programmets disciplinära sanktionsförfarande, och att programmet redan från början syftade till att fungera som ett ”urvalsinstrument” för branschen (SFF 1999b:§11):

---

8 För exempel, se följande rättsfall: Stockholms tingsrätts dom 2000-09-28, mål nr. B 7874-99; 2001-01-25, mål nr. B 1432-99; 2002-01-10, mål nr. B 700-99; 2003-11-19, mål nr. B 5222-01; 2004-09-16, mål nr. B 2357-00.

Att båda delarna skulle med var en självklarhet från första stund och inget som någon tilläts tycka till om. Kunskapsdelen var självklar, men vi höll det disciplinära som kanske ändå viktigare. [...] Vi talade nog inte om "kvalitetshöjande" utan om det man skulle kunna kalla en "kvalitetsgaranti". Däremot fanns urvalsfrågan med från början, eftersom det fanns några exempel på misslyckanden där det inte fanns något som talade för fel urval från början, men där det visade sig ha blivit ordentligt fel. I varje fall ett disciplinärt förfarande som omöjliggör att en person dyker upp på nytt borde minska risken till gagn för både företag och kunder, fast den naturligtvis inte kunde rädda från alla missar, men så är det ju i livet också i övrigt. Jag tror att detta var viktigt som skäl till vad jag nyss sade om att det disciplinära var en viktig och självklar byggsten; klara ett prov kan många, också de förslagna, men de skall bara få bete sig märkbart felaktigt en gång.

Medan exempelvis faktiska utbildningsinsatser har överlåtits till enskilda mäklare och företag att arrangera på egen hand så har stor omsorg lagts vid att utforma kontrollmekanismer som test, anmälningsplikt och sanktionsförfarande. Eftersom dessa kontrollmekanismer riktar sig mot branschens egna är det förstås rimligt att åtminstone i förstone uppfatta initiativet som grundat i intern misstro mot väsentliga delar av branschen. Programmet har också påtagliga likheter med den typ av branschinitierade tillträdeskontroller som ofta anses vara motiverade av att säkra omvärldens förtroende för verksamheten och förekomma regleringar från statliga myndigheter (Baldwin, Cave & Lodge 2011; de Goede 2005; Preda 2005). Här åsyftas olika slags självpåtagna begränsningar om på vilka platser handel får äga rum, hur och med vad handel får genomföras, och vem som har rätt att handla på marknaderna. Genom att etablera olika slags tillträdeskrav markeras vem som kan utföra finansiella aktiviteter på ett legitimt sätt och möjligheten att kontrollera marknaden ökar (Preda 2005:456). Resultatet blir avgränsade medlemsorganisationer med en intensifierad kontroll över de mekanismer med vilka medlemmar kan få och nekas tillträde samt uteslutas. Stränga krav på ålder, förmögenheter och betalningsförmåga, fast anställning, nationell, etnisk och religiös tillhörighet, rekommendationsbrev från borsmedlemmar, samt intygad lämplighet eller "redbarhet" finns med på listan över de krav som ställts för att få tillträde till borsgolven och som genom århundradena i regel gjort handel med värdepapper till en verksamhet för "exclusive men's clubs" (Preda 2005:461; jfr. SOU 1973:56–60; Ström 1963).

Licensieringsprogrammet är dock frivilligt och inkluderande: Ingen tvingas att vara med och ingen utesluts från att vara med. Möjligheten att få licens är öppen för alla. Företrädare har framhärdat i att de med licensen har velat "fånga in så många som möjligt och undvika att skapa ett A- och ett B-lag". Tidigt valde föreningen att inte begränsa sig till föreningens egna medlemmar och satte kravnivån på en relativt grundläggande nivå. Licensen syftar till att säkra en grundkompetens, en "kvalitetsgaranti" som företrädarna uttrycker saken (SFF 2000; jfr. SFF 1999b). Sammantaget menar jag därför att initiativets kontrollmekanismer snarare bör förstås som ett svar på marknadsinterna problem och i form av identitetskontroll (identifikation av mark-

naden) än tillträdeskontroll (begränsning av marknaden). Med kontrollmekanismernas hjälp upprättas en ordning som stärker marknads handlingskraft som kollektiv aktör och möjliggör fortsatt marknadsutvidgning; licensiering blir ett sätt att identifiera marknadsaktörer, skapa en gemensam hållning och samla marknaden. Med det regelsystem som fastslås genom kunskapskraven förbättrar licensen marknads transparens och tydlighet genom att inrätta ett gemensamt signalsystem som framhäver marknads identitet och reducerar de spänningar som följer av en upplöst identitet (Parsons & Smelser 1956:16–17; Spence 2002).

Kunskapstest är ett attraktivt instrument i ett sådant sammanhang eftersom det är relativt enkelt att omvandla till opersonlig tillit – möjligt att individualisera och standardisera samt potentiellt universalistiskt till sin natur – och därför också funktionellt i en rörlig värld med inkluderande och utvidgande ambitioner (jfr. SOU 2000a). Många tidigare använda principer – kön, nationalitet, religion, personkänedom (se ovan) – är för detta ändamål alltför partikulära, kollektiva, trögörliga och exkluderande. De fungerar därför dåligt för att hålla samman och stärka marknads symboliska funktioner i samtiden (Parsons & Smelser 1956; jfr. Parsons & Platt 1975:13). I Meads (1976) språkdräkt låter det sig sägas att de ”signifikanta symboler” som licensieringsprogrammet utgör binder samman branschens aktörer i en tydligare gemenskap om hur marknaden fungerar och hur affärstransaktioner skall genomföras, något som förbättrar deras handlingskapacitet som marknadsaktörer. Kunskapstestet markerar vidare självständighet och integritet genom att personer som förknippas med, och åberopar, kunskap kan framställa sitt agerande som relativt neutralt och oberoende av specifika intressen. Detta är förstås attraktivt för en bransch vars aktörer ofta anklagas för att agera i spekulativt egenintresse och i en tid där gränsen mellan yrkesutövare och kunder tenderar att upplösas (de Goede 2005; Horn 1995; SOU 2000a, 2004). Som MacKenzie (2005) och de Goede (2005) påpekat (med Foucaults hjälp) har vetenskapliga studier och kunskapsproduktion ofta legitimerat handel med finansiella instrument och motverkat en syn på dessa som ”fraudent and gambling” – och ”examinationen” har utgjort en sanningsproducent som har producerat handlingskraft (de Goede 2005:124f.).

Fondhandlareföreningen har vidare markerat integritet genom att driva och lansera projektet på egen hand och vara noga i urvalet av samarbetspartners. Förslaget om kunskapsprov väcktes av ett par av föreningens styrelsemedlemmar i oktober 1998, fick omedelbart stöd av den övriga styrelsen, och ledde till en promemoria som diskuterades i styrelsen i februari 1999 (SFF 1998; 1999a). Tidigt stod det klart att genomförandet skulle ta ett par års tid. I föreningsstyrelsen var man överens om att inte ge skeptiker till branschens förmåga att reglera sig själv någon möjlighet att ”raljera” över den ”snigelfart” som dessa säkert skulle kunna tycka att två år innebar (Jansson 2008:207; 2011:25). Föreningen bestämde därför att offentliggörandet av programmet skulle ske först när det var tydligt utformat. Redan i mars 1999 såg man sig emellertid tvingad att överge denna inställning då Finansinspektionen – med anledning av flera fall av grov kriminalitet och misskötsel bland mäklare i branschen som fått stor publicitet under vintern – konfronterade Fondhandlareföreningen och övriga organi-

sationer i bank- och finansbranschen med en ytterst kritisk "aktionsplan" (FI 1999a; SFF 1999b:§16, c:§5, d§1,+ e§8). I aktionsplanen redovisade inspektionen olika incidenter från vitt skilda sammanhang som enligt deras mening var indikationer på "en allmän försvagning av kulturen i sektorn" (FI 1999a, b; 2001a:35). Konkret handlade det om oklara ansvarsförhållanden, en påtagligt dålig kännedom om gällande regler, och påståenden om att de handlingar som åtalade mäklare misstänktes för var något som "alla" gjorde – med chefens goda minne (se även FI 1999c, d, e och rättsfallen i not 8). I syfte att återupprätta ett raserat förtroende för banker och mäklarfirmor listades tänkbara åtgärder i aktionsplanen. Åtgärderna riktades åt flera håll, spände över en lång rad områden – och Fondhandlareföreningen reagerade negativt:

Av den presentation materialet getts har man kunnat få intryck av att inspektionens iakttagelser representerar allmänna branschproblem i fondhandeln. Så torde emellertid inte vara fallet, utan iakttagelserna torde röra ett begränsat antal företag i en marknad på vilken ett stort antal företag agerar. Det stora flertalet av dessa är inte påverkade av de händelser som föranlett inspektionens aktiviteter. [...] Det bör påpekas att den del av den svenska värdepappersmarknaden, d v s aktiemarknaden, som berörs av de aktuella händelserna är mycket omfattande. (SFF 1999d, bilaga 1, s. 2)

Föreningen menade att flera av inspektionens förslag riskerade att leda till en "oacceptabel detaljeringsgrad" om de förverkligades (SFF 1999d, bilaga 1). Vidare uttrycktes starka tvivel på att inspektionen ens hade de förutsättningar som krävdes för att upprätthålla en kompetent och förtroendeingivande tillsyn. Föreningen erbjöd sig till och med att hjälpa till med den saken genom att ordna med praktik på värdepappersinstitutet så att inspektionens anställda skulle kunna få lära sig att "ingripa rättrådigt och kraftfullt när det påkallas" (SFF 1999d, bilaga 1).

På en punkt fanns dock goda förutsättningar för att föreningen och inspektionen skulle kunna mötas i samförstånd. Förslag om utbildningsinsatser och kunskapsförbättrande åtgärder genomsyrade aktionsplanen, som också innehöll ett förslag om kunskapsprov:

[D]en personal som har kontakt med kund eller officiellt företräder institutet gentemot kund skall ha genomgått lämplig utbildning och därefter i skriftligt prov ha blivit godkända att ha direkt kontakt med andra institut eller kunder. (FI 1999a:2)⁹

Här fanns förstås en möjlighet för Fondhandlareföreningen att välkomna Finansinspektionens förslag, kanske föreslå ett samarbete på området – eller till och med att överlåta till inspektionen att driva förslaget. I föreningen hade man redan gjort klart för sig att projektet skulle kunna bli både dyrbart och mödosamt. Att som bransch-

---

9 Såvitt är känt är detta första gången som Finansinspektionen lägger ett förslag om kunskapsprov för sektorn. Inspektionen har dock i ett tidigare skede frågat Fondhandlareföreningen om "det finns något intresse från föreningen att driva denna fråga" (SFF 1999a, bilaga 2).

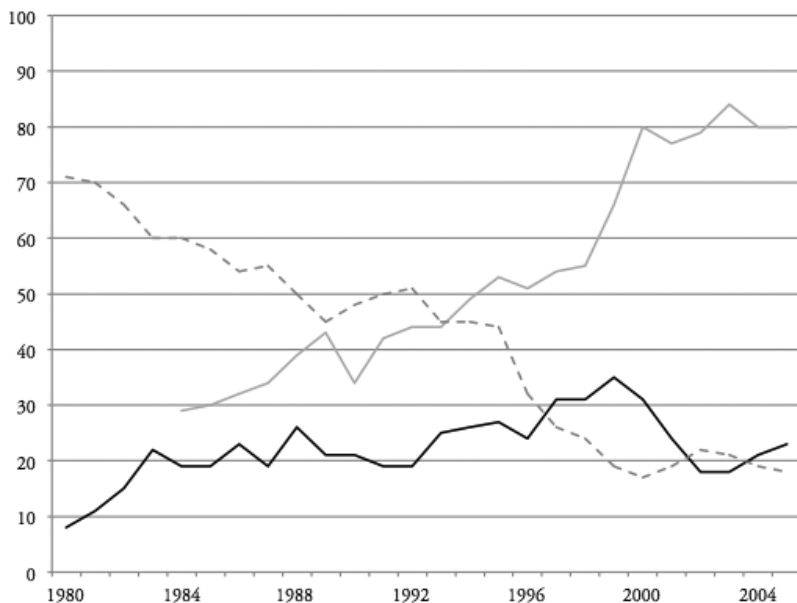
företrädare föreslå en kostnadskrävande självreglering är naturligtvis förenat med risker för protester och missnöje, i synnerhet när förslaget innebär att tusentals anställda inte skulle få fortsätta med sitt arbete om de inte klarar av ett omfattande kunskaps-test. I sitt yttrande över aktionsplanen – som låg till grund för en reviderad aktionsplan vilken överlämnades till regeringen (FI 1999b) – valde föreningen emellertid att inte med ett ord kommentera inspektionens förslag (SFF 1999d:§1, bilaga 1). Föreningen presenterade sitt eget förslag och klargjorde kort att man kommer att informera Finansinspektionen om vad man själva beskrev som ett ”mycket omfattande och ytterst betydelsefull[t] projekt” (SFF 1999d, bilaga 2).

Fondhandlareföreningens presentation av förslaget om kunskapstester i svaret på aktionsplanen är ett exempel på hur föreningen har månat om att framställa idén om kunskapstester som sin och kontrollera utformningen av projektet. Föreningen har vidare tagit på sig allt arbete och alla kostnader för projektet. Projektet föregick också aktionsplanen i tid, liksom den utformning av programmet som blev verklighet i april år 2001 låg fast från första början (SFF 1998; 1999a-f). De missförhållanden som inspektionen uppmärksammade med aktionsplanen har dock en med den ovan behandlade marknadsinterna osäkerheten gemensam källa i de problem som uppstår när en marknad breddas och olikartade grupper sammanförs. I nästkommande avsnitt behandlas hur följdverkningarna av denna utveckling medförde att Finansinspektionen inte nöjde sig med branschens egna initiativ. Inspektionen blev förvisso tidigt vad företrädare för licensieringsprogrammet har framhållit som dess ”kanske starkare supporter” (FI 1999b, 2001a; Jansson 2008; 2011; SFF 1999e:§8; SOU 2002). Trots detta drev inspektionen – framförallt tillsammans med Konsumentverket – på för en lagstiftning som stora delar av branschen var skeptiska till och markerade ett tydligt ogillande emot (FF 2002; SFF 2000; SOU 2000b).

Värdepappersmarknadernas ökande betydelse och rådgivarlagen som tillrättaläggande

Under 1990-talet normaliserades placeringar på värdepappersmarknaderna snabbt och enskilda människors beroende av utvecklingen på dessa marknader för sin ekonomiska trygghets skull blev markant (figur 2). De svenska hushållens tillgångar i aktier och fondandelar ökade kraftigt under åren före millennieskiftet och passerade traditionella spartillgångar i form bankinlåning och obligationer. Allmänheten hade därmed betydande andelar av sina tillgångar placerade på marknader som var mer riskfyllda än traditionellt sparande och därtill innebär att de som kunder fick ta en allt större del av finanssystemets risker (Pålsson 2001; jfr. Belfrage & Ryner 2009).¹⁰

10 De risker som tillgångar på värdepappersmarknaderna är förenade med bärs helt av kunderna eftersom de enbart förvaltas av bankerna. Det skiljer sig från traditionella sparmedel där banken står för risktagandet genom att sparmedlen omvandlas till krediter via in- och utlåning där säkerheterna är en del av bankernas egen balansräkning. Se exempelvis Pålsson 2001.

Figur 2. Andel av den svenska befolkningen över 16 år som uppger sig ha ett direkt eller fonderat aktieinnehav (grå linje) och de svenska hushållens förmögenheter i aktier/fondandelar (svart linje) respektive bankinlåning/obligationer mm (streckad linje) mätt som andel av hushållens totala finansiella tillgångar.

Källor: Synovate/Aktiefrämjandet 2008 och SCB/Sparbarometern 2012.

Förväntningarna på att människor skulle skaffa sig kunskap om placeringsalternativ och risknivåer etablerades i allt bredare samhällslager och genomsyrade statliga utredningar och tillsynsmyndigheternas arbete vid åren för millennieskiftet (FI 2001a; KPK 1999; KV 1997, 1998a, b; SOU 2001b, 2002; jfr. Belfrage 2008:288f.). Ekonomisk välfärd och trygghet väntades i ökad utsträckning bero på individuellt sparande och privata försäkringar knutna till värdepappersmarknaderna; kollektiva lösningar i statlig regi ansågs framöver helt enkelt inte att räcka till – eller framställdes som ”otidsenliga” (Nilsson 2003:13; se även Grip 2001; KPK 1999; SOU 1994, 2000:117ff.). Bank- och finansbranschen, och det privata näringslivets branschorganisationer i övrigt, har aktivt verkat för denna utveckling samtidigt som både socialdemokratiska och borgerliga regeringar i olika omgångar från 1980-talet och framåt har underlättat, uppmuntrat och normerat placeringar på värdepappersmarknaderna och försökt överföra ansvaret för privat välfärd till individnivå (till stor del i syfte att möta internationell konkurrens och samhällsövergripande ekonomiska problem i form av statsskuld, pensionsåtaganden och statliga bolag) (Blyth 2002; Larsson 1998:205ff.; Lundberg 2007; SOU 1994). Banker, mäklarfirmor och fondbolag har drivit på förändringen genom att i reklam och annan marknadsföring påvisa fördelarna med sina produkter och anspela på tvivlet på de offentliga välfärdsystem som

den enskilde individen med privat värdepappersägande uppmanats att ”gardera sig emot” (Ohlsson 2007:63; Belfrage 2008:287).

Av värdepappersmarknadens breddning och ansvarsförskjutningen till de enskilda individerna följer, för att citera några utredningar kring millennieskiftet, ”nya” och ”mycket större” krav på enskilda konsumenter ”jämfört med vad som gällde för inte så länge sedan”; i en föränderlig tid måste den enskilde ”engagera sig och personligen agera” (KPK 1999:9, 88–89; KV 1998a:7; SOU 2002:94). Uppfattningar som dessa är förstås särskilt starka i samband med 1990-talets pensionsreform som sjösattes hösten år 2000 (Lundberg 2007; SOU 1994, 2005). Ett par miljoner svenskar som tidigare inte hade haft något eget fond- eller värdepapperssparande fick nu detta lagstiftningensvägen. Komplexiteten i reformen underströks av att antalet värdepappersfonder som pensionsspararna kunde välja bland räknades till 400; ett antal som dessutom snabbt fördubblades. Trots att värdepappersmarknaderna tidigt också hade uppfattats som en allt mer komplicerad och informationskrävande mångfald av produkter och tjänster tillskrevs befolkningen, av politiska beslutsfattare och tillsynsmyndigheter, ändå ett stort och ökat eget ansvar för sin framtida ekonomiska välfärd. Fondsparande blev något som alla – som en medlem ur pensionsarbetsgruppen uttryckt saken – var ”forced by the state to learn” och förstå följderna av (Nyqvist 2008:149) – dock utan adekvata förberedelser alls.¹¹

Den samhällsmedborgare som framträder som ideal är den aktive, engagerade, beslutsförmögne och ansvarsfulle, samt helst också välinformerade, kunnige och riskmedvetne; en individ som själv skaffar sig den information som behövs för att kunna ta ett ökat ansvar och bli ”an entrepreneur of his or her self” (Rose 1999:144; se även Forslund 2008; Lundberg 2007; Thörn & Larsson 2012). Idealet framträder i studier och utredningar som vid åren för millennieskiftet genomfördes av Finansinspektionen (FI 2001a, 2002) och Konsumentverket (1997, 1998a, b) i syfte att granska, utvärdera och underlätta processen. Allmänhetens kunskap och engagemang i finansiella frågor uppmärksammas i dessa för att inte stå i paritet med de krav och förväntningar som en förändring i riktning mot en ”finansialisering” av vardagslivet har

---

11 Anmärkningsvärt få förberedelser av allmänheten har präglat den process där placeringar på värdepappersmarknaden har underlättats och normerats. Att människor måste fostras, utbildas och lära sig att ta ett individuellt ansvar har förvisso varit ett starkt inslag och en folkbildningstanke påtagligt närvarande i de reformer som genomfördes på området under 1990-talet och framåt – i synnerhet gäller detta pensionsreformen (Forslund 2008; Lundberg 2007; Nyqvist 2008). Vad som har realiserats handlar dock närmast uteslutande om (opersonlig) skriftlig information – informationsbrev, broschyrer, kataloger, hemsidetext, reklamkampanjer – ibland i kombination med offentliga möten där människor ges möjlighet att ställa frågor (KPK 1999:114–115; Ohlsson 2007; jfr. Nilsson 2003). Praktiskt orienterade insatser för att komma tillrätta med människors passivitet och kunskapsbrister och de problem som dessa orsakar kommer inte till stånd (trots att förslag i denna riktning inte har saknats, se exempelvis förslag om införandet av privatekonomi som skolämne och inrättandet av neutrala rådgivningsinstanser; KPK 1999 och SOU 2000b, kap. 6. Jämför Williams 2007 och det år 2010 formerade nätverket ”Gilla Din Ekonomi” organiserat av Finansinspektionen (www.giladinekonomi.se).

genomförts med (jfr. Belfrage 2008; Belfrage & Ryner 2009; SOU 2005).¹² Allmänheten anses vidare vare sig ta till sig eller självmant söka upp information och förkovra sig i ämnet i den utsträckning som systemförespråkarna föreställt sig och systemets funktionsduglighet förutsätter. Betydande befolkningsgrupper uppfattas inte heller ta värdepappersmarknaderna tillräckligt seriöst; de är "helt ovetandes" om riskerna med värdepappersplaceringar (KPK 1999:4), och för vissa kundkategorier får aktiemarknaden "drag av spel- och nöjesindustri" (FI 2001a:5).

Okunskap, passivitet och aningslöshet sätts i samband med att människor fattar felaktiga beslut, använder sig av onödigt dyra tjänster, samt utsätter sig för alltför stora risker (KPK 1999; FI 2001a). Dessutom resulterar det i missförstånd, besvikelser, klagomål och tvister som får kontraproduktiva effekter givet systemförespråkarnas intentioner. Omvandlingarna har drivits av uppfattningen att ansvaret för den ekonomiska tryggheten skall överföras från det offentliga till enskilda individer. Men när individerna vare sig vill eller kan följa den utstakade vägen uppstår tvister och klagomål som hamnar i händerna på Finansinspektionen, Konsumentverket, Konsumenternas Bank- och Finansbyrå samt kommunernas konsumentvägledare i en omfattning som dessa inte uppfattar sig ha tillräckliga kunskaper eller resurser i övrigt för att hantera – och får allt större problem med (SOU 2000b:689–690, 2002, kap. 5). *The usual suspects* i form av unga, arbetslösa, invandrare och låginkomsttagare pekas regelbundet ut som mest passiva och okunniga och de som har allra svårast att anpassa sig till de nya kraven (FI 1999f; KPK 1999; Ohlsson 2007:52–53; jfr. SOU 2005:87). Konsumentgrupper som dessa blir typexempel för uppfattningen att många enskilda konsumenter normalt har "små möjligheter att göra bedömningar om vilken typ av placering som är mest lämplig" (SOU 2002:21f.). De uppfattas inte utgöra det subjekt som kan ta på sig ansvaret för och bära upp de ökade förväntningar och höjda kravprofiler som omvandlingarna präglas av, och som anses vara nödvändiga om en "massinvesteringskultur" skall kunna realiseras (Belfrage & Ryner 2009).

Tvivlet på enskilda människors förmåga att (som kunder eller säljare) hantera marknaderna blir på detta sätt allt mer märkbart. Samtidigt är tilltron till marknaden som sådan fortsatt stark. Inte något av alla identifierade problem med okunskap, passivitet och aningslöshet tas till intäkt för ett tvivel på värdepappersmarknaderna som sådana. Utvecklingen beskrivs som något gott som innebär ett "ökat utbud", "stora möjligheter", "mer valfrihet" och "att man själv får bestämma" där utgångspunkten är – som Finansinspektionen ofta återkommer till – en "aktiemarknad för alla" (FI 2001a, b, 2002). I studier av befolkningens kunskap och aktivitet på det finansiella området framträder en objektivisering av befolkningsgrupper som tidigare antagits vil-

12 I undersökningar som utförts på direkt uppdrag – eller refererats – av myndigheter och i offentliga utredningar dras slutsatsen att betydande andelar av befolkningen inte förstår betydelsen av enkla ekonomiska begrepp, vad olika slags finansiella tjänster kostar, hur pensionsystemet fungerar och hur enkla ekonomiska uträkningar görs. Se exempelvis KPK 1999; KV 1997a, 1998a, b; RFV 1995. Problematiken är inte unik för Sverige. Ämnet har fått en växande uppmärksamhet av många statsmakter och internationella samarbetsorgan som OECD i termer av "finansiell analfabetism" (OECD 2005a; Williams 2007).

ja välja och ta ett individuellt ansvar för sina placeringar. Några organiserade konsumentgrupper av betydelse som skulle kunna fungera som ett ”finansiellt subjekt” på området finns inte heller (jfr. FI 2007:10).

Återstår gör branschens yrkesutövare. För konsumenterna uppfattas den rådgivning som banker och andra finansiella företag erbjuder som något ”mycket angeläget” som de är ”i stort behov av” (SOU 2002:22). I synnerhet gäller detta när dessa konsumenter ”saknar grundläggande kunskaper om de finansiella instrument i vilka han eller hon väljer att placera sina pengar” (SOU 2000:689, 2002:94). Kunder och konsumenter omtalas i detta sammanhang på ett påtagligt passivt sätt, som objekt för en förelagd ordning. De måste ”få”, ”ges”, ”tillgodoses” eller ”ha tillgång till” information för att kunna placera på värdepappersmarknaderna (SOU 2002:21f., 93f., 100). I brist på andra subjekt blir det yrkesutövarnas ansvar att bistå med detta. I relation till näringsidkare som marknadsför sig i termer av ”kunniga rådgivare med sakkunskap”, och som uppfattas stå i ett maktöverläge gentemot kunder på basis av sitt informationsövertag, framträder passiva och okunniga grupper som alltmer ”skyddsvärda” – ett förhållande som tas till intäkt för att finansiell rådgivning skall inordnas i den på området allt mer aktiva och omfattande konsumentpolitiken (KPK 1999; SOU 2000b:157, 2003).

Mot slutet av 1990-talet och framåt hamnar de branschaktörer som nämnda konsumentgrupper tillskrivits behov av allt oftare i fokus för de problem som följer av oinformerade och aningslösa kunder och som tillsynsmyndigheterna nu tvingas hantera. Branschkritiken blir särskilt stark i samband med den kraftiga börsnedgången våren 2001 och framåt (i vilken allmänhetens sårbarhet för de risker som placeringar på värdepappersmarknaderna innebär blir särskilt påtaglig, jfr. FI 2001a). Missnöjet med ”ensidiga beskrivningar av risk och avkastning” och ”en allmän brist på professionalitet hos många rådgivare” växer sig stort bland både vanliga konsumenter och professionella aktörer, klagomålen skjuter i höjden, och tillsynsmyndigheternas skepsis gentemot självreglering blir märkbar (FI 2001a:26; KPK 1999:15; SOU 2002:35, 118, 2003:86f., 2004:313f.).

Kritiken mot branschen riktar framförallt in sig på att deras informations- och rådgivningssystem inte är anpassat för bredare samhällsgrupper. Kritiken tar sig flera olika uttryck. I utredningar framhävs att om en allmänt utbredd misstro mot finansiella aktörer skall kunna motverkas måste branschens företrädare lära sig att ”på ett begripligt sätt tala om vad man sysslar med” (SOU 2000a:49). Kritik mot branschens skriftliga informationsmaterial (inklusive avtal, reklam och marknadsföring) följer samma mönster. Materialet beskrivs som svårtillgängligt, vara alltför variationsrikt och för att ofta inte ens följa de allmänna råd och rekommendationer som branschen självt har satt upp (FI 1999f:3; KPK 1999:70f., 6; KV 1998b). Som en grundläggande orsak till att konsumenter vid upprepade tillfällen varit ”missnöjda”, känt sig ”vileledda” och rentav ”maktlösa” framhålls att mäklare och rådgivare har behandlat nya grupper ur bredare befolkningsgrupper på ungefär samma sätt som de har behandlat ”den traditionella kundkretsen av erfarna och kunniga sparare” (KPK 1999:121, se även SOU 2000a:44–45, 2000b: 688f., 2002:118). Branschen får även kritik för att

utnyttja sitt informationsöverläge och använda alltför lockande eller aggressiv marknadsföring av högriskplaceringar. Branschen är härigenom medansvarig för att kunder använder sig av produkter och tjänster som är onödigt dyra och direkt olämpliga i förhållande till kundernas ekonomiska situation och kunskapsnivå. Konsumenternas förmåga att fatta informerade och välöverlagda beslut, samt kunna ta tillvara rättigheter och fullgöra skyldigheter, försvåras – med missförstånd, besvikelser och tvister som följd (FI 2001a). Härmed försvåras också en utveckling där allt fler ser värdepappersaffärer som en normal del av vardagslivet som man uppfattar sig bemästra (jfr. Belfrage & Ryner 2009:271).

Kritiken mot att alltför många näringsidkare inte tar ansvar för att marknadsutbytet får ett för kunderna tillfredsställande utfall motiverar införandet av den rådgivarlag som beslutas av riksdagen i november år 2003 – med omsorgsplikt och kompetenskrav för rådgivare som centrala inslag (prop. 2002/03:133; Bet 2003/04:LU4; se vidare SOU 2002). Rådgivarlagen motiveras av en omsorg om utsatta och skyddsvärda grupper och infördes i syfte att utjämna vad som anses vara ett för funktionsdugliga marknadsförhållanden negativt maktförhållande. Kompetenskravet motiveras framförallt med hänvisning till att kunskapsnivån bland näringsidkare förefaller variera och att kunderna inte skall behöva vara utlämnade till branschens godtyckliga vilja för att få tillgång till rådgivning med kvalitet (SOU 2002:118).

Vad slags kunskap som är nödvändig för att leva upp till kraven fastslås inte i lagen och analyseras inte heller närmare i några förarbeten (SOU 2002:119; se även Korling 2010:279ff., 329f.). Näringsidkares uppfattade kunskapsbrist undersöks eller klargörs inte annat än med exempel som framförallt handlar om att mäklare och rådgivare ser till sina egna intressen och inte följer gällande regler. I de föreskrifter (FFFS/KOVFS 2004) som Finansinspektionen och Konsumentverket utfärdade i samband med att rådgivarlagen trädde i kraft är det också kunskap om gällande regelverk (2 kap. 2 §), rådgivarens etiska förhållningssätt och ”hur omsorgs-, avrådande- och dokumentationsplikten ska tillvaratas” (3 §) som behandlas, bredvid kunskap om finansiella instrument och risker med olika placeringsformer (4 §) – det sistnämnda mycket rudimentärt angivet. Kompetenskrav och test förefaller därför primärt syfta till att stärka upp den omsorgsplikt som skall säkerställa att branschen arbetar för kundernas bästa. När rådgivning genom omsorgsprincip och kunskapstest anpassats till kunderna kan den också tillskrivas den kvalitet som efterfrågas i utredningar – i motsats till att vara ”vårdslös”, ”oseriös” eller ”oprofessionell” (KPK 1999:121f.; SOU 2000b, 2002:118). Här fyller kunskapskrav och test en viktig roll för att lägga fast vad det innebär att agera ”ansvarsfullt” och ”seriöst”; med ”kvalitet” och ”professionalitet”. Avklarad test blir ett intyg på att man har tagit till sig gällande regler och tekniker om hur finansiella instrument fungerar och bäst skall användas för kundens räkning.

Noterbart är att det i lag, föreskrifter och förarbeten saknas förväntningar på kunderna och en diskussion om kundernas ansvar för rådgivningen – något som branschen förstås riktade stark kritik mot (FF 2002; SFF 2000; SOU 2002). Med tanke på att kunskap, riskmedvetenhet och initiativförmåga har lyfts fram som rekvisit för att kunna agera på värdepappersmarknaderna hade det varit enkelt att förstå om alter-

nativa förslag om att begränsa marknaden med inträdeskrav i syfte att skydda sårbara kunder hade lanserats; eller att inslag som stärker kunders förmåga att agera individuellt och självständigt – på det sätt som tidigare så ofta lyfts fram under omvandlingsprocessen – hade betonats. Trots talet om komplicerade och riskfyllda marknader, okunniga och passiva grupper, och vikten av folkbildning, går det dock inte att finna förslag eller diskussion på detta tema. Alternativ till värdepappersplaceringar aktualiseras inte heller.

I praktiken tas det på så vis för givet att värdepappersmarknaderna är en önskvärd plats att vara på – oavsett kunskapsnivå och förmåga. Jag finner det därför rimligt att argumentera för att lagstiftningen är ett uttryck för vad som närmast kan beskrivas i termer av en ”inordningslogik” som underlättar placeringar på värdepappersmarknaderna för alla – även de som är passiva, okunniga och aningslösa (jfr. Hirdman 2010). Krav på kunderna för att få placera på marknaden eller marknadsbegränsningar (i skyddande syfte) skulle naturligtvis hindrat värdepappersmarknadernas utbredning och verkningskraft – något som står i motsättning till detta slags placeringars önskvärdhet. Uttrycker lagen en reell omsorg förefaller det därför vara om människor i egenskap av kunder och om den värdepappersmarknad som samhället har gjort sig alltför beroende av för att kunna och vilja begränsa.

Avslutande diskussion

I denna artikel har jag argumenterat för att Fondhandlareföreningens licensieringsprogram och lagen om finansiell rådgivning har sin grund i breddningen¹³ av värdepappersmarknaden; en breddning som har inneburit att allt fler grupper med olikartade förutsättningar placerar sina tillgångar på en marknad som samtidigt har betraktats som en lösning på flera betydande samhällsekonomiska problem. Ur ett sådant perspektiv kan branschens självreglering och statens lagreglering betraktas som ett resultat av ett expanderande nätverk av aktörer som har fått allt starkare intressen av varandras agerande – med tilltagande interdependens mellan grupper med olikartade funktioner som följd (jfr. Elias 1939). En sådan process tenderar att (som licensieringsprogrammet är ett exempel på) driva fram ökade krav på självpresentation och sammanhållande signifikanta symboler av opersonlig karaktär – om tilltagande svåröverskådlighet skall kunna pareras och ekonomiska intressen tillvaratas. Samtidigt driver interdependens fram (krav på) anpassning – något som den mediala gransk-

---

13 Noterbart är att de båda exempel på licensiering av anställda på värdepappersmarknader som har föregåt den svenska – den amerikanska och den brittiska – har utvecklats i en kontext som i väsentliga delar starkt påminner om de förhållanden som lyfts fram i denna artikel. Båda etablerades i efterdyningarna av en kraftig tillväxt och diversifiering av värdepappersmarknaden med ökade inslag av placeringar från olika grupper och ett ”förfolkligande” av marknaden – börsrynan på Wall Street under 1920-talet respektive avregleringen i London City under 1980-talet som går under beteckningen ”Big Bang”. Mig veterligen finns dock inga studier av varken dessa eller andra motsvarande licensieringsprogram.

ningen, allmänhetens utlåtanden, tillsynsmyndigheters utredningar, det politiska intresset och (statliga) regleringar av marknaden är ett uttryck för.

Regleringarna är på så vis ett resultat av den ökade betydelsen som värdepappersmarknaderna tillskrivits i vår tids samhälle och därtill, tycker jag mig kunna se, ett uttryck för att i en anda av vad som kan betecknas för en "liberal ingenjörskonst" vilja lägga marknaderna tillrätta (jfr. Thörn & Larsson 2012; Hirdman 2010). Lagen om finansiell rådgivning är i allt väsentligt framdriven ovanifrån, utan några organiserade konsumentintressen av större betydelse, och innebär att branschens yrkesutövare används för att hantera de kunskapsbrister och den aningslöshet som har identifierats hos allmänheten. Allt detta sker i en tid när statsmakternas intresse av att allmänheten placerar tillgångar på värdepappersmarknaderna har blivit stort, men samtidigt allt besvärligare att få att fungera. Jag finner det frestande att, med Hirdmans språkbruk, argumentera för att regleringen handlar om att engagera de som anses veta för att ta ansvar för att skapa "moderna liv" för de "problemgrupper" som hamnat utanför "den moderna allfartsvägen" när samhället förändras och värdepappersplaceringar tillskrivits en alltmer central betydelse för samhällets funktionsduglighet och enskilda människors framtida välfärd (Hirdman 2010:14, 219).

Till problemgruppen hör nu inte bara de kunder som med lag behöver skyddas mot sin egen okunnighet, aningslöshet och passivitet. Problemgruppen består även av näringsidkare som inte förmår hantera informationsöverlägen. Kombinationen av okunnighet, passivitet och aningslöshet, samt frestelsen för att man som yrkesutövare skall exploatera sitt överläge, står i vägen för att marknaden potential skall realiseras fullt ut. Därför ett lagtvång på näringsidkare att skriftligt dokumentera att rådgivningen är anpassad efter omsorgen om kundens bästa – och ett godkänt kunskapsprov som intygar att man är kapabel till detta. Är det något som tillskrivs subjektiva egenskaper i allt detta så är det just – kunskapen. Det är, för att låna ytterligare några ord från Hirdman (2010:219), som om man inte kan tänka sig annat än att "[f]ick människor bara veta hur det förhöll sig med saker och ting skulle de vilja välja och vilja göra det riktiga". Och det riktiga, det är placeringar på värdepappersmarknaden (de Goede 2005:x). Tar man inte självmant till sig en sådan kunskap så får test krävas som tvingar fram detta – därför ett obligatoriskt krav på kunskapstester. I vårt samhälle tycks den i prov formellt intygade kunskapen också ge vår verksamhet den legitimitet och handlingskraft som gör att vi med glädje tar till oss den här typen av tester – därför licensieringsprogrammets av branschen omedelbart accepterade kunskapstest (jfr. de Goede 2005). Eller som förslagsställaren beskrivit mottagandet av idén till det licensieringsprogram som han utan förvarning lanserade i samband med en lunchpaus i ett styrelsesammanträde:

... den omedelbara relationen blev ett hurrarop av bifall, så kraftigt att saken lades in som en övrig fråga i sammanträdesprotokollet ... (Jansson 2011:23)

Referenser

- Abolafia, M.Y. (1996) *Making Markets. Opportunism and Restraint on Wall Street*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Ahrne, G. & N. Brunsson (red.) (2004) *Regelexplosionen*. Stockholm: EFI.
- Aspers, P. (2011) *Markets*. Oxford: Polity Press.
- Baldwin, R., M. Cave & M. Lodge (2011) *Understanding Regulation. Theory, Strategy, and Practice*. Andra upplagan. Oxford: Oxford University Press.
- Belfrage, C. (2008) "Towards 'universal financialisation' in Sweden?", *Contemporary Politics* 14 (3):277–296.
- Belfrage, C. & M. Ryner (2009) "Renegotiating the Swedish Social Democratic Settlement: From Pension Fund Socialism to Neoliberalization", *Politics & Society* 37 (2):257–288.
- Bet. 2003/04:LU4 *Lag om finansiell rådgivning till konsumenter*
- Black, J. (2001) "Decentring Regulation. Understanding the Role of Regulation and Self-Regulation in a 'Post-Regulatory' World", *Current Legal Problems* 54 (1):103–146.
- Black, J. (2008) "Constructing and Contesting Legitimacy and Accountability in Polycentric Regulatory Regimes", *Regulation & Governance* 2 (2):137–164.
- Blyth, M. (2002) *Great Transformations. Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braithwaite, J. (2008) *Regulatory Capitalism. How It Works, Ideas for Making it Work Better*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Braithwaite, J. & P. Drahos (2000) *Global Business Regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- de Goede, M. (2005) *Virtue, Fortune, and Faith. A Genealogy of Finance*. Minneapolis, Minn.: Minnesota University Press.
- Elias, N. (1991) *Från svärdet till plikten. Samhällets förvandlingar*. Stockholm: Atlantis.
- FF (Fondbolagens Förening) (2002) *Remissyttrande: Betänkande av utredningen om finansiell rådgivning till konsumenter "Konsumentskydd vid finansiell rådgivning" (SOU 2002:41)*. Stockholm: Fondbolagens Förening.
- FF (2012) *Fondspararundersökning 2012*. Stockholm: Fondbolagens Förening/TNS SIFO Prospera.
- FFFS (Finansinspektionens Författningssamling) (2002) *Finansinspektionens allmänna råd om värdepappersrörelse*. FFFS 2002:5. Stockholm: Finansinspektionen.
- FFFS (2004) *Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd om finansiell rådgivning till konsumenter*. FFFS 2004:4. Stockholm: Finansinspektionen.
- FI (Finansinspektionen) (1999a) "Aktionsplan" för att stärka marknadens förtroende. Utkast 1999-03-24. Stockholm: Finansinspektionen.
- FI (1999b) *Aktionsplan för att stärka förtroendet för värdepappersmarknaden*. Rapport 1999:9. Stockholm: Finansinspektionen.
- FI (1999c) *Översyn av insiderlagstiftningen*. Rapport 1999:5. Stockholm: Finansinspektionen & Ekobrottsmyndigheten.

- FI (1999d) *Undersökningar av Nordbanken AB (publ.)*. Stockholm: Finansinspektionen.
- FI (1999e) *Undersökning av Matteus Fondkommission AB*. Stockholm: Finansinspektionen.
- FI (1999f) *Bankernas betaltjänster – avgifter och information*. Rapport 1999:3. Stockholm: Finansinspektionen.
- FI (2000) *Remissvar: Konsumentpolitiska kommittén 2000 (SOU 2000:29)*. Stockholm: Finansinspektionen.
- FI (2001a) *Aktiemarknad för alla – nya krav i ny miljö*. Rapport 2001:3. Stockholm: Finansinspektionen.
- FI (2001b) *Fondbolagens information och interna kontroll*. Rapport 2001:7. Stockholm: Finansinspektionen.
- FI (2002) *Agenda för en ny marknadstillsyn*. Rapport 2002:1. Stockholm: Finansinspektionen.
- FI (2007) *Konsumentskyddet på finansmarknaden*. Rapport 2007:9. Stockholm: Finansinspektionen.
- Forslund, D. (2008) *Hit med pengarna! Sparandets genealogi och den finansiella övertalningens vetandekunst*. Stockholm: Carlssons.
- Gehrig, T. & P.J. Jost (1995) "Quacks, Lemons, and Self Regulation: A Welfare Analysis", *Journal of Regulatory Economics* 7 (3):309–325.
- Gerring, J. (2007) *Case Study Research. Principles and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grip, G. (2001) "Social, avtalad och privat försäkring i Sverige under 1990-talet", i SOU 2001:57 *Välfärdens finansiering och fördelning*. Delbetänkande av Kommittén Välfärdsbokslut.
- Gunningham, N. (1991) "Private Ordering, Self-Regulation and Futures Markets: A Comparative Study of Informal Social Control", *Law & Policy* 13 (4):297–326.
- Hallvarsson, M. (1988) "1970-talet – en förberedelseperiod för 1980-talets omvälvning.", i I. Hägg (red.) *Stockholms Fondbörs – riskkapitalmarknad i omvandling*. Stockholm: SNS.
- Hallvarsson & Halvarsson (2004) "Intressekonflikter hos fondkommissionärer", i SOU 2004:47 *Näringslivet och förtroendet*. Betänkande av Förtroendekommissionen.
- Hirdman, Y. (2010) *Att lägga livet tillrätta. Studier i svensk folkhemspolitik*. Fjärde upplagan. Stockholm: Carlssons.
- Horn, M.J. (1995) *The Political Economy of Administration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hägglöf & Ponsbach Fondkommission (1991) *Börsregler*. Fjärde upplagan. Stockholm: Juristförlaget.
- Isaksson, A. (1988) "Livet på börsgolvet", i I. Hägg (red.) *Stockholms Fondbörs – riskkapitalmarknad i omvandling*. Stockholm: SNS.
- Jansson, P.-O. (1995) *Regelbildning på värdepappersmarknaden: ett samspel mellan dynamik och stabilitet*. Stockholm: Juristförlaget.

- Jansson, P.-O. (2008) *Svenska fondhandlareföreningen etthundra år: 1908–2008*. Stockholm: Svenska fondhandlareföreningen.
- Jansson, P.-O. (2011) *Att vara på den säkra sidan. Tio år med SwedSec i värdepappersmarknaden – En jubileumsskrift*. Stockholm: SwedSec.
- Jessop, B. (2007) *State Power. A Strategic-Relational Approach*. Cambridge: Polity Press.
- Jordana, J. & D. Levi-Faur (2010) "Explaining Trends and Variations in Agency Scope", *Competition & Regulation in Network Industries* 11(4):342–360.
- Jungerhem, S. (2000) "Arbetskraft och konkurrenskraft i den svenska finansiella sektorn", i J. Niemeyer & H. Bäckström (red.) *Finanssektorns framtid – bilagor till finansmarknadsutredningen*. Volym C. Betänkande av Finansmarknadsutredningen.
- Korling, F. (2010) *Finansrådgivning*. Stockholm: Jure.
- KOVFS (2004) *Konsumentverkets föreskrifter och allmänna råd om finansiell rådgivning till konsumenter*. 2004:5. Stockholm: Konsumentverket.
- KPK (Konsumentpolitiska kommittén 2000) (1999) *Finansiella tjänster från ett konsumentperspektiv*. En delrapport från Konsumentpolitiska kommittén 2000. Stockholm: Regeringskansliet.
- KV (Konsumentverket) (1997) *Hur använder konsumenterna finansiella tjänster? Om sparande, lån, betaltjänster och försäkringar*. Rapport 1997:17. Stockholm: Konsumentverket.
- KV (1998a) *Finansiella tjänster i ett konsumentperspektiv. En undersökning om betaltjänster, sparande, lån och försäkringar*. Rapport 1998:16. Stockholm: Konsumentverket.
- KV (1998b) *Marknadsföring av fonder. En undersökning om vilka krav och regler som bör ställas på reklam för fondsparande*. Rapport 1998:32. Stockholm: Konsumentverket.
- Lag (2003:862) om finansiell rådgivning till konsumenter.
- Larsson, M. (1998) *Staten och kapitalet. Det svenska finansiella systemet under 1900-talet*. Stockholm: SNS Förlag.
- Larsson, B. (2001) *Bankkrisen, medierna och politiken. Offentliga tolkningar och reaktioner på 90-talets bankkris*. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Larsson, B. & O. Engdahl (2012) "Decentring Economic Regulation and Control: Reinforcing Trust Through Self-regulation", i B. Larsson, M. Letell & H. Thörn (red.) *Transformations of the Swedish Welfare State. From Social Engineering to Governance?* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Levi-Faur, D. (2005) "The Global Diffusion of Regulatory Capitalism", *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 598 (March 2005):12–32.
- Lindqvist, M. (2001) *Is i magen. Om ekonomins kolonisering av vardagen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Livingstone, D.W. & D. Guile (red.) (2012) *The Knowledge Economy and Lifelong Learning. A Critical Reader*. Rotterdam/Boston: SensePublishers.
- Lundberg, U. (red.) (2007) *Mellan folkbildning och fondrådgivning. Nya perspektiv på pensionssystemet*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

- MacKenzie, D. (2005) "Opening the Black Boxes of Global Finance", *Review of International Political Economy* 12 (4):555–576.
- Mead, G.H. (1976) *Medvetandet, jaget och samhället. Från socialbehavioristisk synpunkt*. Lund: Argos.
- Nilsson, F. (2003) *Aktiesparandets förlovade land. Människors möte med aktiemarknaden*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Nyqvist, A. (2008) *Opening the Orange Envelope. Reform and Responsibility in the Re-making of the Swedish National Pension System*. Stockholm: Socialantropologiska institutionen.
- OECD (2005a) *Improving Financial Literacy. Analysis of Issues and Policies*. Paris: Prudential.
- Ogus, A. (2000) "Self-Regulation", i B. Bouckaert & G.D. Geest (red.) *Encyclopedia of Law and Economics, Volume I. The History and Methodology of Law and Economics*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Ohlsson, C. (2007) "Välgrundade val. Hur informerar PPM om premiepensionerna?" i U. Lundberg (red.) *Mellan folkbildning och fonrådgivning. Nya perspektiv på pensionssystemet*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- OM Stockholm Exchange (1999) *Fact Book 1999*. Stockholm: OM Stockholm Exchange.
- Parsons, T. & G.M. Platt (1975) *The American University*. Cambridge, Mass.: Cambridge University Press.
- Parsons, T. & N.J. Smelser (1956) *Economy and Society. A Study in the Integration of Economic and Social Theory*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Petersson, F., H. Helgesson & F. Hård af Segerstad (2009) *30 år med fonder*. Stockholm: Fondbolagens Förening.
- Pixley, J. (1999) "Impersonal Trust in Global Mediating Organizations", *Sociological Perspectives* 42 (4):647–671.
- Preda, A. (2005) "Legitimacy and Status Groups in Financial Markets", *The British Journal of Sociology* 56 (3):451–471.
- Prop. 2002/03:133 *Lag om finansiell rådgivning till konsumenter*.
- Pålsson, A.-M. (2001) "Lagreglering eller självreglering av marknaden för finansiell rådgivning", *Svensk Juristtidning* 86 (3):248–262.
- Ragin, C.C. & H.S. Becker (1992) *What Is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RFV (Riksförsäkringsverket) (1995) *Allmänhetens kännedom, kunskaper om och attityder till det nya pensionssystemet*. Stockholm: Riksförsäkringsverket.
- Rose, N. (1999) *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SFF (Svenska fondhandlareföreningen) (1990a) *Protokoll fört vid Sammanträde med Svenska Fondhandlareföreningens styrelse den 18 januari 1990*.
- SFF (1990b) *Protokoll fört vid Sammanträde med Svenska Fondhandlareföreningens styrelse den 31 maj 1990*.
- SFF (1998) *Protokoll fört vid Sammanträde med Svenska Fondhandlareföreningens styrelse den 22 oktober 1998*.

- SFF (1999a) *Protokoll fört vid Sammanträde med Svenska Fondhandlareföreningens styrelse den 11 februari 1999.*
- SFF (1999b) *Protokoll fört vid Sammanträde med Svenska Fondhandlareföreningens styrelse den 25 mars 1999.*
- SFF (1999c) *Protokoll fört vid Sammanträde med Svenska Fondhandlareföreningens styrelse den 22 april 1999.*
- SFF (1999d) *Protokoll fört vid Sammanträde med Svenska Fondhandlareföreningens styrelse den 7 maj 1999.*
- SFF (1999e) *Protokoll fört vid Sammanträde med Svenska Fondhandlareföreningens styrelse den 27 maj 1999.*
- SFF (1999f) *Protokoll fört vid Sammanträde med Svenska Fondhandlareföreningens styrelse den 21 oktober 1999.*
- SFF (2000) *Yttrande: Slutbetänkande av konsumentpolitiska kommittén 2000 (SOU 2000:29).* Stockholm: Svenska fondhandlareföreningen.
- Shapiro, S. (1987) "The Social Control of Impersonal Trust", *American Journal of Sociology* 93 (3):623–658.
- SOU (1973) *Fondbörsen.* SOU 1973:60. Betänkande av Fondbörsutredningen
- SOU (1994) *Reformerat pensionssystem.* SOU 1994:20. Betänkande av Pensionsarbetsgruppen.
- SOU (2000a) *Finanssektorns framtid.* SOU 2000:11. Betänkande av Finansmarknadsutredningen.
- SOU (2000b) *Starka konsument i en gränslös värld.* SOU 2000:29. Slutbetänkande av Konsumentpolitiska kommittén.
- SOU (2002) *Konsumentskydd vid finansiell rådgivning.* SOU 2002:41. Betänkande av Utredningen om finansiell rådgivning till konsument.
- SOU (2003) *Framtida finansiell tillsyn.* SOU 2003:22. Betänkande av Utredningen om Finansinspektionens roll och resurser.
- SOU (2004) *Näringslivet och förtroendet.* SOU 2004:47. Betänkande av Förtroendekommissionen.
- SOU (2005) *Svårnavigerat? Premiepensionssparandet på rätt kurs.* SOU 2005:87. Betänkande av Premiepensionsutredningen.
- Spence, M. (2002) "Signaling in Retrospect and the Informational Structure of Markets", *The American Economic Review* 92 (3):434–459.
- Stockholms Fondbörs (1991) *Årsrapport 1990.* Stockholm: Fondbörsen.
- Stockholms Fondbörs (1992) *Årsrapport 1991.* Stockholm: Fondbörsen.
- Ström, K.W. (1963) "Fondbörsen och tillsynsmyndigheten", i S. Algott (red.) *Stockholms Fondbörs 100 år.* Stockholm: AB Nordiska Bokhandeln.
- SwedSec (2011) *SwedSecs vägledning för anmälan av regelöverträdelser.* Stockholm: SwedSec.
- SwedSec (2012a) *SwedSecs regelverk med kommentarer 2012-01-01.* Stockholm: SwedSec.
- SwedSec (2012b) *Kunskapskrav 2012 för licensieringstest.* Stockholm: SwedSec.
- SwedSec (2012c) *SwedSec inför licensieringstest för rådgivare 2013.* Pressmeddelande från SwedSec 2012-10-03.

- Synovate/Aktiefremjandet (2008) *Aktieägandet i Sverige 2007*. Stockholm: Synovate Research International.
- Thörn, H. & B. Larsson (2012) "Conclusions: Re-Engineering the Swedish Welfare State", i B. Larsson, M. Letell & H. Thörn (red.) *Transformations of the Swedish Welfare State. From Social Engineering to Governance?* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vogel, S.K. (1996) *Freer Markets, More Rules. Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Williams, T. (2007) "Empowerment of Whom and for What? Financial Literacy Education and the New Regulation of Consumer Financial Services", *Law & Policy* 29 (2):226–256.
- Yin, R.K. (2009) *Case Study Research. Design and Methods*. Fjärde upplagan. London: Sage.
- Zucker, L.G. (1986) "Production of Trust. Institutional Sources of Economic Structure, 1840–1920", *Research in Organizational Behavior* 8:53–111.

Författarpresentation

Oskar Engdahl är docent i sociologi och ansvarig för masterprogrammet i kriminologi vid Göteborgs universitet. Engdahls forskning är framförallt inriktad mot ekonomisk brottslighet.

Korresponderande författare

Oskar Engdahl, Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet, 405 30 Göteborg. E-post: oskar.engdahl@socav.gu.se.

Medierepresentationer av etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen i Sverige och Finland*

Sandra Torres, Jonas Lindblom & Camilla Nordberg

Uppsala Universitet, Mälardalens högskola och Helsingfors Universitet

Media representations of ethnicity- and migration-related issues within the elderly care in Sweden and Finland

Research on welfare regimes and migration regimes has shown that Sweden and Finland have similar elderly care regimes but different migration regimes. It is against this backdrop that we set out to study what Swedish and Finnish daily press focusing on elderly care has written about ethnic minorities, migrants and migration. The study uses quantitative content analysis to analyze 241 daily newspaper articles published between 1995 and 2008. This article presents the themes that have been discussed, the elderly care actors that have been in focus (i.e. whether the focus has been on elderly care recipients, elderly care providers or informal caregivers), the ethnic backgrounds that these actors have had (i.e. whether the focus has been on the ethnic majority or on ethnic minorities) and the type of explanatory frameworks that the newspaper articles in focus have used. On the basis of this, we problematize the representations of ethnic minorities, migrants and migration that the newspaper articles in question put forth and the fact that the Swedish and Finnish daily press treats the issues at hand as if migration is mostly an issue that can be relegated to the periphery of the elderly care sectors' agenda.

Key Words: media representations, elderly care regimes, migration regimes, ethnicity, Sweden, Finland.

Denna artikel fokuserar på etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen i Sverige och Finland och bygger på forskning om medierepresentationer i dagspressen (också kallad för en elitdiskurs av van Dijk 1993). Tidigare forskning

---

* Studien ingår i ett komparativt projekt av finländsk och svensk dagspressrapportering om äldreomsorgen som leds av professor Sandra Torres i Sverige och forskardoktor Camilla Nordberg i Finland. Sandra Torres arbete med denna studie finansierades delvis av FLARE-anslaget (FLARE står för Future Leader of Aging Research in Europe) som hon hade från 2008 till 2011 (Dnr 2007-1727). Jonas Lindbloms arbete med denna studie finansierades delvis av det FAS-finansierade forskningsprogrammet *Åldrande och omsorgens former: Tid, plats och äldreomsorgsaktörer* som professor Eva Jeppsson-Grassman vid Linköpings Universitet har lett (Dnr 2006-1621 & Dnr 2007-1954). Camilla Nordbergs arbete med denna studie har finansierats av Finlands Akademi genom projektet *The Shaping of Occupational Subjectivities of Migrant Care Workers: A Multi-Sited Analysis of Glocalising Elderly Care* (2011-2015, beslutsnummer 251239)

har visat att mediala framställningar av invandrare och migration i hög utsträckning influerar etniska majoritetsmedlemmars föreställningar om etniska minoriteter och människor som är födda utomlands (se t.ex. Atuel, Seyranian & Crano 2007; Gardikiotis, Martin & Hewstone 2004; Littlefield 2008; Stewart, Pitts & Osborne 2010; van Sterkenburg, Knoppers & de Leeuw 2010). En central teoretiker inom mediaforskningen om etnicitet och rasism – van Dijk (1987) – menar att många som saknar egna erfarenheter av etniska minoritetsgrupper förlitar sig på de bilder som förmedlas via media (detta har även visats på ett övertygande sätt av bl. a. Hartmann & Husband 1974). Sammanfattningsvis framhåller denna forskning att media spelar en betydande roll för hur människor föreställer sig att invandrare är och beter sig, vad etnicitet associeras med och hur migration kan påverka ett samhälle (jfr. Ferguson 1998; Miller 1994). Det är på grund av detta som vi har valt att studera vad dagspressen i två nordiska länder, med liknande äldreomsorgsregimer men olika migrationsregimer, har skrivit om etnicitet och migrationsrelaterade frågor när man rapporterat om äldreomsorgen.

Teoretiska utgångspunkter: det socialkonstruktivistiska perspektivet och mediaforskning om etnicitet och migration

Artikelns teoretiska inspiration hämtas från det socialkonstruktivistiska perspektivet och media- och kommunikationsforskning som visat att media spelar en betydande roll för hur föreställningar om olika grupper och fenomen konstrueras (jfr. Barker 2000; Hall 1997). Mer specifikt är studien förankrad i den forskningstradition som belyser hur representationer av invandrare och etniska minoriteter är konstruerade inom dagspressen (van Dijk 1987 & 1993). Intressant i sammanhanget är Caldas-Coulthards (2003) studie om brittiska och brasilianska dagstidningars representationer av 'de Andra', Gardikiotis, Martin & Hewstones (2004) studie av brittiska dagstidningsrubriker om etniska majoriteter och minoriteter, Atuel, Seyranian & Cranos (2007) studie med samma fokus men med utgångspunkt i den amerikanska dagspressen, Grzymala-Kazlowskas (2009) studie av representationer av invandrare i polska dagstidningar samt Cisneros (2008) studie om representationer av invandring i amerikansk media. I de två nordiska länder som denna artikel fokuserar på kan studierna om medierepresentationer av invandrare i Sverige (såsom t.ex. Bredström 2002 & 2003; Brune 1995, 2002; 2004; 2006 & 2008; Dahlstedt 2004; Elsrud & Lalander 2007; Pred 2000) och i Finland vara värda att nämna (se t.ex. Haavisto 2011; Horsti 2008; Nordberg 2006 & 2007). Denna studie hämtar nämligen viss inspiration från dessa studiers resultat.

Värt att notera är dock att alla dessa studier har fokuserat på medierepresentationer rent generellt. I denna studie har vi avgränsat oss till att studera vilket budskap som förmedlas i tidningsartiklar som har handlat om etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgssektorn. Artikelns fokus är alltså inte allmänna medierepresentationer av dessa frågor utan representationer inom ramen för två nordiska länders dagspressrapportering om äldreomsorgen. Huvudskälet till detta är att

äldreomsorgens globalisering har blivit föremål för en allt intensivare samhällsdebatt i kölvattnet av en åldrande befolkning med större vård- och omsorgsbehov samt en etnisk diversifiering av äldre omsorgstagare och omsorgsgivare (jfr. Nordberg 2012; Torres 2012; Torres & Lawrence 2012). I ljuset av detta och mot bakgrund av forskning om medierepresentationers betydelse för hur vi föreställer oss vår omgivning ter det sig intressant att se vad dagspressens representationer har handlat om. Med det socialkonstruktivistiska perspektivet som bas utgår denna studie från att det i varje tid och sammanhang finns en viss repertoar av kategorier att tillgå som uttalat eller outtalat bekräftar en given bild av verkligheten (Burr 1995; Gergen 1995; Sarbin & Kitsuse 1994). Vi följer således den socialkonstruktivistiska traditionen som argumenterat för att en av samhällsvetenskapernas viktigaste uppgifter utgörs av att studera hur föreställningar produceras snarare än om de korrekt representerar en yttre verklighet¹.

Den svenska och finländska migrations- och omsorgskontexten: om äldreomsorgs- och migrationsregimer

För att ge en vidare inblick i den kontext som står i fokus kommer vi i detta avsnitt att presentera forskning om migrationsregimer och äldreomsorgsregimer. Denna forskning placerar in den svenska och finländska dagspressrapporteringen om migration och äldreomsorg i ett större sammanhang och belyser därigenom också aktualiteten av vårt studieobjekt. Utgångspunkten är alltså den diskussion om omsorgsregimer som förts under de senaste två decennierna som en del av den feministiska kritiken av Esping-Andersens (1990) mycket omdiskuterade bok om olika välfärdstater. Denna diskussion har berört olika välfärdstater sätt att organisera sina omsorgstjänster och genusmaktordningar inom familj- och arbetslivet (se t.ex. Anttonen & Sipilä 1996; Pfau-Effinger 2005). I sammanhanget har man drivit tesen att olika omsorgsregimer kan särskiljas från varandra (t.ex. ifråga om graden av formell och informell omsorgsmix, förväntningar på familjen, hur äldreomsorgssektorn är organiserad osv.). Någon enighet kring vilka dessa särskiljande faktorer är förekommer ännu inte men en viss konsensus råder kring vilka grova mönster som går att urskilja². Även den internatio-

1 Viktigt att betona är emellertid att inom forskningen om media och kommunikation har man länge debatterat om det är media som 'skapar' verkligheten eller om media bara 'avspeglar' den (se t.ex. Adoni & Mane 1984; Curran 1996). Det ligger utanför denna artikelns ramar att ta ställning för någon särskild position i denna debatt.

2 Här ter det sig relevant att lyfta fram åtminstone två exempel på forskare som försökt att destillera fram olika omsorgsregimer. Anttonen och Sipilä (1996) har till exempel fokuserat på den sociala omsorgen och fann att det finns två distinkta omsorgsregimer: en skandinavisk som kännetecknas av en stark formell sektor och en sydeuropeisk som kännetecknas av en stark tillit till familjen. På ett liknande sätt, men med fokus på mixen av den formella och den informella omsorgen, har Bettio och Plantenga (2004) föreslagit att man kan särskilja de länder som förväntar sig att omsorgsansvaret ligger på familjen (såsom Italien, Grekland och Spanien), de länder som lägger omsorgsansvaret på familjen men har olika strategier beroende på om vi pratar om omsorgen av barn eller omsorgen av äldre (såsom Storbritanien och Neder-

nella äldreomsorgsforskningens resultat pekar i samma riktning. Äldreforskare har sedan länge framhållit att de nordiska ländernas olika äldreomsorgsmodeller har så pass mycket gemensamt att de kan begreppsliggöras inom ramen för en och samma äldreomsorgsregim (se t.ex. Anttonen & Sipilä 1996; Bettio, Simonazzi & Villa 2006), även om det också har pekats ut skillnader länderna emellan (se t.ex. Szebehely 2005). Mot denna bakgrund kommer vi i denna artikel att tala om en gemensam svensk och finländsk äldreomsorgsregim.

Ett annat förhållande framträder emellertid när vi granskar forskningen om migrationsregimer, vilket är det begrepp som används för att fånga länders orientering när det gäller immigrationspolitik och migrationshistoria; dvs. hur reglerna för medborgarskap är konstruerade, hur föreställningar om 'nationen' ser ut och hur mångfalden som invandrarskapet innebär ska hanteras (se t.ex. Koslowski 1998; Lutz 2008; Williams 2005; Williams & Gavanas 2008). Diskussionen om de olika nordiska ländernas migrationsregimer har inte varit lika uttömmande som den som behandlat ländernas omsorgsregimer. Betraktar man emellertid hur de nordiska ländernas många gånger olikartade immigrationshistoria, invandringspolitik och mångfaldsstrategier kommit att utvecklas ter det sig ganska osannolikt att vi skulle kunna prata om en nordisk migrationsregim. Redan det faktum att 15 procent av Sveriges befolkning är födda utomlands (SCB 2012), medan det i Finland endast rör sig om 4,5 procent av befolkningen (Statistikcentralen 2012a), tyder på detta. Olikheterna i ländernas migrationsregimer hör delvis ihop med hur migrationen till länderna har sett ut genom åren och inte minst med hur migrationspolitiken har utformats. Till skillnad från Sverige som varit ett invandringsland sedan 1960-talet har Finland varit ett utvandringsland ända fram till 1990-talet. Först på 1980-talet fick Finland ett migrationsöverskott som snabbt ökade och andelen personer med invandrarbakgrund växte femfaldigt mellan åren 1988 och 1997 (Statistikcentralen 2012a). I relativa termer innebar det en stor omställning. Den tidiga invandringen i Finland bestod av flyktingmottagande, återflyttningsrelaterad invandring och invandring till följd av äktenskap eller studier; medan Sverige framför allt har haft arbetskraftsinvandring, flyktingmottagande och till viss mån anknytningsinvandring. Sedan år 2006 har den finländska migrationspolitiken dock haft ett mera instrumentellt fokus och starkt betonat arbetsrelaterad invandring (Helander 2011; Wrede & Nordberg 2010). Trots en ökad inflyttning är det absoluta antalet personer med migrationsbakgrund fortfarande lågt i Finland. År 2011 hade 4,5 procent finländare ett annat modersmål än finska, svenska eller samiska. Andelen utländska medborgare var 3,4 procent (Statistikcentralen 2012a). Detta kan jämföras med Sverige där andelen utlandsfödda utgör 15 procent (SCB 2012). I centrum för denna studie står med andra ord två länder med migrationsregimer som ser mycket olika ut (se även Papadopoulos 2010).

Förutom skillnaderna när det gäller Sverige och Finlands migrationsregimer kan

---

länderna), de länder som har stora förväntningar på familjen men som har formell kompensation för detta (såsom Österrike och Tyskland) och slutligen de nordiska länderna som kännetecknas av att jämförelsevis höga resurser tilldelas till den formella omsorgssektorn.

det te sig relevant att få reda på hur den etniska mångfalden ser ut inom ramen för dessa länders äldreomsorg. Finlands unga historia som invandringsland avspeglas också i det faktum att andelen äldre personer med invandrarbakgrund är förhållandevis liten. Situationen kommer dock att förändras under de närmaste åren. År 2011 var 19 procent av de finsk-, svensk- eller samisktalande finländarna över 65 år gamla. Bland övriga språkgrupper var andelen 3,2 procent (Statistikcentralen 2012a). Detta kan jämföras med Sverige där andelen utlandsfödda i åldersgruppen 65+ utgör 11,9 procent (SCB 2012). I sammanhanget är det också intressant att uppmärksamma att den etniska mångfalden bland personalen i dessa länders äldreomsorgssektorer också ökat successivt genom åren, om än i olika takt och omfattning. I den senaste lägesrapporten om äldreomsorgen som Sveriges Kommuner och Landsting publicerat går det att läsa att "bland det totala antalet anställda i omsorgen av äldre och funktionshindrade har andelen utrikes födda ökat under den senaste tioårsperioden från 10 procent till 14 procent år 2008. Det är framför allt andelen födda utanför Norden och EU som ökat" (SKL 2009). Situationen i Finland ser annorlunda ut. År 2009 utgjorde andelen utlandsfödda närvårdare 4,5 procent av personalstyrkan i Finland medan andelen utlandsfödda vårdbiträden utgjorde 7 procent (Statistikcentralen 2012b). De regionala skillnaderna är dock stora och i Helsingfors ökade andelen utlandsfödd personal inom äldreomsorgen från 8,6 procent till 10,1 procent bara mellan år 2007 och 2008 (Statistikcentralen 2012c). Den etniska mångfalden är alltså inte lika stor bland äldreomsorgspersonalen i dessa länder men det finns numera betydligt större variation i termer av personalens språkliga, etniska och kulturella bakgrund än vad som var fallet för två decennier sedan.

Vår studies fokus ligger i linje med Kiley, Lutz och Palenga-Möllenbeck (2010) samt Williams (2010), vilka argumenterat för behovet av forskning som belyser hur omsorgsregimer och migrationsregimer är relaterade till varandra. Även svenska forskare har kommit att uttrycka en liknande strävan och pekat på att äldreomsorgen i Norden står inför utmaningen att hantera en ökad etnisk mångfald både bland äldreomsorgsgivare, äldreomsorgsmottagare och anhöriga (se t ex. Forssell & Torres 2012; Torres 2012). Det är mot denna bakgrund som det ter sig intressant att utforska vad medierepresentationer av äldreomsorgen i förhållande till etnicitets- och migrationsrelaterade frågor i Sverige och Finland har handlat om. Den övergripande fråga som denna studie är intresserad av är därför: vad har man i svensk och finländsk dagspressrapportering skrivit om etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen, i ljuset av att Finland och Sverige uppvisar en gemensam äldreomsorgsregim men olikartade migrationsregimer?

Metod

Projektet i sin helhet använder sig av både kvantitativ och kvalitativ innehållsanalys. Vi har dock följt Silvermans (2001) rekommendationer vilket innebär att vi siktar på att först besvara vad-frågorna innan vi inleder analyser som fokuserar på hur-frågorna. Samtliga analyser har således inletts med en kvantitativ ansats i syfte att belysa *vad*

dagspressrapporteringen vi studerar handlar om, innan vi har gått vidare till att använda oss av kvalitativ innehållsanalys för att belysa *hur* rapporteringen behandlar de teman som de kvantitativa analyserna påvisat vara centrala. I denna artikel presenterar vi därför bara resultat från den kvantitativa innehållsanalysen (jfr. Hansen et al. 1998; Neuendorf 2002). Det innebär att föreliggande studie syftar till att ge svar ”på frågor om förekomsten av olika typer av innehållsliga kategorier i ett material. Det kan handla dels om hur ofta eller hur frekvent olika kategorier förekommer, dels om hur stort utrymme i tid eller rum som olika kategorier får” (Esaiasson et al. 2007: 223).

Det empiriska material som denna artikel är baserad på kommer från en av de stora dagstidningarna i Sverige, *Svenska Dagbladet* (SvD) och från *Helsingin Sanomat* (HS), som är den största nationella dagstidningen i Finland. Materialet innehåller artiklar som handlar om äldreomsorgen och berör frågor om etnicitet, kultur, språk, religion och migration. Studien omfattar åren 1995–2008 och att denna period satts i fokus beror främst på att det var i mitten av 90-talet som äldreomsorgsdebatten kring etnicitet och migrationsrelaterade frågor började ta fart på allvar i Sverige och Finland. Valet att studera *Svenska Dagbladet* kan diskuteras. Det bottnar dock dels i att tidningen brukar klassificeras som rikstäckande (den läses över hela landet och har större spridning än dagstidningar med 50 000 exemplar), dels i att tidningen finns med i den mest användarvänliga databasen för tidningsklipp. Mediearkivet – som är den databas vi valt att utgå ifrån – har tidningsartiklar från SvD fr.o.m. 1995 vilket däremot inte är fallet för den andra rikstäckande dagstidningen i Sverige, *Dagens Nyheter*³. Valet av finländsk dagstidning var däremot mera givet eftersom det endast finns en stor, rikstäckande dagstidning på finska i Finland.

De sökord som använts vid inhämtandet av det svenska tidningsmaterialet via Mediearkivet är äldrevård*, äldreomsorg*, åldring*, äldre*, invandrar*, etnis*, etnicitet*, kultur*, utlän*, språk*, mångkultur*, mångfald*, minoritet*, arbetsinvandrar*, arbetskraftsinvandrar* och migration*. I Helsingin Sanomats elektroniska arkiv har vi letat efter artiklar med hjälp av följande sökord: vanhu*, maahanm*, etni*, kulttuuri*, ulkoma*, kieli*, monikulttuuri*, moninaisuus*, vähemmistö*, työperäi*, siirtolai* och siirtotyö* (* anger att samtliga ord som börjar med ordstammen ifråga har sökts). Urvalet utgörs av 241 artiklar (101 artiklar från SvD och 140 från HS)⁴.

I syfte att systematisera analyserna och skapa förutsättningar för en god tillförlitlighet har en kodbok använts (jfr. Esaiasson m fl. 2007). I den redovisas beskrivningen av de principer som används vid kodningen av materialet (vad Nilsson 2000 kallar kodschema). Kodboken möjliggör också en operationalisering av de variabler

3 Om en artikel varit ofullständig, vilket förekommer i Mediearkivets elektroniska bank, har vi istället beställt den fram på biblioteket.

4 Den första databassökningen resulterade i omkring 1300 artiklar i det svenska materialet och 1600 artiklar i det finländska materialet. Vid genomgången av dessa konstaterades dock att de flesta artiklarna antingen handlade om etnicitet eller om äldreomsorg och inte om båda vilket utgör det huvudsakliga urvalskriteriet i denna studie. Ett fåtal artiklar var dessutom dubletter. Vidare togs artiklar om teaterpjäser, dödsannonser och liknande bort då dessa ligger utanför studiens syfte.

som man laborerar med i en kvantitativ innehållsanalys. Fastställande av kodningsprinciperna har varit särskilt viktigt då det studerade tidningsmaterialet sällan enbart handlar om förhållandet mellan äldreomsorg och etnicitets-/migrationsrelaterade frågor utan också berör många andra ämnen. En artikel kan nämligen innehålla information som inte är användbar för de analyser som projektet fokuserar på varför bara delar av artikelns innehåll kodats. För att kunna urskilja betydelsen av olika koder inom och mellan artiklar fastställdes en huvudkod. Vid avgörandet av huvudkoden användes kvantitativa mått där förekomsten av antalet spaltmillimeter för varje kod beräknades och jämfördes. Materialet har bearbetats med hjälp av SPSS.

Kodningen av materialet för hela projektet gjordes på basis av en rad frågor som ställts vid genomgången av det empiriska materialet. Dessa frågor inkluderar *genre* (vilken typ av artikel handlar det om?), *teman* (vad talar man om i samband med att man diskuterar etnicitet och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen?), *äldreomsorgsaktör* (vilken vård/omsorgsroll handlar artiklarna om – handlar artikeln om äldreomsorgstagare, äldreomsorgsgivare eller anhöriga?), *förklaringsgrunder* (hur motiverar man att ett visst ämne tas upp?), *deltagande* (vem får uttala sig och/eller vems argument används?) och *etnisk bakgrund* (tillhör äldreomsorgsaktören som fått uttala sig den etniska majoriteten eller den etniska minoriteten). I denna artikel fokuserar vi på de frågor som kommit att visa sig vara mest relevanta för den forskningsfråga som vi behandlar.

När det gäller kodningen bör det vidare nämnas att den i viss mån utgått ifrån författarnas expertis inom områden som artikeln berör⁵. Konkret innebär det att koderna som handlar om *genre* baserats på de genretyper som tidigare medieforskning använder sig av, medan koderna som berör *äldreomsorgsaktörerna* grundats på tidigare forskning inom området äldre och åldrande. Koderna som handlar om *etnisk bakgrund* har också utgått ifrån gängse praxis inom medieforskning om etnicitet och migration. Samtliga dessa koder har alltså tagits fram deduktivt. Till skillnad från dessa är koderna som rör *teman* och *förklaringsgrunder* induktivt baserade. I dessa fall har vi först närläst materialet, bildat oss en uppfattning om det, kodat det per land, diskuterat kodningen för båda länderna och gått igenom de fall där det funnits frågetecken kring hur avgränsningarna ska göras samt, slutligen, kodat om i de fall där det varit nödvändigt. Kodningsprocessen har alltså utförts samtidigt som vi haft en kontinuerlig dialog i forskarteamet i syfte att tillförsäkra oss att materialet i bägge länderna behandlats på ett liknande sätt. Det betyder att kodningsprinciperna och kodningsavgränsningarna diskuterats i linje med det Cresswell (1998) kallar för "peer-debriefing sessions". Detta tillsammans med det konstanta övervägandet av alternativa koder (jfr. Silverman 2001) innebär att tillförlitligheten på analyserna kan antas vara hög.

5 Den första författaren är verksam inom området för äldre och åldrande medan den andra och den tredje författaren har erfarenhet av medianalyser. Både den första och den tredje författaren har dessutom forskat om IMER-relaterade frågor (dvs. om frågor som har med området internationell migration och etniska relationer att göra).

Resultat

I tidningsmaterialet ingår både nyhetsartiklar och insändare/ledare. Merparten av artiklarna som vi analyserat har varit nyheter och våra resultat visar inte på några gen-respecifika skiljelinjer mellan länderna (72,3% av artiklarna i det svenska materialet och 73,6% av det finländska materialet är av nyhetskaraktär). Det förekommer emel-lertid viktiga skillnader mellan den finländska och svenska rapporteringen i förhål-lande till *teman*, *äldreomsorgsaktörer* och deras *etniska bakgrund* samt *förklaringsgrun-der*, vilka vi kommer att sätta fokus på här. Vi inleder med att visa hur resultaten ser ut med avseende på teman och förändringar i det utrymme som dessa fått över tid.

Teman

Under analysen av det empiriska materialet kunde vi identifiera sex olika teman. Dessa berör kulturanpassning av äldreomsorgen, äldreomsorgen som arena för arbetskraftsin-vandring, rekrytering av i landet bosatta invandrare till sektorn, organisatoriska och ar-betsmiljörelaterade frågor, äldreomsorgen som arena för omsorgstagarinvandring och ut-ländska erfarenheter. Det är således med utgångspunkt i dessa teman som tidningarnas diskussion av etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen i Finland och Sverige måste förstås. Var tyngdpunkten för rapporteringen har legat kan vi urskilja i Tabell 1. Den visar inte bara förekomsten av teman per land utan också hur stort ut-rymme olika teman tillsammans haft hos de studerade ländernas dagspressrapportering.

Tabell 1: Teman och fördelningen av dessa per land
(HS = finländska materialet & SvD = svenska materialet)

	Den finländska dags- pressrapporteringen (i %) HS (N=140)	Den svenska dags- pressrapporteringen (i %) SvD (N=101)	Sammantagen dags- pressrapportering i (%) HS och SvD (N=241)
Kulturanpassning av äldreomsorgen	32.9	45.5	38.2
Äldreomsorgen som arena för arbets- kraftsinvandring	34.3	8.9	23.7
Rekrytering av in- vandrare till sektorn	9.3	33.7	19.5
Äldreomsorgen som arbetsplats	20.7	8.9	15.8
Äldreomsorgen som arena för omsorgsta- garinvandring	2.9	2	2.5
Äldreomsorg som arena för utländska erfarenheter		1	0.4
Totalt	100	100	100

Om vi betraktar den finländska och svenska tidningsrapporteringen som helhet kan vi notera att den största andelen artiklar handlar om "kulturanpassad äldreomsorg" (38.2% av artiklarna i tidningsmaterialet handlar om detta tema). Kulturanpassad vård berör i olika avseenden behovet av att forma den finländska eller svenska äldreomsorgen så att den kan möta de "särskilda behov" som en mångkulturell åldrande befolkning antas ha. Kulturanpassad äldreomsorg ska förstås i vid mening och inrymmer hänvisningar till språk, religion, seder och bruk och mat liksom kulturella värderingar i övrigt. I något mindre utsträckning har man i den sammantagna finländska och svenska tidningsrapporteringen intresserat sig för frågor om "arbetskraftsinvandring" (det förekommer i 23.7% av artiklarna). Detta ämne ska skiljas från vad vi kallat för "rekrytering av invandrare till sektorn" som nästan lika ofta belyses i rapporteringen (19.5% av artiklarna). Rekryteringstemat innefattar artiklar där man uttrycker en strävan att anställa invandrare som redan är boende i Finland eller Sverige (t.ex. arbetslösa invandrare eller invandrare verksamma inom andra områden i det finländska eller svenska samhället), medan det i fallet med arbetskraftsinvandring handlar om att "importera" omsorgsarbetare till Finland eller Sverige. Ett annat välrepresenterat tema utgörs av äldreomsorgen som arbetsplats vilka fångar upp aspekter kring arbetsförhållanden och organisationsfrågor (det förekommer i 15,8% av artiklarna)⁶. Bland övriga teman som endast i ett fåtal fall figurerar i tidningsmaterialet finner vi "äldreomsorgen som arena för omsorgstagar-migration" (cirka 2% av artiklarna). Här handlar det om personer som är bosatta i ett annat land och som reser till Finland eller Sverige för att mot betalning använda den äldreomsorg som erbjuds eller, alternativt, äldre personer som reser från Finland eller Sverige till andra länder för att köpa vård- och omsorgstjänster. Slutligen förekommer vad vi kallat för "äldreomsorgen som en arena för utländska erfarenheter" (representerat i endast en artikel). Detta avser sådana fall där man använder andra länders lärdomar av att bedriva äldreomsorg för att hantera problem inom den finländska eller svenska kontexten. En sådan diskussion förs också jämsides med andra teman i vissa artiklar, men i analysen har vi alltså fokuserat på det dominerande temat i artikeln.

En observerbar skillnad mellan ländernas belysning, som vi kommer att komma tillbaka till, är att arbetskraftsinvandring (34.3%) tätt följt av kulturanpassad vård (32.9%), varit det vanligaste förekommande temat i det finländska sammanhanget. I den svenska rapporteringen dominerar däremot på ett tydligt sätt kulturanpassningsfrågor och nästan hälften av de studerade artiklarna har denna fokusering (45,5% av artiklarna handlar om detta tema). Efter detta kommer sedan rekrytering av invandrare till sektorn (33.7%) vilket fått en betydelse som motsvarar den som man i det finländska materialet tilldelar arbetskraftsinvandringsfrågor. Resultaten påvisar att andelen artiklar om arbetskraftsinvandring och rekrytering är omvänt proportionell i de två länderna (i SvD handlar 33.7% av artiklarna om rekryteringsfrågor och 8.9%

6 Även debatten om dåliga lönevillkor för vårdbiträden har kodats inom denna kategori samt generella diskussioner om hur äldreomsorgen skall organiseras i framtiden.

I den finländska dagpressrapporteringen (dvs. i HS) kom man från mitten av 1990-talet och en bit in på 2000-talet framförallt att rapportera om kulturanpassningsfrågor, särskilt under perioden 1995–1998 dominerade ämnet på ett påtagligt sätt. Denna rapportering handlar till stor del om i Sverige bosatta finskspråkigas rätt till vård och omsorg på finska samt om finlandssvenskars rätt till vård på svenska i Finland. Först några år in på 2000-talet börjar man att sätta huvudfokus på arbetskraftsinvandringsfrågor vilket också utmärker den finska tidningsrapporteringen som helhet. Av intresse är också de senaste årens markanta uppsving för arbetsplatsfrågor; ett tema som tidigare behandlats i en mer begränsad omfattning. Detta fokus på organiseringen av äldreomsorgsarbetet är delvis sammankopplad med rekryteringen av ny personal till äldreomsorgssektorn.

Till skillnad från den finländska rapporteringen gäller att man i det svenska sammanhanget haft fokus inriktat på kulturanpassad vård. Även om också ämnet rekrytering av invandrare till äldreomsorgssektorn varit viktigt, har det i de undersökta tidsperioderna kontinuerligt funnits en övervikt av artiklar inriktade på kulturanpassad vård. Vidare noterade vi ovan att det förekommer en tydlig skillnad mellan den finländska och svenska behandlingen av rekryterings- respektive arbetskraftsinvandringsfrågor. Vid en tidsjämförelse uppdagas också att denna skillnad blir som störst under perioden 1995–1998. I Finland diskuterades rekryteringsfrågor inte överhuvudtaget i början av den undersökta perioden. Som framgår av tabellen ovan finner man i det svenska materialet under samma tidsperiod den minst noterade andelen artiklar om arbetskraftsinvandring.

Äldreomsorgsaktörer

En annan betydelsefull aspekt av dagspressens rapportering berör de *äldreomsorgsaktörer* som man i tidningsrapporteringen fokuserat på. Har med andra ord den finländska och svenska dagspressens bevakning främst handlat om äldreomsorgstagare, äldreomsorgsgivare⁷ eller anhöriga⁸? Intressant i sammanhanget är också hur tidningarnas bevakning fördelar sig med hänsyn till den etniska majoriteten i de studerade länderna (dvs. finländare och svenskar) och etniska 'Andra' (dvs. invandrare eller nationella etniska minoriteter) som äldreomsorgstagare, äldreomsorgsgivare eller anhöriga. Tabell 3 visar hur olika teman i dagspressrapporteringen förhåller sig till äldreomsorgsaktörer och deras etniska bakgrund. Här är det viktigt att påpeka att vissa teman endast förekommer i enstaka artiklar vilket måste hållas i minnet då man läser procentsatserna i Tabell 3 och 4. I dessa tabeller anges därför också antalet artiklar för varje tema och land.

7 Koden "omsorgsgivare" inrymmer i typfallet all slags personal anställd inom äldreomsorgen, men har i studien utökats till att också gälla personer som leder företag vilka erbjuder vård- och omsorgstjänster för äldre.

8 Koden "anhöriga" avser vänner, familj, släkt eller personer som på annat sätt står i relation till intagna i äldreomsorgen.

Tabell 3: Teman i förhållande till äldreomsorgsaktörer och deras etniska bakgrund (HS= finländska materialet & SvD= svenska materialet)

	Äldreomsorgsaktörer				Totalt
	Etniska 'Andra' som äldreomsorgstagare (i %)	Etniska 'Andra' som äldreomsorgsgivare (i %)	Etniska 'Andra' som anhöriga (i %)	Etniska majoriteter (finländare och svenskar) som äldreomsorgstagare (i %)	
Kulturanpassning av äldreomsorgen	HS (n=46) 89.1 SvD(n=46) 84.8	10.9 6.5	----- 4.3	----- 4.3	100 100
Äldreomsorgen som arena för arbetskraftsinvandring	HS (n=48) ----- SvD (n=9) -----	100 100	----- -----	----- -----	100 100
Rekrytering av invandrare till sektorn	HS (n=13) ----- SvD (n=34) 2.9	100 94.1	----- -----	----- 2.9	100 100
Äldreomsorgen som arbetsplats	HS (n=29) 51.7 SvD (n=9) 11.1	41.4 77.8	6.9 -----	----- 11.1	100 100
Äldreomsorgen som arena för omsorgstagarinvandring	HS (n=4) 25 SvD (n=2) 100	75 -----	----- -----	----- -----	100 100
Äldreomsorgen som arena för utländska erfarenheter	HS (n=0) ----- SvD (n=1) -----	----- 100	----- -----	----- -----	100 100
Totalt HS (N=140)	40.7	57.9	1.4	-----	100
Totalt SvD (N=101)	42.5	51.5	2	4	100

När det finländska och svenska tidningsmaterialet betraktas tillsammans visar resultatet att man i rapporteringen ägnat störst utrymme åt etniska 'Andra' som äldreomsorgsgivare (57.9% i det finländska respektive 51.5% i det svenska materialet) och, i något mindre utsträckning, äldreomsorgstagare (40.7% i det finländska respektive 42.5% i det svenska materialet). Däremot har man i tidningsrapporteringen endast marginellt berört anhörigperspektivet liksom, överhuvudtaget majoritetsbefolkningens roll som omsorgsgivare eller -mottagare (som kan utläsas av tabellen förekommer dessa endast i någon enstaka procent av artiklarna). Vad analysen också uppklarar är att då behovet av kulturanpassad vård behandlas så är det nästan uteslutande i förhål-

lande till omsorgstagare med invandrarbakgrund, vilket gäller både i det finländska och svenska materialet (se Lindblom & Torres 2011 som i det svenska fallet närmare diskuterat mekanismerna bakom detta förhållande). På motsvarande sätt finner vi även att frågor som rör arbetskraftsinvandring och rekrytering av i landet bosatta invandrare näst intill uteslutande behandlas i förhållande till rollen som äldreomsorgsgivare – även detta gäller för en stor majoritet av artiklarna i båda länderna.

Till de mer påtagliga olikheterna mellan den finländska och svenska rapporteringen hör behandlingen av arbetsplatsfrågor vilka, som tidigare framhållits, är vanligare förekommande i HS än i SvD. Till denna skillnad kan vi nu addera att man i det finländska sammanhanget kommit att sätta fokus på både omsorgsgivarens (51.7%) och omsorgstagarnas (41.4%) situation, liksom att man i viss utsträckning lyft fram anhörigperspektivet (6.9%), när man tagit upp arbetsplatsfrågor. I det svenska materialet har man däremot haft en tydlig fokusering på omsorgsgivaren vid rapporteringen av detta ämne (77.8% av artiklarna).

Förklaringsgrunder

Vi har kunnat konstatera att det råder ett tydligt samband mellan de teman som behandlas i dagspressen och de äldreomsorgsaktörer som står i fokus, och att detta både gäller det finländska och svenska tidningsmaterialet. Mot denna bakgrund ville vi också synliggöra de förklaringsgrunder som används i relation till olika teman i de båda ländernas tidningsrapportering. Med förklaringsgrunder avser vi de motiveringar som man anger för att rapportera om ett särskilt tema. I Tabell 4 redovisas resultat av analysen där vi delat in förklaringarna i en kulturellrelaterad typ och en ekonomi-, organisations- och demografirelaterad typ⁹. Den kulturellrelaterade förklaringsstypen inkluderar motiveringar grundade i resonemang som handlar om kultur, språk och religion. Den andra förklaringsstypen innefattar motiveringar baserade på ekonomiska, organisatoriska och demografiska förhållanden. Resterande motiveringar till att ett ämne tas upp har placerats under ”övriga”.

9 Även här är det viktigt att uppmärksamma att procentsatserna måste utläsas i ljuset av antalet artiklar per tema varför vi även i denna tabell anger frekvensen artiklar inom parentes.

Tabell 4: Teman i förhållande till förklaringsgrunder och fördelningen av dessa per land (HS= finländska materialet & SvD= svenska materialet)

		Förklaringsgrunder			Totalt
		Kulturrelaterade Förklaringar (i %)	Ekonomiska, organisatoriska och demografiska förklaringar (i %)	Övriga (i %)	
Kulturanpassning av äldreomsorgen	HS (n=46)	93.5	2.2	4.3	100
	SvD (n=46)	89.1	10.9	-----	100
Äldreomsorgen som arena för arbets- kraftsinvandring	HS (n=48)	8.3	85.4	6.3	100
	SvD (n=9)	11.1	88.9	-----	100
Rekrytering av in- vandrare till sektorn	HS (n=13)	38.5	53.8	7.7	100
	SvD (n=34)	26.5	70.6	2.9	100
Äldreomsorgen som arbetsplats	HS (n=29)	44.8	27.6	27.6	100
	SvD (n=9)	33.3	22.3	44.4	100
Äldreomsorgen som arena för omsorgs- tagar-invandring	HS (n=4)	25	50	25	100
	SvD (n=2)	-----	100	-----	100
Äldreomsorgen som arena för utländska erfarenheter	HS (n=0)	-----	-----	-----	-----
	SvD (n=1)	-----	100	-----	100
Totalt HS (N=140)		47.1	42.1	10.8	100
Totalt SvD (N=101)		53.5	41.5	5	100

Resultatet av studien förstärker slutsatsen att olika teman behandlats enligt olika logiker. Som tabellen visar förekommer det i både den finländska och svenska tidningsrapporteringen en tydlig tendens att använda kulturrelaterade förklaringar när frågor om kulturanpassad vård behandlas, medan ekonomi-, organisations- och demografi-relaterade förklaringar tenderar att användas när frågor om arbetskraftsinvandring är på tapeten. Går vi sedan in på detaljnivå – vilket tabellen ovan inte visar – kan vi vidare notera att det främst är förklaringar baserade på språket – dvs. aspekter som rör behovet av hemspråk, tvåspråkighet, kamp för språkligt erkännande (i fallet inhemska minoriteter), kommunikationsproblem etcetera – som används för att motivera ämnet kulturanpassad vård. Dominansen av språkfrågor är dock större i den finländska dagstidningen (76.1% av motiveringarna till att kulturanpassad vård tas upp i det finländska materialet utgörs av språkligt baserade aspekter medan 54.3% gäller för det svenska materialet). Denna skevhet kan förklaras med att en stor andel av artik-

larna om kulturanpassad äldreomsorg i den finländska kontexten handlar om i Sverige bosatta finländares rätt till finskaspråkig äldreomsorg.

Motiveringen till temat arbetskraftsinvandring följer ett annat mönster. I både HS och SvD dominerar här istället ekonomiska, organisatoriska och demografiska förklaringsgrunder (88.9% i SvD och 77.1% i HS utgörs av denna förklaringsgrund). Det handlar då i typfallet om att man relaterat arbetskraftsinvandringstemat till en upplevd brist på personal inom äldreomsorgen, att andelen äldre människor växer och i framtiden bedöms bli ännu större eller frågor kring olika ekonomiska kostnader i vården av äldre. I den finländska dagstidningen finner vi emellertid även att arbetskraftsinvandring tagits upp på dagordningen beroende på frågor som rör exploatering och diskriminering av invandraren inom äldreomsorgen (8.3% av artiklarna om ämnet domineras av dessa frågor) vilket saknar motsvarighet i det svenska materialet där denna förklaring helt saknas. Förklaringar baserade på ekonomi, organisation och demografi dominerar också temat rekrytering av i landet bosatta invandrare till sektorn (53.8% i HS och 70.6% av artiklarna i SvD har detta fokus).

Diskussion

Denna artikel har fokuserat på medierepresentationer av etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom ramen för äldreomsorgen i två nordiska länder, Sverige och Finland, som har liknande omsorgsregimer men olika migrationsregimer. Den kvantitativa innehållsanalys som presenterats här bygger på en jämförelse av dagspressrapporteringen i två dagstidningar (*Svenska Dagbladet* och *Helsingin Sanomat*) och visar att det både finns likheter och skillnader. Först och främst har dagspressrapporteringen i dessa länder fokuserat på nästan samma teman. Det tema, som vid en sammanslagning av ländernas tidningsrapportering, oftast behandlas är behovet av kulturanpassad äldreomsorg tätt följt av frågor som berör arbetskraftsinvandring, rekryteringen av i landet bosatta invandrare till sektorn och äldreomsorgen som arbetsplats.

Vidare förekommer dock landsvisa skillnader där man i den svenska dagspressen huvudsakligen fokuserat på behovet av kulturanpassning och rekryteringen av arbetslösa invandrare till sektorn, medan man i det finländska materialet betonat arbetskraftsinvandring (dvs. import av utländsk arbetskraft till sektorn) och kulturanpassning av äldreomsorgen. Denna skillnad kan delvis förklaras med hänvisning till ländernas olika migrationsregimer. Sverige har haft en aktiv invandringspolitik under flera decennier och har numera en befolkning som kännetecknas av relativt sett stor etnisk och kulturell mångfald. Intressant i sammanhanget är också att detta är helt i linje med att den svenska äldrevård- och omsorgsforskningen länge debatterat kulturanpassningsfrågan (se t.ex. Ronström 1996; Torres 2006 & 2008). I Finland däremot, där migrationsregimen ser annorlunda ut och där såväl den arbetsföra som den äldre befolkningen inte i samma utsträckning är etniskt och kulturellt differentierad, ter det sig relativt väntat att dagspressrapporteringen framför allt har handlat om arbetskraftsinvandring. Att den finländska pressen ändå så starkt lyft fram behovet av

kulturanpassning inom äldreomsorgen beror på den starka bevakningen av sverigefinländarnas (i Sverige bosatta finländare) språkliga rättigheter.

Vår analys av hur ländernas dagspressrapportering sett ut under åren 1995–2008 visar att man i det svenska materialet främst kommit att rapportera om frågor som rör kulturanpassad vård. Detta gäller för samtliga tidsperioder som jämförts även om intresset för detta tema avtagit något med åren. Även i det finländska materialet är kulturanpassning det vanligaste temat, särskilt under perioden 1995–1998. Spörsmål som rör kulturanpassning förlorar dock här i inflytande från mitten av 2000-talet, vilket kan bero på arbetskraftsinvandringsfrågornas genomslag i den offentliga debatten. Vid mitten av 2000-talet kommer i den finländska rapporteringen också frågor om äldreomsorgen som arbetsplats att synliggöras i större utsträckning än tidigare. Det handlar om att man överhuvudtaget börjat föra en diskussion om hur man skall organisera äldreomsorgen i en tid av demografiska förändringar och där en central lösning anses vara arbetsmigration. Få artiklar handlar dock specifikt om utmaningarna med den mångkulturella arbetsplatsen. Många artiklar är istället porträtt av personer med utländsk bakgrund som sysselsatt sig inom äldreomsorgen, men de handlar också om diskussioner om lönevillkor och, till en mindre grad, om hur man skall organisera omsorgen för äldre invandrare.

Analysen av det svenska materialet visar också att intresset för frågor som berör rekryteringen av i landet bosatta invandrare till sektorn har avtagit något under åren. Att den studerade svenska dagspressrapporteringen inte uppmärksammat de utmaningar som tvärkulturella möten innebär ter sig intressant inte minst i ljuset av att Sverige – i jämförelse med Finland – har en relativt stor etnisk och kulturell mångfald bland sin äldrebefolkning och en stor andel personer med invandrarbakgrund bland äldreomsorgspersonalen. Detta tolkar vi som att den studerade dagspressrapporteringen – precis som den svenska debatten inom sektorn har visat sig vara (se t.ex. Torres 2012) – inte visar tillräcklig medvetenhet om de komplexa utmaningar som den ökande etniska och kulturella mångfalden innebär för omsorgssektorn.

Analysen av det finländska och svenska tidningsmaterialet som helhet visar att äldreomsorgsgivare som är etniska 'Andra' är den grupp som fått mest uppmärksamhet. Äldreomsorgsmottagare med annan etnisk bakgrund har också givits utrymme, om än i något mindre utsträckning, medan de anhörigas synpunkter och reflektioner nästintill helt är frånvarande. På liknande sätt har vi vidare kunnat konstatera att de etniska majoriteternas perspektiv (svenskar och finländare) belysts i en liten omfattning. Äldreomsorgens ökande etniska och kulturella mångfald kan därför implicit sägas ha uppfattats vara en angelägenhet för minoriteten, och inte något som majoriteten behöver bry sig om. Frågor som berör etnicitet och migration förskjuts till äldreomsorgssektorns periferi. Den offentliga dagspressdebatten förs med andra ord som om dessa frågor vore angelägna främst för 'de Andra'.

Denna studie har också berört de förklaringsgrunder som man i dagspressrapporteringen använt sig av för att motivera att olika teman tas upp. Analysen visar att kulturanpassningstemat främst motiverats av kulturelaterade förklaringar och att arbetskraftsinvandringstemat framförallt motiverats av ekonomiska, organisationsrela-

terade och/eller demografiska förklaringar. Detta innebär bland annat att frågor som rör arbetskraftsinvandring inte har diskuterats utifrån de eventuella kulturella, språkliga och religiösa behov som den etniska majoriteten i Sverige och Finland kan förväntas ha. Det är ju till exempel långtifrån fallet att den äldreomsorgspersonal med invandrarbakgrund som anställs behärskar det svenska eller finska språket. Bland annat har Stiftelsen Stockholms Läns Äldrecentrum – med finansiering från den Europeiska Socialfonden – kommit att satsa dryga 30 miljoner på att ta fram språkkurser i svenska för personalen med invandrarbakgrund inom äldreomsorgen och handikappomsorgen. Satsningen pågick mellan 2009 och 2011 under beteckningen SpråkSam (se www.aldrecentrum.se/Utbildning1/SprakSam) och ledde till att ca 300 vårdbiträden och undersköterskor utbildades. Också i Finland görs stora satsningar på språkutbildning av nyrekryterad personal med migrationsbakgrund. Den fråga som kan ställas är därför: hur det är möjligt att de etniska minoriteternas behov av kulturanpassad äldreomsorg – som i mångt och mycket handlar om språkkompetenta omsorgstjänster – rapporterats utan att man lyfter fram majoritetens behov av desamma?¹⁰

Sammanfattningsvis ger den förda analysen en god inblick i hur den offentliga debatten om etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen kommit att utvecklas under en tid då mångfaldsfrågor blivit allt mer påträngande i både Finland och Sverige. Genom att debatten förts som om den enbart hade relevans för en bråkdel av sektorns aktörer avslöjar man mycket tydligt att man egentligen inte förstår hur globalisering, internationell migration och den ökande etniska mångfalden kan påverka äldreomsorgssektorn på ett mer grundläggande plan (jfr. Torres 2012).

10 Här ter det sig relevant att påpeka att vi enbart har studerat artiklar som handlar om äldreomsorgen. Frågan om språkkompetent vård har diskuterats i den svenska dagspressen genom åren men inte i förhållande till äldreomsorgen.

Referenser

- Adoni, H. & Mane, S. (1984) "Media and the social construction of reality: toward an integration of theory and research", *Communication Research* 11(3): 323–340.
- Anttonen, A. & Sipilä, J. (1996) "European social care services: is it possible to identify models?", *Journal of European Social Policy* 6(2): 87–100.
- Atuel, H.; Seyranian, V. & Crano, W. D. (2007) "Media representations of majority and minority groups", *European Journal of Social Psychology* 37: 561–572.
- Barker, C. (2000) *Cultural Studies: Theory and Practice*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.
- Bettio, F. & Plantenga, J. (2004) "Comparing care regimes in Europe", *Feminist Economics* 10(1): 85–113.
- Bettio, F.; Simonazzi, A. & Villa, P. (2006) "Change in care regimes and female migration: the 'care drain' in the Mediterranean", *Journal of European Social Policy* 16(3): 271–285.
- Bredström, A. (2002) "Maskulinitet och kamp om nationella arenor: reflektioner kring bilden av "invandrarkillar" i svensk media" i P. de los Reyes, I. Molina, I. & D. Mulinari (red.) *Maktens (o)lika förkländnader: kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Bredström, A. (2003) "Gendered racism and the production of cultural difference: media representations and identity work among "immigrant youth" in contemporary Sweden", *NORA* 2 (11): 78–88.
- Brune, Y. (1995) "Invandrare och flyktingar i pressen" i C. Westin & T. Hasselrot (red.) *Invandring och ungdomsopinion: bakgrund och belysning*. Barn och ungdomsdelegationen och Ungdom mot rasism.
- Brune, Y. (2002) "Invandrare" i mediarkivets typgalleri" i P. de los Reyes, I. Molina & D. Mulinari (red.) *Maktens (o)lika förkländnader: kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Brune, Y. (2004) *Nyheter från gränsen: tre studier i journalistik om invandrare, flyktingar och rasistisk vård*. Göteborg: JMG.
- Brune, Y. (2006) "Den dagliga dosen: diskriminering i nyheterna och bladet" i L. Camauer & S. A. Norhstedt (red.). *Mediernas vi och dom: mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.
- Brune, Y. (2008) "Bilden av invandrare i svenska nyhetsmedier" i M. Darvishpour & C. Westin (red.) *Migration och etnicitet: perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Burr, V. (1995) *An introduction to social constructionism*. London: Routledge
- Caldas-Coulthard, C. (2003) "Cross-cultural representation of 'Otherness' in media discourse" i G. Weiss & R. Wodak (red). *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cisneros, J. D. (2008) "Contaminated communities: the metaphor of 'immigrant as pollutant' in media representations of immigration", *Rhetoric & Public Affairs* 11(4): 569–602.

- Creswell, J.W. (1998) *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions*. London: Sage Publications.
- Curran, J. (1996) "En ny syn på masskommunikation" i J. Curran; D. Morley & V. Walkerdine (red). *Samtidskultur och kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.
- Dahlsted, M. (2004) "Sverige har fått getton": medierepresentationer av den hotfulla "invandrarförorten", *Nordisk samhällsgeografisk tidskrift* 36: 3–26.
- Elsrud, T. & Lalander, P. (2007) "Projekt Norrliden: om småstadspressens etnifiering och genderisering av en förort", *Sociologisk forskning* 2: 6–25.
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2007) *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Ferguson, R. (1998) *Representing 'Race'; Ideology, Identity and The Media*. New York: Arnold.
- Forssell, E. & Torres, S. (2012) "Social work, older people and migration: an overview of the situation in Sweden", *European Journal of Social Work* 15(1): 115–130.
- Gardikiotis, A; Martin, R. & Hewstone, M. (2004) "The representation of majorities and minorities in the British press: a content analytic approach", *European Journal of Social Psychology* 34: 637–646.
- Gergen, K (1995) *Social Constructionism*. London: Sage.
- Grzymala-Kazlowska, A. (2009) "Clashes of discourse: the representations of immigrants in Poland", *Journal of Immigrant & Refugee Studies* 7: 58–81.
- Haavisto, C. (2011) *Conditionally One of 'Us': A Study of Print Media, Minorities and Positioning Practices*. Helsinki: Swedish School of Social Science, University of Helsinki.
- Hall, S. (red.) (1997) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.
- Hansen, A., Cottle, S., Negrine, R. & Newbold, C. (1998) *Mass Communication Research Methods*. London: Macmillan.
- Hartmann, P. & Husband, C. (1974) *Racism and the Massmedia*. London: Davis-Poynter.
- Helander, M (2011) (red.) *Totta toinen puoli? Työperäisen maahanmuuton todelliset ja kuvitellut kipupisteet*. SSKH skrifter nr. 31. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögskolan.
- Horsti, K (2008) "Hope and Despair: Representations of Europe and Africa in Finnish news coverage of "migration crisis" *Estudos em Comunicação* 3, Abril 2008. Online: <http://www.ec.ubi.pt/ec/03/>
- Kilkey, M; Lutz, H. & Palenga-Möllenbeck, E. (2010) "Introduction: Domestic and care work at the intersection of welfare, gender and migration regimes: some European experiences", *Social Policy & Society* 9(3): 379–384.
- Koslowski, R. (1998) "European migration regimes: emerging, enlarging and deteriorating", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 24(4): 735–749.
- Lindblom, J. & Torres, S. (2011) "Etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom

- äldreomsorgen: en analys av SvD:s rapportering mellan 1995–2008”, *Socialvetenskaplig Forskning* 18(3): 222–243.
- Littlefield, M. B. (2008) ”The media as a system of racialization: exploring images of African American women and new racism”, *American Behavioral Scientist* 51(5): 675–685.
- Lutz, H. (eds.) (2008) *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. Avery: Ashgate.
- Miller, J. J. (1994) ”Immigration, the press and the new racism”, *Media Studies Journal* 8: 19–28.
- Neuendorf, K. (2002) *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: Sage.
- Nilsson, Å. (2000). ”Kvantitativ innehållsanalys” i M. Ekström & L. Larsson (red.) *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordberg C. (2006) ”Beyond representation: newspapers and citizenship participation in the case of a minority ethnic group”, *Nordicom Review* 27(2): 87–104.
- Nordberg C. (2007) *Boundaries of citizenship: the case of the Roma and the Finnish nation-state*. (Diss.) SSKH Skrifter 23. Helsinki: Swedish School of Social Science.
- Nordberg, C. (2012) ”Localising Global Care Work: A Discourse on Migrant Care Workers in the Nordic Welfare Regime” in G. Boucher, A. Grindsted (eds.) *Transnationalism in the Global City*. Bilbao: University of Deusto.
- Papadopoulos, T. (2010) ”Immigration and the variety of migrant integration regimes in the European Union” in E. Carmel., A. Cerami & T. Papadopoulos (eds.) *Migration and Welfare in the New Europe: Social Protection and the Challenges of Integration*. Bristol: Policy Press.
- Pfau-Eiffinger, B. (2005) ”Welfare state policies and the development of care arrangements”, *European Societies* 7(2): 321–347.
- Pred, A. (2000) *Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces and the Popular Geographical Imagination*. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press.
- Ronström, O. (1996). (red.) *Vem ska ta hand om de gamla invandrarna?* Stockholm: Socialtjänsts Forsknings- och utvecklingsbyrå FoU-rapport 1996: 3.
- Sarbin, T. R. & Kitsuse, J. I. (ed) (1994) *Constructing the Social*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.
- SCB (Statistiska central byrån). (2012) *Befolkningsstatistik* (Erhållen via www.scb.se).
- SKL (Sveriges Kommuner och Landsting) (2009) *Aktuellt på Äldreområdet 2008*. (och uppdateringarna från 2009 som finns att laddas ner på: www.skl.se/vi_arbetar_med/socialomsorgochstod/publikationer/aktuellt_pa_aldreområdet_2008).
- Silverman, D. (2001) (2nd ed.) *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Statistikcentralen (2012a) *Befolkningsstruktur* (Erhållen från PX-Web Statfin databasen: http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/vrm/vaerak/vaerak_sv.asp (20.7.2012)).
- Statistikcentralen (2012b) *Yrke och födelseland*. Statistik erhållen av Airi Pajunen, Statistikcentralen, mars 2012.
- Statistikcentralen (2012c) *Arbetsområde och födelseland – Helsingfors*. Statistik erhållen av Airi Pajunen, Statistikcentralen, maj 2012.

- Stewart, C. O; Pitts, M. J. & Osborne, H. (2011) "Mediated intergroup conflict: the discursive construction of 'illegal immigrants' in a regional U.S. newspaper", *Journal of Language and Social Psychology* 30(1): 8–27.
- Szebehely, M. (red.) (2005) *Äldreomsorgsforskning i Norden: en kunskapsöversikt*. TemaNord 2005: 508.
- Torres, S. (2006) "Elderly immigrants in Sweden: "Otherness' under construction", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32(8): 1341–1358.
- Torres, S. (2008) "Äldre invandrare i Sverige: om homogeniserandet av en heterogen social kategori och skapandet av ett välfärdsproblem" i M. Darvishpour & C. Westin (red.) *Migration och etnicitet: perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Torres, S. (2012) "Globalisering av internationella migrationsflöden: nya utmaningar för den offentliga äldreomsorgen" in E. Jeppsson-Grassman & A. Whitaker (red) *Åldrande och omsorgens gestaltningar: mot nya perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Torres, S. & Lawrence, S. (2012) "Old age and migration: an introduction to 'the age of migration' and its consequences for the field of gerontological social work", *European Journal of Social Work* 15(1): 1–7.
- van Dijk, T. A. (1987) *Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. Sage Publications.
- van Dijk, T. A. (1993) *Elite Discourse and Racism*. Newbury Park, CA: Sage.
- van Sterkenburg, J.; Knoppers, A. & de Leeuw, S. (2010) "Race, ethnicity and content analysis of the sports media: a critical reflection", *Media, Culture and Society* 32(5): 819–839.
- Williams, F. (2005) *Intersecting Issues of Gender, 'Race' and Migration in the Changing Care Regimes of UK, Sweden and Spain* (Paper presented to the Annual Conference of the International Sociological Conference Research Committee 19. Sept. 8–10, 2005 in Northwestern University, Chicago).
- Williams, F. (2010) "Migration and care: themes, concepts and challenges", *Social policy & Society* 9(3): 385–396.
- Williams, F. & Gavanas, A. (2008) "The intersection of childcare regimes and migration regimes: a three-country study" in H. Lutz (ed.) *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. Avery: Ashgate.
- Wrede, S. & Nordberg, C. (red) (2010) *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eri-arvoisuus*. Helsinki: Palmenia.

Författarpresentationer

Sandra Torres är fil. dr. i sociologi. Hon innehar lärostolen i sociologi, särskilt socialgerontologi vid Uppsala Universitet; är gästprofessor vid Linköpings Universitet och professor II vid Högskolen i Oslo og Akershus. Hon är också FLARE 1 Fellow (FLARE står för Future Leader of Aging Research in Europe).

Jonas Lindblom är fil. dr. i sociologi och universitetslektor vid Mälardalens högskola. Han är för närvarande involverad i två forskningsprojekt. Det ena handlar om medierepresentationer av äldreomsorgen och det andra om sociala rörelser.

Camilla Nordberg är pol.dr. i socialpolitik. Hon är verksam som universitetslektor och forskardoktor vid Svenska social- och kommunalhögskolan samt Socialvetenskapliga institutionen vid Helsingfors Universitet. Hennes forskning fokuserar på olika aspekter av migration och medborgarskapsformering i en välfärdsstatskontext.

Korresponderande författare

Sandra Torres, Sociologiska institutionen, Uppsala Universitet, Box 624, 751 26 Uppsala. Epost: sandra.torres@soc.uu.se

Integration eller illusion

– *et deviance-perspektiv**

Shahamak Rezaei

Roskilde Universitet, Institut for Samfund & Globalisering

Marco Goli

Professionshøjskolen Metropol

Integration or illusion – a deviance perspective

Denmark experienced one of its most successful periods of economic growth in 2004–2008 with a tremendous reduction of unemployment, which in June 2008 was around 1.5 percent, far below the expected level of structural unemployment. In the wake of this development the lack of utilization of migrants' educations and skills became, once again, a core concern. The political, societal and academic debate followed to a great extent the traditional top-down approach to the problem and revolved around two axes: 1. How effective the labour market was/is to make use of migrants' skills. 2. Whether there were patterns of over-education as expression of institutional and societal discrimination. The focus of the present study is, however, quite different: We examine the pattern of deviance in relation to labour market participation (not integration), and instead of searching for explanations for the lack of integration, we attempt to identify and explain the deviance pattern as a product of institutionally inherent possibilities and barriers on the one hand and articulating immigrants as rational actors (not victims) on the other. We argue that deviance is not only a more fruitful theoretical and analytical framework than integration and discrimination. Taking departure in empirical evidence on immigrants' preferences and behaviour as bounded rational actors, and how they actually articulate their everyday life practical experiences, including adjustment of what they want and what they can, the deviance perspective, we believe, also reduces the theoretical and normative biases, that characterises the discrimination and integration framework, and provide more reliable explanations.

Key Words: Migration, Anomy, Norm-Divergence, Over-Education

---

* Vi skylder en dyb stor taknemmelighed til det Strategiske Velfærdstats Program (et forskningsprogram indledt af den danske regering for at udvikle ny viden i støtten af deres arbejde med velfærdsstatens udfordringer og forandringer) for deres generøse økonomiske støtte, for dataindsamlingen samt produktionen af denne artikel, samt til Det Kongelige Danske Ministerium for Flygtninge, Indvandrere og Integration og Dr. Kræn Blume, Dr. Chantal Maria Pohl Nielsen og direktør Dr. Hans Hummelgaard – alle på AKF (Dansk Institut for Statslig Forskning) – for deres faglige vejledning. Tak skal også gå til professor Bent Greve, på Roskilde Universitet, Institut for Samfund og Globalisering, Danmark, for hans professionelle vejledning.

”Carl August Lorentzen flygtede fra Horsens statsfængsel i 1949. Han sad i sikkerhedsforvaring fordi han havde begået pengeskabstyverier. Han blev anbragt i kælderen i fængslet. Ved siden af hans celle lå en trappe. Han havde udregnet at der måtte være et rum mellem cellens væg og væggen ind til trappen. Han brød cellevæggen og ind til hulrummet og videre ind under trappen. Derefter begyndte han at grave ned under kælderen, og videre ud mod porthuset der er bygget sammen med ringmuren. I begyndelsen gravede Lorentzen med en ske, og han fik snart brug for flere materialer. Hver nat kravlede han ind gennem sit skab og ind i hulrummet, og lagde jorden i hulrummet. Efterhånden skulle han også bruge noget til at stive loftet af med så det ikke styrtede sammen. Han brugte først noget fra sin seng, men fandt så ud af at løsne et trin på trappen over hulrummet. Han kunne nu komme op på trappen, og videre op på loftet, efter at have dirket låsen op med stålstråd. På loftet kunne han finde brædder og træstumper han kunne bruge til at stive af med. Da han ikke kunne have mere jord i hulrummet, bar han det op på loftet i store herresokker. Han bandt sokkerne fast i sit bælte og gik op på loftet og stroede jorden ud på gulvet. Lorentzen arbejdede på tunnelen i 1 år. Til sidst kom han ud under porthuset og kravlede op gennem inspektørens kældervindue og stak af. Man opdagede at Carl August Lorentzen ikke var i sin celle, og at der var et hul i cellemuren og over hullet var der en seddel hvor der stod: Hvor der er vilje, er der også en vej.” Carl August Lorentzen

Danmarks integrationspolitik har i årtier tilskyndet til deltagelse i uddannelser, der tilbydes af den universelle velfærdsstat. Uddannelse er blevet betragtet som forudsætningen og adgangsbilletten til deltagelse i arbejdsmarkedet, som stort set er sidestillet med ”lønarbejde”. Derfor er forholdet mellem uddannelsesmæssige kvalifikationer og livschancer iblandt danskfødte blevet brugt som standarden, normen og normativt set det eftertragtede mønster. Til sammenligning med en normal fordeling, kan vi imidlertid konstatere, at ikke-vestlige indvandreres deltagelse på det danske arbejdsmarked er karakteriseret ved; lav repræsentation i den danske arbejdsstyrke, højt arbejdsløshedsniveau både i forhold til etniske danskere og indvandrere fra vestlige lande, over-education med hensyn til arbejde som lønmodtager (Nielsen 2008), altså ”mismatch” mellem uddannelsesmæssige kvalifikationer og erhvervsmæssige karrierer på den ene side og lønforskelle på den anden side, samt overrepræsentation af selverhvervendeindvandrere, heriblandt en markant overrepræsentation i såkaldte ”typiske indvandrerbrancher”, altså brancher i den perifere del af arbejdsmarkedet, som er domineret af lav omsætning, store vanskeligheder i forhold til horisontal og navnlig vertikal mobilitet, lange arbejdsdage og næsten ingen fridage, ineffektiv regulering og monitorering, og så godt som ingen formelle barrierer mod adgang (Ejrnaes 2008 (Rezai 2001; Goli 2002; Mikkelsen 2008; Rezai & Goli 2006).

Samfundsmæssigt og politisk har det presserende spørgsmål i dette lys været: Hvad er karakteren og baggrunden for distributionen af indvandreres human kapital på tværs af brancher?

På baggrund af den statistisk faktuelle situation med hensyn til distributionens karakter, vil vi belyse følgende spørgsmål:

Korrelerer indvandreres uddannelsesniveau statistisk set med deres brancheplassering? Hvis det er tilfældet, hvordan?

Besvarelsen af dette spørgsmål efterlader imidlertid to væsentlige spørgsmål ubesvaret.

Såfremt indvandrere har etableret sig som selvstændige erhvervsdrivende, gør deres humane kapital nogen forskel? Og hvad kunne forklare et evt. mønster?

Som vi diskuterer i det følgende har et noget nær eksklusivt fokus på negative forhold, eksempelvis direkte og indirekte/strukturel diskrimination iboende praksis i værtssamfundets institutioner og den politiske og sociale diskurs, domineret akademisk forskning på området. Dette perspektiv har været koncentreret om en top-down tilgang. Diskursen og fokuset har medvirket til en såkaldt offer-gørelse af indvandrere. Omdrejningspunktet for foreliggende undersøgelse er derimod at etablere indvandrere som socioøkonomiske aktører, der forsøger at træffe (ikke nødvendigvis de bedste men) de bedst mulige beslutninger på baggrund af eksisterende muligheder med henblik på at fremme en opadgående socioøkonomisk mobilitet (Hector 1982 & 1988; Banton 1994; Goli 2002).

Materialer og Metoder

I vores fremstilling af 'state of art', anvendte vi kvantitativt data, der kortlægger distributionen af alle selverhvervende indvandrere fra tredjelande med hensyn til to faktorer: 1. Branche: Hvad laver de? 2. Human kapital: Hvad er deres formelle uddannelsesniveau?

Den originale kvantitative data omfatter hele befolkningsgruppen af selverhvervende indvandrere (og efterkommere) i 2001 og 2004 og er registerdata, som er tilvejebragt i samarbejde med Danmarks Statistik og udviklet nærmere til denne forskning.

Data om 10 procent af de danskfødte selverhvervende er blevet indhentet med det formål at muliggøre sammenligning. Denne data er deskriptiv af natur og vil blot afdekke distributionen af de relevante variabler. Den vil dog ikke kunne belyse spørgsmål som; hvorvidt den faktiske placering af indvandrere i specifikke brancher er en konsekvens af mulighedsstrukturer, hvorvidt indvandlerne drager nytte af deres uddannelsesmæssige kvalifikationer, hvorvidt de anvender forskellige kvalifikationer og færdigheder, eksempelvis deres dobbelte kulturelle kompetencer, transnationale relationer eller sociale kapital og netværk (Zimmer & Aldrich 1987). Belysningen af sådanne spørgsmål påkræver kvalitativt data.

Den kvalitative data for denne undersøgelse udgør semi-strukturerede personlige interviews, der er baseret på en interviewguide med fokus på netop de nævnte aspekter. Centrale variabler var således: *Brancheplacering*; altså hvorfor og hvordan respondenterne havde havnet i sin branche? *Uddannelsesniveau*: Hvorvidt respondenterne på baggrund af sit uddannelsesmæssige niveau anser sin brancheplacering for rimelig? *Uddannelsesmæssig orientering*: Hvorvidt respondenterne anser sin humane kapital for relevant eller endda fordelagtig i forhold til kravene i den branche, som respondenterne er placeret i? Og endelig øvrige faktorer: Hvorvidt andre faktorer påvirkede mønstret såvel som de individuelle præferencer, strategier og valg?

Interviewene er blevet inddelt i to kategorier: (1) Selverhvervende indvandrere i Danmark og selverhvervende indvandrere, der er emigreret fra Danmark og nu er selverhvervende i andre lande. (2) Statslige/semi-statslige eller private instanser, der beskæftiger sig med selvstændig erhvervsvirksomhed blandt indvandrere fra tredjelande. 43 interviews er blevet gennemført og er fordelt blandt de ovennævnte kategorier på følgende måde:

Selverhvervende indvandrere og efterkommere i hovedstaden og specifikke provinser med en relativ høj koncentration af indvandrere og efterkommere (21 interviews).

Selverhvervende indvandrere der er emigreret fra Danmark og på nuværende tidspunkt er bosat i andre lande som selverhvervende (12 interviews).

Statslige og semi-statslige (6 interviews) og private instanser – primært foreninger (4 interviews).

Alle interviews er blevet gennemført i 2006 efter indsamlingen af det kvantitative data.

Det følgende er struktureret i henhold til belysning af tre forhold: 1. Etablering standarden. (Normal-fordelingen) 2. Etablering af deviance-graden, dvs. den relative afvigelse med hensyn til kvantificerbare fordelinger og resultater. 3. Søgen efter forklaringer via kvalitative interviews.

Resultater – Normalfordelingen, og afvigelsesmønstret i forhold til selverhvervende indvandrere, samt udviklingen

Tabel 1 i det følgende etablerer normen; normalfordelingen af uddannelsesmæssige kvalifikationer blandt danskfødte og indvandrere med national baggrund i et tredjeland for så vidt angår Kort- (folkeskole) eller Ingen uddannelse, Erhvervsfaglig uddannelse og Højere uddannelse eller Akademikere (universitetsuddannelse eller lignende lange uddannelser).

Andelen af indvandrere med ingen eller kort uddannelse er en smule mindre end den er blandt danskfødte. (Det skal påpeges, at der er en betydelig andel af personer med Ingen uddannelse blandt indvandrere og næsten ingen danskfødte med Ingen uddannelse i denne kategori.)

Ser man på kategorien for personer med akademiske kvalifikationer angiver Tabel 1, at andelen af indvandrere med akademiske kvalifikationer er relativt større end den er hos danskfødte. Med hensyn til fordelingen af akademikere blandt indvandrere er der imidlertid store forskelle mellem forskellige indvandrergrupper, for eksempel har en relativt stor andel individer fra det tidligere Jugoslavien og individer med iransk, pakistansk og kinesisk baggrund akademiske kvalifikationer, mens vi i den lavere ende af skalaen finder individer med national oprindelse i Tyrkiet, Somalia, Libanon og Palæstina.

Ser man på fordelingen af Erhvervsfagligt uddannede og Akademikere blandt danskfødte og indvandrere er det rimeligt at forvente næsten det samme mønster, når vi ser på fordelingen af disse kategorier i brancher. Vi forsøger at afklare hvorvidt dette er tilfældet. Men først er vi nødt til at etablere den ”normale fordeling”,

det vil sige forholdet mellem uddannelsesmæssige kvalifikationer og branchelacering blandt danskfødte.

Tabel 1: Danskfødte, indvandrere og efterkommere over 18 år, fordelt efter det højest erhvervet uddannelsesniveau. (2001) (N = 4,300,543)

	Ingen og Kort Uddannelse	Erhvervs- faglig	Akademikere	Ukendt	Total
Danskfødte	3,150,770 78.8%	408,200 10.2%	220,430 5.5%	217,130 5.4%	3,996,530 100.0%
Indvandrere	185,486 65.2%	23,656 8.3%	18,000 6.3%	57,309 20.1%	284,451 100.0%
Efterkommere	15,659 80.0%	1,077 5.5%	1,238 6.3%	1,588 8.1%	19,562 100.0%
Total	3,351,915 77.9%	432,933 10.1%	239,668 5.6%	276,027 6.4%	4,300,543 100.0%

Danskfødte selverhvervende med akademisk eller erhvervsfaglige kvalifikationer udgjorde 38.890 af individuelle virksomhedsejere. Selvstændige indvandrere udgjorde omkring 8.500 in 2001 og omkring 13.000 i 2004. 27 procent af de selverhvervende indvandrere i 2001 (2.318 ud af 8.500) havde erhvervsfaglige kvalifikationer. Men flere end halvdelen (1.335 ud af 2.318) af selvstændige indvandrere med erhvervsfaglig og akademiske kvalifikationer havde erhvervet deres kvalifikationer i udlandet.

Det forhold at en relativt stor andel af selverhvervende indvandrere med erhvervsfaglig eller akademiske uddannelser har erhvervet sine kvalifikationer i udlandet (som ganske hyppigst i oprindelseslandet) er naturligvis en af grundene til, at selverhvervende indvandrere ikke direkte kan sammenlignes med selverhvervende danskfødte. Dette faktum, blandt mange andre, som undersøges yderligere i det følgende, gør det temmelig klart, at opfattelsen af kvalifikationer og kompetencer er kontekstuel: de kvalifikationer og færdigheder, der kræves for at udføre specifikke job eller drive specifikke forretninger, indbefatter i stigende grad andre kvalifikationer end de rent formelle uddannelses- og erhvervsfaglige kvalifikationer. Sociale kompetencer, psykologiske kompetencer, lingvistiske kompetencer, kulturel indsigt og naturligvis personlighed har blandt andre faktorer været i fokus i det seneste årti. Derfor er over-education og måling af denne som den eneste faktor fører til en overvurdering af betydningen af formel uddannelse i ansættelse/rekruttering. Man kan ikke objektivt gøre "over-education" identisk med "over-kvalificeret", som ligger implicit i opfattelsen af over-education tilgangen og som på samme tid er den implicite præmis i den politiske offentlige debat, hvilket står i kontrast til de institutionelle realiteter i forbindelse med rekrutteringen og ledelsen af menneskelige ressourcer (Goli 2002.)

Mønstre i deviance for selverhvervende: Generelt er en stor andel af danskfødte med erhvervsfaglige kvalifikationer at finde i brancherne; Jura/lov-relateret service, an-

dre brancher end dem i tabellen, generel service, ejendomsmæglere, detailhandlere, handelsagenturer og forarbejdning. Omvendt fandt vi kun en ganske lille minoritet af danskfødte med erhvervsfaglige kvalifikationer indenfor de såkaldte ”typiske indvandrersbrancher”, for eksempel supermarked/kiosk, fødevarerbutikker, cafeteria/grill og taxa. Hvis man kigger på danskfødte med akademisk erfaring understøttes dette mønster. Meget små andele af danskfødte med akademiske uddannelser findes i brancher såsom supermarked/kiosk, mad og ernæring, cafeteria/grill, forarbejdning, taxa, autoværksteder og detailhandlere. Den største andel af danskfødte selvstændige akademikere forefindes i brancher som jura og konsulent virksomheder, arkitektur, andre service fag og IT-relaterede brancher.

Det er ganske klart, at en positiv statistisk relation mellem uddannelsesmæssige kvalifikationer og brancheplacering kan etableres med hensyn til distribution af danskfødte selvstændige. Ved at overveje denne empiriske relation, kunne man alt andet lige og i overensstemmelse med princippet om logisk konsistens, forvente en relativ stor repræsentation af indvandrere (specielt for nogle nationaliteter) i brancher, hvor akademiske eller erhvervsfaglige kvalifikationer er af betydning. Man kunne også forvente en relativt lavere repræsentation af indvandrere i brancher, hvor en erhvervsfaglig uddannelse er vigtig. Som følge heraf kunne man forvente en relativt lavere repræsentation af selvstændige indvandrere med en akademisk uddannelse (i forhold til danskfødte) i brancher, hvor der ikke kræves en uddannelse. Med andre ord; i overensstemmelse med normen som dominerer forholdet mellem uddannelsesniveau og brancheplacering for indfødte selvstændige, ville vi – alt andet lige – i det mindste kunne forvente en lignende fordeling mellem selverhvervende indvandrere med erhvervsfaglige og i særdeleshed dem med akademiske kvalifikationer; de ville være stærkt underrepræsenterede i de såkaldte ”typiske indvandrersbrancher”. I det følgende forsøger vi at finde ud af om dette er tilfældet:

Højest overraskende viser det sig at en stor del af selvstændige indvandrere med en erhvervsuddannelse findes i de såkaldte ”typiske indvandrersbrancher”; Supermarked/kiosk, fødevarer og ernæring, special-butikker og cafeteria/grill. Den relative andel af selvstændige indvandrere med en erhvervs- eller akademisk uddannelse af hele befolkningen i de brancher er typisk mange gange højere end den respektive andel af selvstændige danskfødte med det samme uddannelses niveau:

Tabel 2: Branche distribution (2001) for indfødte (norm) og indvandrere (afvigelse) ejere, inddelt af niveau og uddannelses land.

År	2001					
	Danskfødte (norm)		Indvandrere (afvigelse)			
Uddannelsesniveau	Erhvervsfaglig	Akademisk	Erhvervsfaglig (N = 1159)		Akademisk (N = 1159)	
Uddannelsesland	Danmark (%)	Danmark (%)	Danmark (n = 40) (%)	Udlandet (n = 755) (%)	Danmark (n = 579) (%)	Udlandet (n = 580) (%)
Supermarked, kiosk mm.	0,4	0,1	3,8	4,3	0,4	4,7
Mad og ernæring	0,8	0,3	1,4	4	0,7	5,2
Detailhandlere	6	2,5	3	4	0,7	5,2
Cafeteria, grill mm.	1,7	0,1	2,8	5,5	0,7	7,8
Forarbejdning	5,6	1	-2,1	-2	0,9	1,4
Handel mm.	5,7	2,4	1,3	2,8	1,2	6,2
Taxa kørsel	0	0,1	0,2	1,6	0,3	0,6
Anden transport	0,7	0,2	-0,7	0,3	-0,1	0,5
Byggeindustri/håndværker	4,3	0,5	-2,1	-3,3	0,1	2,6
Autoværksteder	0,4	0	-0,4	0,4	0	0,7
Ejendomshandel	6,8	3,1	-3,1	-5,3	-0,5	-1,3
IT/Forskning	4,7	4,2	-1	-2,1	1,5	-0,7
Advokat/ revisor/konsulent	14,3	16,1	-4,2	-10,6	-5	-9,7
Arkitektur/ Design	3,7	4,8	-1	-1	1,9	-2,6
Reklame	1,4	0,5	-0,2	0,1	0	0,7
Oversætter/ tolk	0,4	1,6	8,5	6	9,5	4,1
Frisør	0,5	0,2	0	1,7	-0,2	2,2
Anden service	8,4	4,6	0,5	0,8	4,5	6,1
Underholdning/kultur	1,4	0,8	-0,2	1,4	2,2	0,8
Andre brancher	32,9	56,9	-6,6	-7,8	-19,1	-34,7
Total	100	100				

Tabel 3: Brancher for danskfødte og indvandrere inddelt i land og uddannelses niveau år 2001.
(2001, N = 41,210)

Grupper	Danskfødte			Indvandrere		
Uddannelsesland	Danmark			Danmark		
Uddannelses-niveau	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal
Supermarked, kiosk mm.	50	30	80	17	3	20
	62,5%	37,5%	100,0%	85,0%	15,0%	100,0%
Mad og ernæring	110	80	190	9	6	15
	57,9%	42,1%	100,0%	60,0%	40,0%	100,0%
Detailhandlere	810	640	1,45	36	20	56
	55,9%	44,1%	100,0%	64,3%	35,7%	100,0%
Cafeteria, grill mm.	230	30	260	18	5	23
	88,5%	11,5%	100,0%	78,3%	21,7%	100,0%
Forarbejdning	760	260	1,02	14	11	25
	74,5%	25,5%	100,0%	56,0%	44,0%	100,0%
Handel mm.	770	630	1,4	28	21	49
	55,0%	45,0%	100,0%	57,1%	42,9%	100,0%
Taxa kørsel	0	20	20	1	2	3
	0,0%	100,0%	100,0%	33,3%	66,7%	100,0%
Anden transport	100	60	160	0	1	1
	62,5%	37,5%	100,0%	0,0%	100,0%	100,0%
Byggeindustri/ håndværker	590	120	710	9	3	12
	83,1%	16,9%	100,0%	75,0%	25,0%	100,0%
Autoværksteder	50	0	50	0	0	0
	100,0%	0,0%	100,0%			
Ejendomshandel	920	790	1,71	15	15	30
	53,80%	46,20%	100,00%	50,00%	50	100,00%
IT/Forskning	640	1.070	1,71	15	33	48
	37,40%	62,60%	100,00%	31,10%	68,80%	100,00%
Advokat/ revisor/ konsulent	1,95	4,14	6,09	41	64	105
	32,0%	68,0%	100,0%	39,0%	61,0%	100,0%
Arkitektur/ Design	500	1,24	1,74	11	39	50
	28,7%	71,3%	100,0%	22,0%	78,0%	100,0%
Reklame	190	140	330	5	3	8
	57,6%	42,4%	100,0%	62,5%	37,5%	100,0%
Oversætter/ tolk	60	410	470	36	64	100
	12,8%	87,2%	100,0%	36,0%	64,0%	100,0%
Frisør	70	50	120	2	0	2
	58,3%	41,7%	100,0%	100,0%	0,0%	100,0%
Anden service	1,14	1,19	2,33	36	53	89
	48,9%	51,1%	100,0%	40,4%	59,6%	100,0%
Underholdning/ kultur	190	200	390	5	17	22
	48,7%	51,3%	100,0%	22,7%	77,3%	100,0%
Andre brancher	4,47	14,66	19,13	106	219	325
	23,4%	76,6%	100,0%	32,6%	67,4%	100,0%
Total	13,6	25,76	39,36	404	579	983
	34,6%	65,4%	100,0%	41,4%	58,8%	100,0%

Forts. tabell 3

Grupper	Indvandrere			Total		
	Udlandet					
Uddannelsesland	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal
Supermarked, kiosk mm.	35	28	63	102	61	163
	55,6%	44,4%	100,0%	62,6%	37,4%	100,0%
Mad og ernæring	36	32	68	155	118	273
	52,9%	47,1%	100,0%	56,8%	43,2%	100,0%
Detailhandlere	70	46	116	916	706	1,622
	60,3%	39,7%	100,0%	56,5%	43,5%	100,0%
Cafeteria, grill mm.	54	46	100	302	81	383
	54,0%	46,0%	100,0%	78,9%	21,1%	100,0%
Forarbejdning	27	14	41	801	285	1,086
	65,9%	34,1%	100,0%	73,8%	26,2%	100,0%
Handel mm.	64	50	114	862	701	1,563
	56,1%	43,9%	100,0%	55,2%	44,8%	100,0%
Taxa kørsel	12	4	16	13	26	39
	75,0%	25,0%	100,0%	33,3%	66,7%	100,0%
Anden transport	8	4	12	108	65	173
	66,7%	33,3%	100,0%	62,4%	37,6%	100,0%
Byggeindustri/ håndværker	8	18	26	607	141	748
	30,8%	69,2%	100,0%	81,1%	18,9%	100,0%
Autoværksteder	6	4	10	56	4	60
	60,0%	40,0%	100,0%	93,3%	6,7%	100,0%
Ejendomshandel	11	10	21	946	815	1,761
	52,40%	47,60%	100,00%	53,70%	46,30%	100,00%
IT/Forskning	20	20	40	675	1,123	1,798
	50,00%	50,00%	100,00%	37,50%	62,50%	100,00%
Advokat/ revisor/ konsulent	28	37	65	2,019	4,241	6,26
	43,1%	56,9%	100,0%	32,3%	67,7%	100,0%
Arkitektur/ Design	20	13	33	531	1,292	1,823
	60,6%	39,4%	100,0%	29,1%	70,9%	100,0%
Reklame	11	7	18	206	150	356
	61,1%	38,9%	100,0%	57,9%	42,1%	100,0%
Oversætter/ tolk	49	33	82	145	507	652
	59,8%	40,2%	100,0%	22,2%	77,8%	100,0%
Frisør	17	14	31	89	64	153
	54,8%	45,2%	100,0%	58,2%	41,8%	100,0%
Anden service	69	62	131	1,245	1,305	2,55
	52,7%	47,3%	100,0%	48,8%	51,2%	100,0%
Underholdning/ kultur	21	9	30	216	226	442
	70,0%	30,0%	100,0%	48,9%	51,1%	100,0%
Andre brancher	189	129	318	4,765	15,008	19,773
	59,4%	40,6%	100,0%	24,1%	75,9%	100,0%
Total	755	580	1,335	14,759	26,919	41,678
	56,6%	43,4%	100,0%	35,4%	64,6%	100,0%

I 2001 arbejdede 4,2 procent af selverhervende indvandrere med en erhvervsfaglig uddannelse erhvervet i Danmark i branchen Supermarked, kiosk. Denne andel ville have været 0,4 procent, hvis den fulgte den normale fordeling af uddannelsesmæssige kvalifikationer i deres branche. Med andre ord er der en afvigelse på 3,8 procent. Udtrykt relativt er denne andel 10,5 gange større end den burde være. Afvigelsen er endvidere endnu mere udtalt for selverhervende indvandrere, som har erhvervet deres erhvervsfaglige uddannelse i udlandet. Overrepræsentation af selvstændige indvandrere med erhvervsfaglige kvalifikationer erhvervet i Danmark er bemærkelsesværdigt højt indenfor detailhandel, oversættelse/tolk, cafeterier, mad og ernæring. De mest typiske indvandrerbrancher, dvs. de fire første kategorier i tabel 3, indeholder 114 selvstændige indvandrere med akademiske og erhvervsfaglige kvalifikationer erhvervet i Danmark og 347 selvstændige indvandrere med akademiske og erhvervsfaglige kvalifikationer erhvervet i udlandet. På den anden side er det nødvendigt at huske på, at vi i denne kvantitative analyse kun har fokuseret på de mest typiske indvandrerbrancher. Disse er de første fire kategorier af brancher som ifølge empiriske studier i vid udstrækning er besat af indvandrere.

Men tabel 3 afslører også andre forhold; for eksempel er der en overrepræsentation (i positiv forstand) i brancher såsom oversættelse/tolk. Desuden kan vi se et relativt stort (reelt) antal af selverhervende indvandrere med akademiske og erhvervsfaglige kvalifikationer i brancher såsom IT/forskning (48 med akademiske og erhvervsfaglige kvalifikationer erhvervet i Danmark og 40 med samme kvalifikationer erhvervet i udlandet) Advokat/Revisor/Konsulent (henholdsvis 100 og 82) og andre serviceerhverv (henholdsvis 89 og 131).

Både enkeltvis og sammen udgør disse tal en forholdsvis stor andel af alle selverhervende indvandrere med akademiske og erhvervsfaglige uddannelser. Men det er på den ene side kvantitativt umuligt, at få nogen information om, hvad disse selvstændige egentlig laver, med andre ord hvad karakteren af deres service er, hvem deres kunder er, og hvilke faktorer, der dominerer deres forretningsrelationer. På den anden side afslører den kvalitative data (præsenteret i det følgende) at den mest væsentlige del af disse selverhervende kunne blive kategoriseret i "de typiske indvandrer brancher" for eksempel med hensyn til hvem målgruppen for deres ydelser er.

Ved at se på den nedre ende af Tabel 3, kan vi observere et mønster af underrepræsentation i næsten alle andre brancher, mest mærkbart ved Advokat/Revisor/Rådgivning og Produktion. Koncentrationen af selverhervende indvandrere i enkelte andre brancher er også observeret, dog på en anden måde, indenfor kategorien "Andre brancher". I denne kategori (indeholdende alle andre brancher som ikke er angivet andetsteds i Tabel 4) ser vi en underrepræsentation på -6,6 procent for selverhervende indvandrere med erhvervsfaglige kvalifikationer tilegnet i Danmark, og en på -7,8 procent for dem der har deres kvalifikationer fra andre lande. Underrepræsentation er mere fremtrædende for selverhervende indvandrere med akademiske kvalifikationer. Dette er på -19,1 procent for dem der har deres uddannelsesmæssige kvalifikationer i Danmark, og -34,7 procent for dem der har tilegnet deres kvalifikationer udenlands.

Table 4: Branche distribution (2001/2004) for indfødte (norm) og indvandrere (afvigelse) ejere, inddelt af niveau og uddannelses land.

Grupper	Danskfødte (norm)		Indvandrere (afvigelse)			
År	2001		2004			
Uddannelsesniveau	Erhvervsfaglig	Akademisk	Erhvervsfaglig (N = 1159)		Akademisk (N = 1159)	
Uddannelsesland	Danmark	Danmark	Danmark	Udlandet	Danmark	Udlandet
	(%)	(%)	(n = 473) (%)	(n = 727) (%)	(n = 575) (%)	(n = 581) (%)
Supermarked, kiosk mm.	0,4	0,1	2,4	3,8	-0,1	4,4
Mad og ernæring	0,8	0,3	-0,1	2,1	0,2	3,1
Detailhandlere	6	2,5	-1,2	0,1	0,3	4,4
Cafeteria, grill mm.	1,7	0,1	3,3	6,3	1,1	6,3
Forarbejdning	5,6	1	-4	-4,1	-0,1	1,2
Handel mm.	5,7	2,4	-2,5	-0,8	-0,4	0,5
Taxa kørsel	0	0,1	1,1	2,5	0,4	2
Anden transport	0,7	0,2	-0,7	0,4	-0,2	0,6
Byggeindustri/håndværker	4,3	0,5	-2,3	-2,6	0,2	1,6
Autoværksteder	0,4	0	-0,4	0,2	0	0,3
Ejendomshandel	6,8	3,1	-3,8	-6,2	-1,2	-2,2
IT/Forskning	4,7	4,2	-2,2	-3,2	-0,7	-1,6
Advokat/ revisor/konsulent	14,3	16,1	-7,7	-10,3	-8,6	-11,4
Arkitektur/ Design	3,7	4,8	-3,2	-3,1	1,4	-4,1
Reklame	1,4	0,5	-0,9	0,1	0	-0,4
Frisør	0,5	0,2	-0,1	2,1	-0,2	2
Anden service	8,4	4,6	-4,5	-2,2	-1,1	1,7
Underholdning/kultur	1,4	0,8	-0,7	0,4	1,3	0,8
Andre brancher	32,9	56,9	27,8	15,1	9,2	-7,7
Total	100	100				

Fordelingen i kategorien "Andre brancher" er særligt interessant, fordi kategorien på anden vis indikerer graden af variation med hensyn til branche-kategorier. Fordelingsmønstret bliver først mere evident når vi sammenligner danskfødte selverhvervendes fordeling med den tilsvarende blandt indvandrere med en erhvervsfaglig uddannelse der er tilegnet i udlandet.

Ved at se på den tilsvarende fordeling blandt selverhvervende indvandrere med akademiske kvalifikationer, indikerer data relativt små afvigelser, især blandt de der har tilegnet sig deres erhvervsfaglige uddannelse i Danmark. Dette er særligt tilfældet for repræsentationen i ”de typiske indvandrer brancher”. Det eneste tilfælde af en anelig overrepræsentation er i Tolk-branchen, mest sandsynligt til og fra den selverhvervende indvandrers modersmål, hvor service ydes til integrationskontorer og lignende. På den anden side er der en forholdsvis stor afvigelse, når vi kigger på fordelingen blandt selverhvervende indvandrere, som har deres akademiske kvalifikationer fra udlandet, hvilket oftest er tilegnet i oprindelseslandet.

Tabel 5: Brancher for danskfødte (2001) og indvandrere (2004) inddelt i land og uddannelses niveau (N = 41,210)

År	2001			2004		
Grupper	Danskfødte			Indvandrere		
Uddannelses-land	Danmark			Danmark		
Uddannelses-niveau	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal
Supermarked, kiosk mm.	50	30	80	12	0	12
	62,5%	37,5%	100,0%	100,0%	0,0%	100,0%
Mad og ernæring	110	80	190	110	80	190
	57,9%	42,1%	100,0%	57,9%	42,1%	100,0%
Detailhandlere	810	640	1,45	810	640	1,45
	55,9%	44,1%	100,0%	55,9%	44,1%	100,0%
Cafeteria, grill mm.	230	30	260	22	7	29
	88,5%	11,5%	100,0%	75,9%	24,1%	100,0%
Forarbejdning	760	260	1,02	7	5	12
	74,5%	25,5%	100,0%	58,3%	41,7%	100,0%
Handel mm.	770	630	1,4	14	12	26
	55,0%	45,0%	100,0%	53,8%	46,2%	100,0%
Taxa kørsel	0	20	20	5	3	8
	0,0%	100,0%	100,0%	62,5%	37,5%	100,0%
Anden transport	100	60	160	0	0	0
	62,5%	37,5%	100,0%			
Byggeindustri/håndværker	590	120	710	9	4	13
	83,1%	16,9%	100,0%	69,2%	30,8%	100,0%
Autoværksteder	50	0	50	0	0	0
	100,0%	0,0%	100,0%			
Ejendomshandel	920	790	1,71	13	11	24
	53,8%	46,2%	100,0%	54,2%	45,8%	100,0%

I det følgende vil vi undersøge, hvorvidt afvigelsens mønster har ændret sig over tid i perioden 2001–2004.

Mod konvergens?: En betragtelig del af de selverhvervende indvandrere, som har tilegnet sig erhvervsfaglig uddannelse i Danmark, bliver – til sammenligning med tilsvarende danskfødte – fortsat i 2004 placeret under ”de typiske indvandrers brancher”. Afvigelsen for selverhvervende indvandrere med erhvervsfaglige kvalifikationer og for de tilsvarende danskfødte er: +2,4, -0,1, -1,2 og +3,3 procent. Det betyder at selverhvervende indvandrere med tilegnede erhvervsfaglige kvalifikationer fra Danmark, *alt andet lige*, er syv gange mere (det vil sige Afvigelse + Norm, divideret med

Forts. tabell 5

Grupper	2004			2001/2004		
	Indvandrere			Total		
Uddannelses-land	Udlandet			Total		
Uddannelses-niveau	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal
Supermarked, ki- osk mm.	30	26	56	92	56	148
	53,6%	46,4%	100,0%	62,2%	37,8%	100,0%
Mad og ernæring	3	3	6	134	103	237
	50,0%	50,0%	100,0%	56,5%	43,5%	100,0%
Detailhandlere	21	16	37	875	696	1,571
	56,8%	43,2%	100,0%	55,7%	44,3%	100,0%
Cafeteria, grill mm.	58	37	95	310	74	384
	61,1%	38,9%	100,0%	80,7%	19,3%	100,0%
Forarbejdning	11	13	24	778	278	1,056
	45,8%	54,2%	100,0%	73,7%	26,3%	100,0%
Handel mm.	35	17	52	819	659	1,478
	67,3%	32,7%	100,0%	55,4%	44,6%	100,0%
Taxa kørsel	18	12	30	23	35	58
	60,0%	40,0%	100,0%	39,7%	60,3%	100,0%
Anden transport	8	5	13	108	65	173
	61,5%	38,5%	100,0%	62,4%	37,6%	100,0%
Byggeindustri/ håndværker	13	12	25	612	136	748
	52,0%	48,0%	100,0%	81,1%	18,2%	100,0%
Autoværksteder	4	2	6	54	2	56
	66,7%	33,3%	100,0%	96,4%	3,6%	100,0%
Ejendomshandel	4	5	9	937	806	1,743
	44,4%	55,6%	100,0%	53,8%	46,2%	100,0%

Tabellen fortsætter på næste udgave

Forts. Tabel 5

År	2001			2004		
Grupper	Danskfødte			Indvandrere		
Uddannelses-land	Danmark			Danmark		
Uddannelses-niveau	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal
IT/Forskning	640	1.070	1,71	11	20	31
	37,4%	62,6%	100,0%	35,5%	64,5%	100,0%
Advokat/ revisor/ konsulent	1,95	4,14	6,09	29	43	72
	32,0%	68,0%	100,0%	100,0%	59,7%	100,0%
Arkitektur/ Design	500	1,24	1,74	2	36	38
	28,7%	71,3%	100,0%	5,3%	94,7%	100,0%
Reklame	190	140	330	2	3	5
	57,6%	42,4%	100,0%	40,0%	60,0%	100,0%
Frisør/Hårpleje	70	50	120	2	0	2
	58,3%	41,7%	100,0%	100,0%	0,0%	100,0%
Anden service	1,14	1,19	2,33	17	20	37
	48,9%	51,1%	100,0%	45,9%	54,1%	100,0%
Underholdning/ kultur	190	200	390	3	12	15
	48,7%	51,3%	100,0%	20,0%	80,0%	100,0%
Anden forretning	4,47	14,66	19,13	265	380	645
	23,4%	76,6%	100,0%	41,1%	58,9%	100,0%
Total	13,54	23,35	38,89	437	575	1,012
	34,8%	65,2%	100,0%	43,2%	56,8%	100,0%

norm) overrepræsenteret i Supermarked /kiosk. Dem der har tilegnet sig deres erhvervsfaglige kvalifikationer i udlandet, er ti gange mere repræsenteret.

Bemærkelsesværdigt kan overrepræsentationen også ses i Cafeteria/takeaway branchen, hvor de er overrepræsenteret tre gange så meget, og for dem med erhvervsfaglige kvalifikationer fra udlandet omkring 4½ gange. Fødevarer og Detailhandel følger næsten normen.

Ser man på de informationer om selverhvervende indvandrere med akademiske kvalifikationer, især dem der har tilegnet sig deres akademiske kvalifikationer i Danmark, er denne overrepræsentationen langt mindre observerbar. De følger næsten normen. Dog tegner der sig ganske anderledes billede, når vi kigger på fordelingen blandt selverhvervende indvandrere, der har erhvervet deres kvalifikationer i udlandet. De er overrepræsenterede i Supermarked /kiosk branchen med 45 gange, i Fødevarer og ernæring cirka elleve gange, i Særlige forhandlere omkring tre gange og i Cafeteria med 64 gange. Udtrykt i reelle tal udgør selverhvervende indvandrere, med erhvervsfag-

Forts. tabell 5

Grupper	2004			2001/2004		
	Indvandrere			Total		
Uddannelses-land	Udlandet			Total		
Uddannelses-niveau	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal	Erhvervsfaglig	Akademisk	Subtotal
IT/Forskning	11	15	26	662	1,105	1,767
	42,3%	57,7%	100,0%	37,5%	62,5%	100,0%
Advokat/ revisor/ konsulent	29	27	56	2,008	4,21	6,218
	51,8%	48,2%	100,0%	32,3%	67,7%	100,0%
Arkitektur/ Design	4	4	8	506	1,28	1,786
	50,0%	50,0%	100,0%	28,3%	71,7%	100,0%
Reklame	11	1	12	203	144	347
	91,7%	8,3%	100,0%	58,5%	41,5%	100,0%
Frisør/Hårpleje	19	13	32	91	63	154
	59,4%	40,6%	100,0%	59,1%	40,9%	100,0%
Anden service	45	37	82	1,202	1,247	2,449
	54,9%	45,1%	100,0%	49,1%	50,9%	100,0%
Underholdning/ kultur	13	9	22	206	221	427
	59,1%	40,9%	100,0%	48,2%	51,8%	100,0%
Anden forretning	349	286	635	5,084	15,326	20,41
	55,0%	45,0%	100,0%	24,9%	75,1%	100,0%
Total	727	581	1,308	14,704	26,506	41,21
	55,6%	44,4%	100,0%	35,7%	64,3%	100,0%

lige og akademiske kvalifikationer tilegnet i Danmark, 84 (sammenlignet med 114 i 2001) og 256 sammenlignet med 347 i 2001.

I forhold til 2001 kan vi observere en relativ stor reduktion i det reelle antal af selverhvervende indvandrere i brancher som IT / Forskning (31 – sammenlignet med 48 for de personer med akademiske og erhvervsfaglige kvalifikationer der er tilegnet i Danmark, og 26 sammenlignet med 40 for dem med tilsvarende erhvervet i udlandet) og Advokat / Konto / Konsulent (henholdsvis 72 og 56, sammenlignet med henholdsvis 105 og 65 i 2001.)

Det ser altså ud til, at der er sket et skift mod en konvergens for gruppen af selverhvervende indvandrere med erhvervsfaglige kvalifikationer tilegnet i Danmark, og for de tilsvarende akademikere. Men Tabel 5 viser ligeledes, at skiftet ikke har fundet sted til andre brancher med mere krævende adgangskrav, da andelen af denne gruppe også er faldet i andre brancher. Den mest sandsynlige årsag til dette kunne være, at de har forladt markedet, og formodentlig forsøger at etablere sig som lønmodtagere, eller har

valgt at leve på bistand hvor de relative forskelle i indkomst sammenlignet med det at være selvstændig i de typiske indvandrere brancher er minimale (Resaei & Goli 2006.)

En del af denne relative konvergens kan også forklares ud fra væksten i det samlede antal selverhvervende indvandrere fra 8.500 i 2001 til cirka 13.000 i 2004. På den anden side betyder dette også, at en del færre indvandrere med akademiske kvalifikationer har valgt at etablere sig som selvstændige i den typiske (eller andre) branche(r).

Tabel 6: Gennemsnitlig omsætning, antal ansatte og årlig omsætning i forhold til uddannelsesmæssige fortid, 2001 (n = 8, 106).

	Gennemsnit		
	Antal ansatte	Årlig omsætning (Dkr.)	Årlig overskud (Dkr.)
Kort eller ingen uddannelse	2,89	2.308.550	238.450
Erhvervsfaglige	2,94	2.562.600	272.523
Akademisk	2,53	2.557.320	241.204

Klarer højt uddannede indvandrere sig bedre? Der kan være tvivl om, hvorvidt de selverhvervende indvandrere der har akademiske kvalifikationer, vælger at blive i de typiske indvandrere brancher, da de kan gøre det bedre til sammenligning med størstedelen af de selvstændige, i tilsvarende brancher, netop på grund af deres uddannelsesmæssige fordele. Tabel 6 viser tydeligt, at dette ikke er tilfældet:

Faktisk har akademiske indvandrere i gennemsnit færre ansatte (2,53) til sammenligning med indvandrere, der har korte eller ingen uddannelsesmæssige kvalifikationer (2,89) og i forhold til dem med erhvervsfaglige uddannelser (2,94.) Ser man på det årlige overskud er akademiske indvandreres gennemsnit også lavere end gennemsnittet for indvandrere med erhvervsfaglige kvalifikationer, og kun ubetydelig højere end de med ingen eller lav uddannelse. Ved at sammenholde disse statistiske fakta med det lavere antal ansatte, hvilket også er hensigten, kan det betyde at akademiske indvandrere er nødsaget til at arbejde hurtigere og længere.

Samtidig kan vi iagttage et andet fænomen som styrker denne idé: Akademiske indvandrere producerer ikke større årlig omsætning end de to andre kategorier af selverhvervende indvandrere: Den gennemsnitlige årlige omsætning i virksomheder ejet af akademiske indvandrere er kun en smule højere, end det er blandt selverhvervende indvandrere med lav eller ingen uddannelse og lavere blandt de med erhvervsfaglige uddannelser.

På den anden side er forskellene for små til, at kunne udlede entydige konklusioner, vedrørende positive eller negative forhold, mellem uddannelsesmæssige kvalifikationer på den ene hånd og årligomsætning og – overskud på den anden.

Disse data taget i betragtning kan det som minimum konkluderes, at når man først er placeret i de typiske indvandrere brancher, er der ingen effekt af uddannelsesmæssige

kvalifikationer, det være sig akademisk eller erhvervsfaglig, erhvervet i Danmark eller i udlandet.

Den overordnede konklusion må derfor være, at mønstre af afvigelse forbliver intakt.

Resultater – Hvorfor afvigelse?

En række ganske substantielle spørgsmål om karakteren og mulige årsager til den konstaterede afvigelse kunne ikke belyses af vores kvantitative data. Det drejer sig om følgende spørgsmål: Hvorfor etablerer højt-uddannede indvandrere sig i de så kaldte ”typiske indvandrer brancher”, hvor deres formelle uddannelsesmæssige kvalifikationer og kompetencer spiller ingen rolle? Hvad betyder ordet ”kvalifikation” i disse brancher? Vil højt uddannede indvandrere, som har etableret sig i disse brancher, over tid opleve en værdiforringelse af deres formelle kvalifikationer? Det kvalitative data, organiseret omkring dybdegående semi-strukturerede interviews (beskrevet tidligere) har haft som mål, at belyse netop disse aspekter som er vanskeligt at indfange kvantitativt. Vi fulgte en fænomenologisk induktiv, empiri-dreven tilgang til interviewene mhp. at undgå at reproducere eksisterende teoretiske perspektiver og forforståelser.

Mulighedsstrukturen: Det empiriske data viser udbredte erfaringer, opfattelser og fortolkninger over forskellige kategorier af de interviewede:

Jeg kender 4–5 ingeniører der driver pizzeriaer og kiosker. Jeg tror ikke det betyder noget hvor højt uddannede de er. De er påvirket af venner og familie og pres fra livets realiteter. Traditionen blandt indvandrede er, at de spørger familien om gode råd. Størstedelen af de selverhvervende indvandrere har ikke adgang til den nødvendige kapital for at opstarte virksomheder som de sandsynligvis ellers ville, og de må være afhængige af deres egen meget ringe, hvis nogen, opsparing. Hvis du gerne vil bruge lad os sige 300–400.000 Dkk, der er opsparet på den hårde måde gennem årene, og skabe et forretagende du kan leve af, så må du hellere lade være med at tage chancer. (Respondent, Statslig Institution)

Etablering i den typiske indvandrer-brancher kræver ikke andre kvalifikationer end at kunne udvikle og udnytte de tillidsrelationer og afgrænset solidaritet der sammenbinder specifikke monoetniske netværk i visse by- og boligområder. De fleste af de interviewede forklarer, at kvalifikationerne som indvandrerne tilegner sig, i visse områder, betyder meget mere.

Vi taler her om kvalifikationer, der ikke er, og ikke kan erhverves gennem en formel uddannelse eller gennem professionelle træningsprogrammer, som statslige eller ikke-statslige institutioner tilbyder. (Respondent, selvstændig erhvervsdrivende indvandrer – Danmark)

Et flertal af de højt uddannede indvandrere, der endelig har etableret sig i de typiske indvandrerbrancher, fortæller historier om vanskelighederne ved at realisere deres

forretnings-idéer, der til at starte med havde været mere i overensstemmelse med deres human kapital, som de har erhvervet via deres uddannelse i Danmark og i hjemlandet.

Vi har kun skulle have indset, at det ikke er nok at have gode idéer ... idéer betaler ikke dine regninger. Man skal være realistisk. (Respondent, selvstændig erhvervsdrivende indvandrere, Danmark)

Et flertal af respondenterne i alle kategorierne understreger manglen på rollemønstre, altså selverhvervende indvandrere med akademiske eller erhvervsfaglige kvalifikationer, der kan demonstrere succes i forhold til vækst og break-out af typiske indvandrerbrancher. På grund af de stærke netværk, hvor der udveksles informationer med familien og andre personer af samme etnicitet, i forholdsvis lukkede kredse, ville sådanne historier om succes, hvis de skulle findes, kunne cirkulere og inspirere andre til at kopiere strategier eller til at finde deres egne veje.

Kopiering, trods alt, er nummer et, når det kommer til strategiske valg blandt indvandrere. (Respondent, selvstændig erhvervsdrivende indvandrere, Danmark)

Opfattelsen er altså at succeser vil brede sig ud som ringe i vandet.

De selverhvervende indvandrere er blevet interviewet, oplever den manglende finansiering, især den risikovillige af slagsen, som en stor hindring. Mange iværksættere med indvandrerbaggrund har negative erfaringer med finansielle institutioner som for eksempel banker, der normalt afviser deres forretningsplaner og – idéer, da de betragter dem som urealistiske projekter. (Et forhold der højst sandsynligt er blevet mere udtalt som følge af finanskrisen og bankernes tilbageholdenhed i forhold til långivning.)

Med hensyn til vækst, er selvstændige indvandrere ikke i stand til at skaffe kapital til at kunne investere i ny generativ teknologi og udstyr. Dette tvinger dem til at forblive på det samme niveau, selv hvis de har fundet vejen til at skabe vækst eller bryde ud.

Fagforeninger og statslige og semioffentlige institutioner fremhæver vigtigheden af, hvad de kalder ”strukturelle barrierer” i visse brancher, som sædvanligvis henviser til konkurrencevilkårene, barrierer ind i erhvervslivet og ekskluderende netværk.

Den relativt korte historie af drift af et erhvervsforetagende i Danmark, som nogle akademiske indvandrere har gennemgået i de typiske indvandrerbrancher, understreger lukketheden af danske forretningsnetværk, som den faktor der skaber og oprettholder ulig konkurrence indenfor mainstream brancher. Derfor retter de deres blikke mod de alternative muligheder for mobilitet som netværket tilvejebringer. Og mange af disse højtuddannede indvandrere håber da også at de med tiden kan både udvikle forretningen og evt. også bryde ud af brancheindkapsling med hjælp fra egne netværk. Især drømmen om transnationale forretningsideer trives meget. Ganske mange betragter netop dette som et krydsfelt for et konstruktivt og givtigt møde mel-

lem den formelle struktur og indvandrernes multikulturelle/ multilingvistiske kompetencer. Et område som de ikke føler, er blevet udnyttet på nævneværdig vis.

Med hensyn til mulighedsstrukturen, har mange indvandrere såvel som fagforeninger og organisationer, nævnt bivirkningen af den danske lov om "lukketid" for forretninger med en vis grad omsætning, som den vigtigste faktor, der hjælper indvandrere med at etablere sig i små butikker og forretninger såsom Cafeteria, Butikker og Ernæring og lignende.

Det er selve branchens natur, der er en af de største hindringer for akademiske indvandrere, der drømmer om at drive et foretagende, der svarer til deres uddannelsesmæssige niveau og kvalifikationer. Det kræver større investeringer, og i modsætning til små butikker, caféer og grillbarer, der skaber et overskud fra dag ét, kan de kun skabe et overskud på lang sigt. De ender i de typiske indvandrerforretninger, da de i finansielle spørgsmål er afhængige af slægtninge og andre af samme etnisk herkomst, der ikke nødvendigvis har viden omkring disse typer brancher. De bliver derfor nødsaget til at indgå kompromisser med idéerne af disse finansfolk.

Det er også en ret udbredt (subjektive) erfaring blandt selverhvervende indvandrede akademiske eller erhvervsfaglige uddannelser, at de bliver udsat for diskrimination, når de søger job som lønmodtagere på offentlige eller private arbejdspladser. De etablerer sig med små forretninger uden perspektiver, som alt andet lige er den bedste løsning for at kunne opretholde en vis form for selvværd og respekt.

Størstedelen af de selverhvervende indvandrere, i det kvalitative udtræk, herunder dem der har forladt Danmark og bosat sig i andre lande som selvstændige, oplever betydelig eksklusion som skærende kontrast til den formelle inklusion. De ser sig nødsagede til at drage fordel af de aktivitetsområder, der står åbne på grund af mulighedsstrukturen. De erfarer derfor, at de kan vælge imellem to tilgængelige valgmuligheder: Normalt forekommer de typiske indvandrer-brancher mest attraktive, da de føler, at de har støtte fra deres netværk, og at de kender de kulturelle koder der dominerer disse brancher. Desuden kan de operere uden for loven, og skabe profit der ikke er registreret skattemæssigt. Årsagen hertil er en kombination af myndighedernes vanskeligheder ved at regulere og overvåge / kontrollere disse forretninger, og den ekskluderende karakter af tillidsforhold i familie- og etniske netværk. Hertil kommer at dette uregistrerede overskud kan investeres i hjemlandene, og derved bidrage til realiseringen af "det gode liv", på en måde der ikke registreres i de officielle statistikker.

Selverhvervende indvandrere med akademiske uddannelser fra hjemlandet fremhæver specifikt den lange og trættende bureaukratiske procedure med hensyn til anerkendelsen af deres kvalifikationer.

På grund af følelsen af at være udelukket fra danskfødtes uformelle netværk, og dens iboende flow af informationer og ressourcer, angiver mange uddannede indvandrere, at de ikke får de nødvendige oplysninger om udviklingen, den fremtidige udsigt, de vigtige kanaler og de muligheder der er.

Respondenter fra fagforeninger og institutioner understreger de meget små forskelle, der er mellem lønnen som ansat i den offentlige og private sektor på den ene side, og ejerskab af indvandrer-typisk virksomhed på den anden, som en motivationsfaktor

for indvandrere at etablere sig i erhvervslivet. Desuden pointerer de også, at man i den marginale forretning, har muligheden for at undgå regulering og derved have uformelle økonomiske aktiviteter såsom undgåelse af mindsteløn, at benytte sig af sort arbejde fra netværket, eller at drage fordel af udokumenterede og illegale indvandrere.

En anden grund til at højtuddannede indvandrere etablerer sig i disse forretninger, er en følelse af tab: De føler de har gjort hvad de fik besked på, men at de er blevet nægtet adgang til det regulære jobmarked. De udvikler derfor en følelse af mistillid mod "systemet", og vender tilbage til deres egne netværk, som regel bestående af slægtninge, venner og familie. Mange af dem har ikke tillid til systemet. Selvom de ved, at der i perioder af økonomiske vækst, er bedre chancer for at blive ansat i et almindeligt job, deler de den subektive fremtidsudsigte, at vil blive fyret, så snart økonomien drejer i en negativ retning.

Et flertal af de adspurgte i alle kategorier påpeger, at en væsentlig hindring for at bryde ud af de typiske indvandrerbrancher er det, de kalder forventninger: Danskfødte kunder er vant til at se indvandrere i bestemte forretninger (de typiske indvandrerforretninger) og de tøver med at have forretningsrelationer til indvandrere, der fremstår i andre brancher end dem de "naturligt" hører til. Som et udslag af dette fænomen fremhæver selverhvervende indvandrere i Fremstillingsbranchen, at de mangler viden omkring hvordan, de kommer i kontakt med køberne af deres produkt, det være sig offentlige eller private instanser, hvor større og systematiske leverancer og service kan være alfa og omega i forhold til vækst.

En anden årsag til den relativt høje repræsentation i "de typiske indvandrerforretninger", særligt fremhævet af institutioner er, at "den typiske indvandrer-iværksætter" etablerer sig som selverhvervende, fordi de *skal*, for at kunne skabe et minimum af en hæderlig tilværelse, og ikke nødvendigvis, fordi de er ivrige efter at gøre det. Selv med kendskab til al dette, fremhæver de institutionelle aktører, at de også selv normalt befinder sig i situationer, hvor de for at undgå at fremstå som "naive" og uden sans for livets realiteter, og imod deres formelle opgave (som er at fremme og muliggøre branchespredning og vækst) ender med at fortælle indvandrer-værksætteren, at de skal overveje at etablere sig i de "typiske indvandrerforretninger". Der er altså meget der tyder på at selv de formelle institutionelle aktører er bevidste om indvandrerens komparative fordele under givne omstændigheder. Derved genskabes den onde cirkel, uddybet i det følgende.)

At udvikle innovative forretnings-idéer er en luksus, som mange selvstændig erhvervsdrivende indvandrere eller "wanna-be selvstændige" simpelthen ikke har råd til. De får beskeden om at forlade deres drømme og "blive realistiske", når de søger finansielle og anden forretningsrelateret assistance, råd og vejledning.

Kvalificering og de komparative fordele: Så godt som alle respondenter i det kvalitative sample deler opfattelsen af, at ordet "kvalifikation" i disse indvandrer-typiske brancher har en konnotation, som er ganske forskellig fra den der refererer til human kapital. I de indvandrer-dominerede brancher, kan disse kvalifikationer, f. eks en universitetsgrad, give en vis social status, dette samtidigt med at de ved, at når der drives en virksomhed i disse brancher, kan sådanne kvalifikationer ikke omsættes direkte.

For at kunne tjene flere penge, påpeger respondenterne, er det evnen til at vide, undersøge og drage fordel af de muligheder der er, både i og uden for lovens ramme. Det kræver ingen formel uddannelse at have kendskab til disse muligheder, men derimod tilvejebringes af erfaring og netværk. Undertiden kan de selv betragte deres formelle uddannelsesmæssige kvalifikationer som barriere for at netværk med folk af samme etnisk herkomst, da de på en væsentlig måde, ved at blive integreret i det formelle uddannelsessystem, formentlig mister den "sproglige virkelighed" af indvandrernes liv. Andre gange føler de, at en stræben efter længere skolegang og integration i de formelle kredse har gjort dem fremmede overfor deres egen kultur, og derved frataget dem muligheden for at rejse til oprindelseslandet, og føle sig hjemme der, og at skabe tværkulturelle forretningsforbindelser, forretningsforbindelser der går på tværs af landegrænserne, og muligheden for at udvide deres horisont (Aldrich, Jones & Mcevoy 1984; Light 1994 & 1996).

Networking i de selverhvervende indvandreres kredse er et spørgsmål om evnen til, at kunne tale og opføre sig i overensstemmelse med bestemte kulturelle koder, og evnen til at kunne integrere sig i og udvikle tillidsforhold, som normalt er enkelte former for ekskluderende tillidsforhold. Når det kommer til spørgsmålet om tillid, kan der undertiden skabes tvivl, når man integreres i det formelle uddannelsessystem.

Diskussion: Deviance som en teoretisk forståelsesramme i forhold til Indvandrernes socioøkonomiske strategier

Analytisk har vi i denne undersøgelse fulgt 3 trin: 1. Vi etablerede standarden. (Normalfordelingen.) 2. Vi etablerede den relative afvigelse med hensyn til kvantificerbare fordelinger og resultater. 3. Vi søgte efter forklaringer via kvalitative interviews.

I det følgende vil vi præsentere overvejelserne vedr. udviklingen af en middle-range theory (Merton 1938 & 1968) om deviance, der specifik relaterer sig til den konkrete kontekst, dvs. Indvandrernes socioøkonomiske strategier under givne omstændigheder.

Hvad er deviance?

Begrebet deviance indikerer, at der er mønstre som anses for normal af en majoritet, og at der i forhold til dette mønster kan der være afvigende strategier, mål, processer og resultater. Med deviance refererer vi endvidere til et sociologisk (det vil sige dynamisk i modsætning til statisk/essentielt) fænomen som refererer til: "Hvorvidt individers og kollektivters socioøkonomiske strategier og resultater i sammenlignelige sociale rammer positivt eller negativt afviger fra normen eller standarden, normalt udtrykt ved: Hvis du vælger valgmulighed A og følger strategi B (og det burde du) kan du, i den specifikke kontekst, forvente resultat C (og det ville du). De primære inspirationskilder i forhold til afvigelse og strategier har været Mertons deviance theory, samt Bourdieus social kapital framework.

Eftersom problemstillingen om indvandreres socioøkonomiske strategier som selverhvervende er vores anliggende her, lad os da sammenligne "deviance" med "over-

education" (og diskrimination) som har været det mest almindelige redskab til belysning og forståelse af, hvorvidt (og hvorfor ikke) indvandrere følger det etablerede forhold mellem human kapital og profession. Såfremt "over-education" kan observeres og bevises empirisk (det tvivler vi på) anses mønsteret næsten udelukkende som produceret af diskriminerende praksis i værtssamfundets institutioner. Med andre ord bliver begrebet "over-education" uundgåeligt et subjektivt ord, og således negligerer man den komplekse sammenhæng, hvor "kvalifikation" finder sin kontekstafhængige betydning og vægt, og hvor uddannelse blot er én af forklaringerne på forekomsten af forskellige sammensætninger af kvalifikation – karriere – Brancheplacering.

I modsætning til dette opererer deviance under hensyntagen til den komplekse situation, i hvilken individer og kollektiver, hvis rationalitet er afgrænset af formelle og uformelle institutioner, træffer deres valg iblandt tilgængelige muligheder for at forfølge opadgående socioøkonomisk mobilitet. Deviance, set i dette perspektiv, er ikke en negligering af det sociale systems og den sociale strukturs betydning, snarere tværtimod, idet strukturen og den deraf følgende specifikke ulige allokering af muligheder, er udgangspunktet. Men den empirisk analytiske implikation af begrebet, er at denne, qua sin deskriptive "objektive" karakter, holder sig/bør holde sig neutral. Perspektivet distancerer sig således i forhold til et evt. kritiske teoretisk perspektiv, der som et tveægget sværd, indenfor rammene af en top-down tilgang, eksplicit såvel som implicit er en kritik af systemet og strukturen, men som samtidig bidrager til offer-gørelse af indvandrere. Idet kritikken af systemet og strukturen på den ene side og forsvaret af ofrene på den anden både forudsætter og betinger hinanden. Det betyder i dette tilfælde, at som analytisk tilgang ikke i udgangspunktet etablerer et modsætningsforhold mellem afvigelse og norm, men snarere paralleller. Dette er muligt fordi deviance som analytisk ramme insisterer på ikke at blande deskriptivt data, det vil sige empirisk observerede tilfælde af konvergens og divergens, sammen med overvejelser om forklaring, endsiges social konstruktivistisk claim-making. I stedet bruger deviance som perspektiv empirien som afsæt for produktionen af så-tæt-som-muligt på virkeligheden viden (Popper 1973).

Den iboende logik, præmis og det erklærede mål med integrationspolitik i Danmark, ligesom i mange andre lande har været "norm konvergens". Det erklæres således eksplicit såvel som implicit, at det ideelle scenarie i integrationsprocesser er en realitet, når og i det omfang indvandreres socioøkonomiske præstation, profil og bedrifter er mere eller mindre identiske med dem i den danskfødte befolkning – værtssamfundets definition af "det gode liv" anses altså implicit for overlegen andre definitioner. Tilgangens blinde plet er således reflekterende og artikulerende kollektivers bestræbelser på at skabe mening i krydsfelter og modsatrettede pres. Internationale (og naturligvis danske, som vi vil vise i det følgende) erfaringer viser, at indvandrere, selv i ganske sammenlignelige økonomiske situationer, ikke nødvendigvis følger mønstret som dominerer fordelingen i beskæftigelse, uddannelsesniveau og orientering, velstand og brancheplacering. Snarere tværtimod: De overvejer og evaluerer løbende de tilgængelige strategiske muligheder og handler som rationelle individer, hvor såvel præferenceformationen og strategiske valg er under indflydelse

af strukturelle og institutionelle faktorer og omstændigheder. Med dette in mente kan man så stille spørgsmålet på ny: Hvordan kan deviance forklares? Hvis ikke det anderledes mønster skal forklares negativt en-dimensionelt, dvs. udelukkende med henvisning til diskrimination, som udslag af strukturelle uligheder. I et sådant forsøg er vi nødt til i første omgang at distancerer os fra simple forklaringer. Vi kan ikke komme udenom, at samspillet mellem strukturen og aktøren/agenten spiller en afgørende rolle hvis vi acceptere det inter-aktionistiske perspektiv. I alle sammenhænge er "mulighedsstrukturen" fremstillet, udviklet og ikke mindst anvendt i samspil med evaluerende og artikulerende aktører i socioøkonomiske relationer, der forsøger at frembringe forskellige vedvarende, værdifulde og transitive aktiver.

Mulighedsstrukturen, der er et centralt begreb i Mertons theory of deviance (ibid.) refererer til distribution af folks adgang til erhverv og øvrige muligheder for at tilvejebringe socioøkonomisk mobilitet. Jvf Merton omfatter de fleste samfund en vis grad af konsensus om vigtige værdier, herunder "et godt liv". Hvis en kultur fremmer fælles værdier, der definerer folks mål, men strukturen ikke ligeligt distribuerer legitime midler til at realiseringen af dem, vil højere niveauer af afvigelse forekomme. Folk vil være mere tilbøjelige til at skabe innovative (og illegale) måder at opnå de samme mål alle stræber efter. Mulighedsstruktur refererer således til tilgængelige formelle og uformelle muligheder, som individer og kollektiver møder, når de gør forsøg på at forbedre deres socioøkonomiske status og potentialer. De foretager løbende evalueringer af de tilgængelige muligheder, præferencer og potentielle strategiske responser og artikulerer og forfiner nærmest på daglig basis strategierne i samspil med komplekse kommunikationssystemer på forskellige niveauer med hver sine koder og meningsgrænser og principielle og faktiske inklusions og eksklusions-praksisser. I dette spil overvejer indvandrere som alle andre socioøkonomiske agenter, kollektivt såvel som individuelt, "komparative fordele og ulemper" - for eksempel den "faktiske og praktiske værdi af human kapital versus social kapital" i en given kontekst samt evt. anderledes kontekstuelle kompetencer.

Kapitalbegrebet: Portes & Sensenbrenner (1993) definerer social kapital som "Kollektive forventninger som påvirker den enkeltes økonomiske adfærd". De opstiller desuden fire forskellige kilder til akkumulering af social kapital, hvoraf de tillægger to særlig betydning i forbindelse med analyse af indvandrejede virksomheder, nemlig "bounded solidarity/afgrænset solidaritet (Putnam 1993) og "enforced trust"/sanktionbar tillid. Ved afgrænset solidaritet forstås en handlen, der er styret af tilhørsforholdet til en bestemt gruppe, givet af de normer der gælder inden for den pågældende gruppe. Ved sanktionbar tillid forstås en solidaritetsform, som bygger på, at man inden for en gruppe har indbyrdes tillid, i kraft af at man kender hinanden eller at man kan identificere sig med. Overholder man imidlertid ikke indgåede implicite men også ekspliciterede aftaler, som bygger på denne tillid, træder en sanktion i kraft, i form af en eksklusion fra gruppen. Sanktionbar tillid er således afhængig af, at der findes et pres fra det omkringliggende samfund mod den pågældende gruppe. Men hvor pres udefra er en vigtig faktor, er inertien, kompositionen af gruppen, samt den indre dynamik i gruppen, sandsynligvis vigtige faktorer i forhold til udviklingen af

mønstre (Sheffer 2003). Dette er mere reglen end undtagelsen for indvandreres vedkommende. Portes & Sensenbrenner (1993) påpeger udover disse positive effekter af afgrænset solidaritet og sanktionerbar tillid også negative effekter, f.eks. at grupperne har en tendens til at lukke sig om sig selv, og således begrænse den enkeltes frihed og kontakter til det omkringliggende samfund. Solidaritetsformer fungerer i forhold til de sociale forudsætninger aktørerne har, samt hvilke positive og negative effekter de har. Portes & Sensenbrenner opstiller disse sociale forudsætninger ud fra seks teser:

1. Jo mere en gruppe adskiller sig fra resten af befolkningen hvad angår fænotypiske og kulturelle karakteristika, desto højere niveau er der for de fordomme, der relaterer sig til disse kendetegn, og jo ringere sandsynlighed for at undslippe fra denne situation, desto stærkere er indstillingen til intern solidaritet mellem gruppemedlemmerne og desto større er den opnåelige sociale kapital baseret på denne form for solidaritet.
2. Desto længere en gruppes økonomiske mobilitet har været blokeret gennem tvangsmæssige foranstaltninger, der tilsidesætter de almindelige markedsvilkår, desto mere sandsynligt er det, at en afgrænset solidaritet opstår
3. Social kapital, som opstår på baggrund af situationelle konfrontationer, er stærkest, når den heraf opståede afgrænsede solidaritet ikke kun begrænser sig til de faktiske begivenheder, men også medfører konstruktionen af en alternativ definition af situationen, baseret på en bekræftelse af tidligere praksis og fælles kulturel hukommelse.
4. Sanktionerbar tillid, som er en kilde til opnåelse af social kapital, er direkte proportional med styrken af udefrakommende diskrimination, og omvendt proportional med de muligheder der er til rådighed uden for fællesskabet for opnåelse af social anseelse og økonomisk råderum.
5. Jo mere et fællesskab er i stand til at tildele unikke belønninger til dets medlemmer, og jo mere udviklet dets interne kommunikationsmidler er, desto stærkere virker den sanktionerbare tillid og desto mere social kapital akkumuleres herfra.
6. Jo større mængde social kapital, der produceres gennem afgrænset solidaritet og fællesskabskontrol, desto større er de særlige krav, der bliver stillet til succesfulde erhvervsdrivende, og desto mere omfattende er restriktionerne overfor individuel udfoldelse.

Komparative fordele: Med inspiration fra klassiske definitioner af komparative fordele i økonomi, (Ricardo 1817) og Mertons deviance theory og social struktur (1938) foreslår vi, at begrebet i økonomisk sociologi refererer til: "Et kollektivs (eller individs) evne til at producere særlige varer, livsmuligheder eller på andre måder socioøkonomiske goder til en lavere alternativ omkostning end andre individer eller kollektiver, som opererer inden for det samme overordnede økonomiske eller social system".

Den logiske konsekvens af denne definition er: Jo lavere alternative omkostninger, des større vil motivationen være for individet og kollektivet til at anvende mulighederne iboende i den position som skaber de komparative fordele.

Komparative fordele afledt af de grundlæggende strukturelle forhold og de institu-

tionelle vilkår skal i økonomisk-sociologiske termer forstås som de tilsigtede og/eller utilsigtede konsekvenser af det specifikke allokeringssystem af muligheder, der er for opadgående socioøkonomiske mobilitet. De er strukturelt ulige fordelt og institutionelt opretholdt via institutionelle praksis og diskurser, ikke blot på makro, men også meso-plan, dvs. i forhold til grupper og kollektiver og uformelle institutioner (Goli 2002). Komparative fordele er produktet af et samspil mellem de (formelle og uformelle) institutionaliserede mønstre af mulighedsallokering på en indiskutabelt (taken for granted) måde; dvs. komparative fordele er eksogene i forhold til det specifikke pågældende individ eller gruppe. Den eksogene karakter ved mulighedsstrukturen og de udledte komparative fordele er dog givent på kort og på mellemlang sigt, hvilket betyder at individet eller gruppen ikke over night kan ændre den. De er nødt til tilpasse sig dem, jonglere med dem og anvende dem ved i overensstemmelse med principperne for begrænset rationalitet at klare sig som de bedst kan, for derved at maksimere deres goder under givne omstændigheder. Det siger sig selv at mulighedsstrukturen og komparative fordele arter sig forskelligt for forskellige sociale grupper og individerne tilhørende disse. Det skyldes en lang række forhold, heriblandt og som de vigtigste, den særlige karakter og antallet af produktive/produktions ressourcer som for eksempel human og/eller social kapital.

Forskningen om indvandreres socioøkonomiske strategier har empirisk påvist, at karakteren af den specifikke mulighedsstruktur (hvad enten den dominerer hele økonomien i landet, på regionalt plan eller i særlige brancher) er underlagt individuel såvel som kollektiv artikulation, som er baseret på en evaluering af praksiserfaringer. Denne evaluerings- og artikulationsproces betyder i praksis at mange konkurrerende paksisteorier produceres, udbredes, verificeres, falsificeres og kvalificeres yderligere. For, hvori denne evaluering og artikulation foregår, er indvandreres netværk.

Human kapital: Med human kapital refererer vi til de formelle uddannelser, kompetencer, færdigheder og meritter som et individ besidder og som i en situation præget af gennemskelighed og gennemsigtighed i processer og procedure i beskæftigelsesrelationer antages at blive belønnet. Social kapital, derimod, refererer til et individs (eller en gruppes) evne til at deltage, skabe og udnytte forskellige grader eller mængder af human kapital og øvrige ressourcer.

Eftersom mulighedsstrukturen tages for givet på kort sigt er spørgsmålet: hvad er den relative effekt af human kapital versus social kapital i brancher, hvor indvandrere etablerer sig som selvstændige erhvervsdrivende? Spørgsmålet er således også, hvilke kompetencer – inklusiv multikulturelle kompetencer og transnationale relationer – der anses for relevante i brancher domineret af indvandrere? Og ydermere hvordan dette mønster påvirker indvandreres muligheder med hensyn til vækst og ikke mindst branchemæssigt break-out? Det er vores vurdering, at alt andet svar end en total afvisning af disse spørgsmåls relevans, er en bekræftelse på, Deviance perspektivets legitimitet og hensigtsmæssighed, såvel empirisk som teoretisk.

Konklusion

Som følge af vores ambition om at fremstille empirisk data angående mønstret og årsagen til det faktiske forhold mellem uddannelsesmæssige kvalifikationer og brancheplacering hvad angår selverhvervende indvandrere, har vi argumenteret for, at traditionelt anvendte begreber såsom "over-education" burde for så vidt spørgsmålet diskuteres og analyseres inden for rammerne af integrationspolitik, som et inter-aktionistisk spil der foregår i krydsfeltet mellem struktur og agent, erstattes af deviance.

Ved at sammenligne mønstret for selverhvervende indfødte og indvandrere fra tredjelande omkring forholdet mellem uddannelsesmæssige kvalifikationer og brancheplacering, efterlader den fremstillede kvantitative data ingen tvivl om, at et mønster af deviance eksisterer. Det skal fremhæves, at "normen" i vores optik hverken refererer til en deduktiv teoretisk konstruktion, en kantiansk a priori morallov, eller til en induktiv metodologisk spekulation/fornuftsslutning. Det udvider snarere de traditionelle human kapital orienterede metoder og tilgange som fokuserer på begrebet over-education, for eksempel Job analyse, Selvevalueringer, eller Realiserede match. (Nielson 2008.) Normen refererer ifølge vores definition ganske enkelt til det statistisk konstaterbare 'the state of art' med hensyn til mønstret som dominerer majoriteten i samfundet: afvigelse, eller deviance fra normen refererer i foreliggende sammenhæng til et empirisk forhold mellem uddannelsesmæssige kvalifikationer og brancheplaceringer som afviger fra normen.

Den dynamiske kvalitet af begrebet deviance som et økonomisk- sociologisk begreb og fænomen tilvejebringer via sit iboende fokus på processer og resultater af kollektive socioøkonomiske strategier et åbent og fordomsfrit perspektiv, hvor det er muligt at diskutere diskursive præmisser, herunder forestillingerne om det gode liv. Dens ambition er, at erstatte eller at supplere den kritisk teoretisk udgangspunkt med et inter-aktionistisk perspektiv. Førstnævntes fokus er implicit og/eller eksplicit top-down og system- og strukturkritisk, Det inter-aktionistiske perspektiv, derimod, retter fokuset mod individuelle og kollektive dynamikken, hos kreative og nyttemaksimerende indvandrere, fjerne offer-prædikater fra deres skuldre og genindsætter dem ved roret. Denne perspektiv-udvidelse eller perspektiv-skift vil indebære en ny forståelse af den dominerende akademiske indvandrer- og integrationsdiskurs, og vil også indebære alternative måde at diskutere og evaluere mål-opfyldelse, ressourceanvendelse og sandsynligvis også nye horisonter for integrationspolitik og social sammenhængskraft.

Referenser

- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2009, 4 september): http://www.ae.dk/files/AE_arbejdslshed-ujaevalt-fordelt.pdf
- Aldrich, H., T. P. Jones & D. McEvoy (1984) "Ethnic Advantage and Minority Business Development", 189-308 i R. Ward & R. Jenkins (red.) *Ethnic Business*. Cambridge MA: Cambridge University Press.

- Banton, M. (1994) "Modeling Ethnic and National Relations", *Ethnic Racial Studies* 17: 1–19.
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1986) "The Forms of Capital", 241–258 i J. G. Richardson (red.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Coleman, J. S. (1987) "The Forms of Capital", *American Journal of Sociology* 94: 95–121.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Goli, M. (2002) *En verden til forskel – Diskursiv inkonsistens og institutionel ineffektivitet, Case: Institutionaliserings af etnisk ligestilling på det statlige arbejdsmarked i Danmark*. København: Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.
- Goli, M. (2007) "The voice of exit – towards a theory of democratic inconsistency", *Journal of Social Sciences* 3: 60–68.
- Hechter, M. (1988) *Principles of Group Solidarity*. Berkeley: University of California Press.
- Hechter, M. (1982) "A theory of ethnic collective action", *International Migration Review* 16: 412–434.
- Light, I., M. Sabagh, C. Bozorgmehr & C. Der-Martrosian, (1994) "Beyond the Ethnic Enclave Economy", *Social Problems* 41: 65–80.
- Light, I. & E. Roach (1996) "Self-employment: Mobility Ladder or Economic Lifeboat", 193–213 i R. Walinger & C. Bozorgmehr (red.) *Ethnic Los Angeles*. New York: Sage.
- Merton, R. K. (1938) "Social Structure and Anomie", *American Sociological Review* 3: 672–682.
- Ministry of Integration, Denmark (2006). *Tal og Fakta*, 2007. http://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/01D113D6-EA0D-4DB6-B2F9-DA47A6706EFF/0/tal_og_fakta_2006.pdf
- Nielsen, C.P. (2008) "Immigrant over-education evidence from Denmark", *Amid. Denmark*. http://www.amid.dk/assets/pdf/overeducation_final.pdf
- Popper, K. R. (1973) *Kritisk rationalisme. Udvalgte essays om videnskab og samfund*. København: Nyt Nordisk Forlag.
- Putnam, R. D. (1993) *Making Democracy Work: Civic traditions in Modern Italy*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Rezaei, S. & M. Goli (2006) *Det duale arbejdsmarked i et velfærdsstatligt perspektiv – Et studie af dilemmaet mellem uformel økonomisk praksis og indvandreres socio-økonomiske integration – Hovedrapport*, University of Roskilde. Delrapport 4. <http://www.ruc.dk/upload/application/pdf/f51d6748/Delrapport4,%20Endelig%20version,%20december%202004.pdf>
- Rezaei, S. & M. Goli (2007). *Indvandreres tætte netværk: Katalysator eller hæmsko for innovation og vækst? – Et studie af formelle og uformelle netværksrelationers betydning for dynamikken i indvandrejede virksomheder*. Roskilde University Press. Denmark

[http://forskning.ruc.dk/site/research/indvanderes_taette_netvaerk_katalysator_eller_haemsko_for_innovation_og_vaekst_et_studie_af_formelle_og_uformelle_netvaerksrelationers_betydning_for_dynamikken_i_indvandrerjede_virksomheder\(1843666\)/](http://forskning.ruc.dk/site/research/indvanderes_taette_netvaerk_katalysator_eller_haemsko_for_innovation_og_vaekst_et_studie_af_formelle_og_uformelle_netvaerksrelationers_betydning_for_dynamikken_i_indvandrerjede_virksomheder(1843666)/)

Rezaei, S. (2007) "Breaking Out: The Dynamics of Immigrant Owned Business", *Journal of Social Sciences* 3: 94–105.

Sheffer, G. (2003) *Diaspora Politics: At Home and Abroad*. Cambridge MA: Cambridge University Press.

The Danish Governmental Think Tank on Integration (2006) *Tal og Fakta På Udlændingeområdet*,

Ministry of Integration, Denmark. http://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/01D113D6-EA0D-4DB6-B2F9-DA47A6706EFF/0/tal_og_fakta_2006.pdf

Zimmer, C. & H. Aldrich (1987) "Resource Mobilization through Ethnic Networks: Kinship and Friendship Ties of Shopkeepers in England", *Sociological Perspectives* 30: 422–445.

Författarpresentation

Shahamak Rezaei is Head of Studies at the Department of Society & Globalisation, Roskilde University. He completed his Doctorate in Business Administration in 2001. His research has focused on global entrepreneurship and globally born SMEs, ethnic and transnational entrepreneurship, entrepreneurship and informal economic activities, economic consequences of migration, comparative welfare state analysis and labour market analysis.

Marco Goli is Associate Professor at Metropol University College, Copenhagen and is involved in comparative research programmes at the national and international (EU) level. The main focus of his comparative empirical and theoretical research is: The relationship between the market, the welfare state, the civic society and the available alternative strategies towards socioeconomic mobility in different discursive and institutional settings.

Korresponderande författare

Marco Goli, Professionshøjskolen Metropol, Kronprinsesse Sofiesvej 35, 2000 Fredriksberg. Epost: mago@phmetropol.dk

The Compromised Researcher: *Issues in Feminist Research Methodologies**

Gabriele Griffin

University of York and Mitt-Sweden University, Sundsvall

Rubrik abstract

This article centres on issues of vulnerability and being compromised in feminist research where the focus has frequently been on researching *the same*. Compromise, here used in its pejorative sense, may for instance occur in terms of one's research topic, the methods one utilizes, or the participants chosen for a study. Drawing on a range of examples including the methodological work of Ann Oakley (1981, 2000) as well as three articles on researching men that appeared in the journal *Signs* in 2005, I argue that feminist researchers, possibly because they work in an identity-based discipline, may be diversely vulnerable when researching the same and/or researching the different, and can be compromised both by how they are treated by those whom they encounter in their research and by their own behaviour in that context. I suggest that these concerns are under-articulated in feminist research and conclude with a series of questions that need to be raised.

Key Words: feminist research, researching the same, difference, interviewing

This is an article about researcher vulnerability. It is about how feminist researchers, among whom I include myself, are affected by and affect the research that we do, about the emotional structures that accompany our work and how we deal with them. Researcher vulnerability is not often talked about (but see Flood-Ryan and Gill 2010), certainly not outside anthropological and specific sociological fields such as criminology. After all, as researchers we are either learning the trade of how to conduct research, or once trained and in possession of our PhD, we are meant to exercise our trade, conduct research, as masters, or should I say mistresses, of what we do. There is therefore not much room for vulnerability, and, in so far as we show it, or it is attributed to us, we make ourselves vulnerable not only within our research but also within our profession.

Don Kulick and Margret Willson (1995) report on this in an interesting way in the preface of their edited volume *Taboo: Sex, Identity and Erotic Subjectivity in Anthropological Fieldwork*. This book centres on erotic relationships between researchers and researched in the field, a practice that potentially renders both researcher and researched vulnerable, not least because it breaches a convention in research etiquette that one should maintain a certain critical distance to that which or whom one research-

---

* A version of this article was delivered as a keynote address at the international Feminist Methodologies conference at Stockholm University in 2009.

ches. In trying to solicit contributions Kulick and Willson found that ‘The only ones for whom we were repeatedly called on to justify the volume were heterosexual men, many of whom responded with suspicion or even hostility. The only people who actually tried to article us out of doing the book (usually with the ‘think-of-the-damage-this-will-do-to-your-careers’ hex) were all heterosexual males. . . the book nearly went to press without a contribution from a heterosexual male.’ (xiii) Indeed, the only contribution by a heterosexual male in this volume (Killick 1995) is very guarded and refuses in a sense to engage with the question of researcher vulnerability. Nonetheless, it is mainly in discussions of research methods and methodologies, of fieldwork and research ‘close to the heart’ – that researcher vulnerability surfaces, is admitted and discussed. In this article I would like to suggest that feminist research methodologies are accompanied by a variety of vulnerabilities to which the feminist researcher is exposed and exposes herself, and following a discussion of what these vulnerabilities encompass, I shall end with a series of questions that I think are worth raising. I end with questions because whilst I have no answers, or only partial ones, to some of them, I also think that there are debates that remain to be, and need to be, had amongst feminist researchers about researcher vulnerability.

However, I entitled my article ‘The Compromised Researcher’, not ‘The Vulnerable Researcher’, and I did this deliberately because ‘vulnerability’, more strongly than ‘compromised’, suggests a state of being, or an ontology, that one is the object of. However, as my discussion of the various vulnerabilities I want to address will make clear, one is not only not born vulnerable but made vulnerable – to re-write a phrase of Simone de Beauvoir’s (1949) – and the latter, importantly, both by others and by oneself. So, let me begin with an anecdote that suggests one kind of vulnerability, one that is deeply imbricated in the history of how we conceive of feminist research.

In the late 1990s I proposed a book on *Contemporary Black and Asian Women Playwrights in Britain* to Cambridge University Press which they accepted and then published in 2003. The first time I went to see the commissioning editor there, a music specialist with a background in performance but not in Women’s Studies, she said to me, ‘I thought you’d be Black.’ I was somewhat taken aback by this statement, and instantly felt defensive and vulnerable. Did I, as a white woman, have the ‘right’ to write about Black and South Asian women?

My ‘justification’, and I felt that I did have to justify my research topic, was that I had taught and written on Black and South Asian British and North-American women’s writing for years and – especially on the cultural work of *British* Black and Asian women – no book was available at the time I proposed to write mine. But, of course, I was not black and, *pace* Judith Butler, there was no way I could perform blackness in a convincing way. So did this automatically invalidate my proposal to work on this subject? The editor in question did not raise this but I was left to ruminate on the extent to which my integrity as a feminist researcher might be or was compromised by my choice of topic. Very recently, in September 2012, I saw the same problematic enacted at a conference where Line Nyhagen Predelli and Beatrice Hal-saa discussed their *Majority-Minority Relations in Contemporary Women’s Movements*:

Strategic Sisterhood (2012). In my view this volume is in many ways exemplary in its attempt to give equal weight to the perspectives of women from diverse ethnic backgrounds in their reported depictions of relations among them within women's movement political organizing. This is a vexed topic, and there is, of course, a long and long-standing critique of white women by black women around this issue. At the conference, a black woman in the audience offered a sharp critique of Nyhagen Predelli's and Halsaa's summary of their arguments, suggesting that it was not for them to discuss how black and ethnic minority women thought about the issue – even as what they said was based on extensive qualitative data they had collected. The whole situation felt very uncomfortable, reminiscent of the race conflicts that beset feminism in the 1960s, '70 and '80s, and Nyhagen Predelli and Halsaa were vulnerable in this context – and this is not the same as saying that this was justified – to accusations of neo-imperialism and a certain kind of racism.

There have been – as feminist researchers including myself are well aware – extensive and sometimes heated discussions about the propriety or otherwise of women researching women like or unlike themselves, discussions that have dominated feminist debates from the late 1970s onwards. One version (see Hemmings 2005, 2011) of these discussions, the one that succeeded the notion of 'sisterhood being global' in the 1980s, was that since there was and is such a great diversity amongst women, diverse groups of women need to be empowered to 'do it for themselves' in their, and in response to their own, specificities (e.g. hooks 1984). Here the question of who can speak on behalf of whom – and one might of course ask after the extent to which 'speaking on behalf of' is always what is involved in research – is resolved through the notion that there should be congruence between researcher and researched,¹ asserted, in a sense from a quasi-essentialist position of assuming an un?/equivocal identity in relation to which one might produce authentic, if potentially partial, accounts of one's experiences and positions.

The advent of postmodernism, queer, and similar theoretical frameworks moved those debates – at least in theory – away from the notion of an identity-based feminist research politics. I write 'in theory' because in practice, it seems to me, we are still – and possibly for good reasons – very much engaged in an identity-based research politics. The postgraduates in Women's and Gender Studies that I encounter, for instance, routinely continue to conduct research on topics they view as strongly intertwined with their identity or sense of self. This may, of course, be promoted in part by the fact that Women's and Gender Studies as disciplines are identity-category-based – quite unlike other disciplines such as Sociology or History. Typically, for instance, lesbian and queer students, but not students who identify as heterosexual, work on topics related to lesbian or queer identity; a current PhD student of mine who is a stepmother works on step-mothering; female international PhD students from different countries

---

1 In the context of anthropology, the opposite has in a sense dominated the field: researching those unlike ourselves was at the heart of early anthropology and it was mainly after the disciplinary debates in that field of the 1970s and 1980s that this changed.

predominantly work on aspects of women's experiences in their own countries, often on the experiences of women from their own countries who are less privileged than they themselves are, or on migrant issues etc. These researchers' take on identity may not be essentializing but it is often un-questioning in relation to those whom they research whose identity markers, highlighted in the form of demographic data according to which the research participants are selected, are taken as given and as indexes of certain positionalities that are treated as fixed. In this sense identity continues to rule in feminist research, and it is this, I want to suggest, that puts us, meaning feminist researchers, at least at times, into positions of vulnerability and compromise.

Identity-based research politics impacts on four key aspects of feminist research:

- our choice of research topic;
- our research design;
- the actual conduct of our research/in 'empirical' work (which may be qualitative or quantitative, for example); and
- the analysis of our research data (for instance around the issue of informed consent).

It surfaces most obviously perhaps in feminist texts directly concerned with research methods where the advocacy of an identity-based research politics of a certain kind is variously described and circumscribed by terms such as reflexivity, situated knowledges, historicity etc. (for instance in Hartsock 1999; Harding 1991). Phrases such as 'reflectivity' and 'situated knowledge' have become something of a commonplace in western feminist research where texts routinely feature the 'I' of the researcher and detail the imbrications of the researcher in her work. Personal anecdotes such as the one I referred to above have become a staple and accepted dimension of western feminist researchers' discussions of their work and, I want to suggest, those representations – as indeed did mine - often produce a particular rhetoric, one about the ways in which we compromise, and are compromised by, our work. The title of this article, 'The Compromised Researcher', is therefore both an invitation and a provocation: an invitation to consider a key issue that feminist researchers face, and a provocation in that I use a word – 'compromised' – which can have a pejorative dimension, hence the vulnerability I referred to.

In discussing 'the compromised researcher' I draw on three sources, all fuelled by feminist imperatives:

1. the experiences of both my PhD students and myself as feminist researchers;
2. the demand for reflexivity which has fuelled the articulation of feminist research as such;
3. a series of texts focussing on feminist research methodologies.

The word 'compromise' can refer to two things: one is a negotiated position, the other, especially when used as an adjective or adverb, i.e. as 'compromised', as an expression of contamination. The *Oxford English Dictionary* defines it as

- a. Agreed by compromise.
- b. Subjected to, arranged or modified by, compromise.
- c. Exposed to risk, danger, or discredit; damaged in reputation.
- d. That has been in contact with infectious disease.

And it is these latter senses of compromise that I am concerned with here since vulnerability is about the possibility of contamination – both of the self and of others. The texts I shall draw on to discuss this further are on the one hand a series of articles on research methodologies by a British feminist sociologist, Ann Oakley, who was a visiting professor at Uppsala at one point. In her methodological work, as she subsequently put it, she 'began by singing the praises of "qualitative" research, of in-depth interviewing and observation as ultimately more truthful ways of knowing, and . . . ended up advocating the use of "quantitative" and experimental methods as providing what is often a sounder basis for claiming that we know anything' (2000a:13–14). This shift in method, as I shall discuss below, arose from Oakley's sense of a certain precariousness in her work and it also simultaneously made her vulnerable in various ways. The other texts I draw on are three articles that appeared under the heading 'Interviewing men' in a special issue on methodologies of the journal *Signs* in the summer of 2005 (Vol. 30, No. 4). Here the feminist researchers made themselves vulnerable by whom they chose to research – men – rather than through how they decided to conduct the research. I shall return to both sets of issues.

But before heading towards these texts and their implications let me tell you another anecdote: a PhD student of mine who was working on female friendship networks and lesbian identity in the early 20th century was, as she later told me, asked at a conference where she presented a paper on her research, 'Are you a lesbian?' This student, who was in a lesbian relationship at the time, was most indignant about this question and reported it to me with real anger. She felt that she was being asked to account for herself in completely unacceptable ways.

Both her experience and my own around the issue of blackness reveal similar underlying assumptions about the relation between ontology and epistemology, assuming a synonymy between what you are and what you do research on. Here we are straight into an identity politics of research, built on an assumption – notwithstanding all the complex theoretical debates that were had in feminist research and theory in the 1990s about the problematic of essentializing identities (e.g. Fuss 1989, Cornell 1993, Lennon and Whitford 1994) – that you are what you do, and for it to be otherwise might mean, or does mean, that your research is compromised. This position partly comes out of a by now time-honoured feminist tradition of making connections between the personal and the political or professional. At the same time, the expectation that you research what or who you are challenges the notion of a diffe-

rence, that may be hierarchically encoded, between the researcher and the researched, – a difference that has of course underpinned much traditional science research. It also relates to the feminist claim for the democratization of the research process, and a history of reframing research as sources of empowerment for those researched. As such it reacts against certain patronizing histories of research as advocacy and suggests that oppressed groups need to research themselves in order to empower themselves. Aligned both to identity and to difference politics, this is more than the feminist claim that women should conduct research about women for women. It is a claim that the specificities of the researcher's identity should, in very particular ways, determine their research objects.

That claim in a sense informed the assumption about my blackness and the question about my student's lesbianism. Both assumptions proceeded from the notion of identicalness or at least convergence between researcher and researched. In other words, they suggest that feminist research is about researching *the same*. And, indeed, that was the mantra of certain types of feminist research of the 1970s and 1980s, and in modified form this continues to the present. The recognition of the absence of knowledge about and by women, and the recognition of the imbrication of the personal in the political led feminist women to researching issues close to their hearts, issues in which they had emotional as much as intellectual and socio-economic investments, and, I would argue, whilst the latter investments have been quite extensively discussed, the issue of the emotional investment, related not least to researching the same, has been under-discussed in feminist research literature. The reasons for this are complex. In her article on 'Paradigm Wars: Some Thoughts on a Personal and Public Trajectory' Ann Oakley (2000b), for example, discusses how social context impacted on her work. Moving from sociology to health care she found herself the only sociologist in a research environment dominated by medics whose investment was in quantitative research. In response to this context, she began to re-orient her research towards a more quantitative approach. This quantitative approach, Oakley argues, was fuelled by 'evidence that health care practices are more often based on guesswork, personal preference, tradition, professional modelling and fear of litigation than about convincing and reliable data' (1999:249). In other words, quantification was intended to counter the unreliabilities and emotional bases of the data then in use – data that in fact themselves were quantitative in form. In *The Cultural Politics of Emotion* Sara Ahmed (2004) argues that 'Feminists who speak out against established "truths" are often constructed as emotional, as failing the very standards of reason and impartiality that are assumed to form the basis of "good judgment"' (170). Ahmed highlights the affective investment feminist researchers have in their work – researching what is 'close to their heart' – but that very closeness to the heart is also considered its Achilles' heel, the vulnerability of the subject which infects the object, the research. This is of course partly tied up with the residues – or should I call them mainstays? – of certain paradigms around scientific work related to notions of objectivity, disinterested knowledge production, generalizability of findings etc. that we too – by 'we' I mean feminist researchers here – have found difficult to divest ourselves of, even as we criti-

que them, because our scientific credibility is at stake, *and* in a research environment itself infected by uncertainties that render it vulnerable: uncertainties of employment, uncertainties of finance, uncertainties of support etc. (see Pels 2000).

Let me tell you a story in this context which will return us to Oakley by way of the issue of researching the same: in the early 1990s I had a postgraduate student in her late thirties and married, who decided to work on anorexia, and in particular on the relationship between long-term anorexics who in her study were all women, and their partners (Treseder 1993). This student was visibly under-weight and clearly anorexic herself although she would refuse to accept that. Her choice to work on anorexia was thus obviously 'close to her heart', emotionally, physically, socially. One interesting issue about anorexia is that popular perception suggests that either you die young of anorexia, as did the singer Karen Carpenter for example, or you get over it. However, this is not at all the case – there are many long-term anorexics who spend their lives controlling their food intake (see Steinhäuser et al 1991; Morley 1996; Collier 2008). It was these women who were the participants of Treseder's research.

One issue that always arises for a doctoral supervisor, especially in the context of feminist research, is the question of whether or not you agree that students do research on topics close to their heart. There are some who are very much against this, arguing that research is not and should not be therapy, that working on topics that closely concern you generates too much bias in your work and that, ultimately, it can, indeed is very likely to, affect the validity and reliability of your research too much – in other words, your work becomes compromised by what you choose to do. I actually agree that this may happen. I had a postgraduate student, for instance, the daughter of Irish migrants to Britain from the 1950s, who decided to work on the experiences of Irish women migrants to Britain during the 1950s, partly because she had ready access to her sample group in the form of her mother and her mother's friends, all of whom belonged to that generation of Irish migrants. Here the issue was not so much the topic choice as the interviewees this woman decided to focus on. For it became clear that one of the areas she had intended to investigate, namely issues of sexuality and partnering among that generation of women, she was unable to collect data on because she did not feel able to ask her mother or her mother's friends about their sexual experiences and proclivities. This was partly because she had certain kinds of close relationships with these women, and partly because of what could be spoken about within these relationships, was determined by her interviewees' Catholicism. This woman's research was thus compromised, though not wholly invalidated, by the fact that she was researching a certain group of women within her own community with whom she found it difficult to discuss certain concerns. Sameness here functioned as a barrier to knowledge rather than as a facilitator for the research process, and indeed what is known as the insider/outsider debate in feminist research has much to say about the vicissitudes of those positions and the ways in which they compromise researchers (e.g. Griffith 1998, Jaschok and Jinjun 2000).

To return to the story about the woman researching long-term anorexic women's relationships with their – in her study all male – partners. What she found was that

the men who chose to have anorexic partners were not only fully aware of their partners' anorexia but also actively supported it by making comments about their weight and appearance. In other words, these men had an investment in maintaining the women in their anorexic state, even if and as that was detrimental to these women's health. The reason for this was that the men turned out to be both controlling and jealous. Their partner's anorexia fed into that disposition because anorexics tend to have very tightly structured lives since the focus is on food intake and calorie expenditure – you eat a quarter of an apple at six in the morning and then you have to go for a two-hour run to get rid of the few calories you have eaten. (This may seem like a caricature but it is not.) Anorexics are highly routinized in this (see Halmi et al. 2003). From the male partner's point of view this means that the anorexic woman is very much predictable in her everyday movements. You can always predict where she will be at a given point in time and you need never worry that she is having an affair or is going to leave you – she is too busy keeping her weight down.

For the student who did this work – middle-aged, married – these findings were very difficult to deal with and they certainly rocked her marriage. Should I have dissuaded her from conducting this research because it was 'too close to her heart'? I think not. In any event, I decided not to, and in fact, I have never asked students not to do specific pieces of research because of the possibility of compromise. But I think one has to be very vigilant when researching the same because such research is vulnerable to the issue of compromise, not least because of the impacts it can have on the researcher herself, and this compromise needs to be addressed if we are to learn from it. Typically, when researchers work on issues close to their heart, especially in the early stages of their careers, they have high expectations that their research findings will support their views of the issue in question. Another doctoral student of mine, for example, found the fact that her adult children were leaving home very difficult to deal with and decided to research this (Green 2010). One of the first women she talked to about this, however, an eminent Norwegian feminist sociologist, told her how happy she was when her children left home and that whilst she was glad to see them for short visits, she certainly did not want them to come and live with her again for any length of time. This came as rather a shock to the student – but it was also a salutary lesson that others who are in a similar position might not think in the same way. Sameness did not guarantee equivalence of response; the same, as it turned out, may turn out to be quite different.

Where the previous examples centred on the ways in which choice of research topic may compromise researchers, Ann Oakley's work was strongly concerned with the question of methods, and it also revealed the compromises feminist researchers may have, or feel compelled, to make in their work. This is the case in relation to a famous article by Oakley, published in 1981 and entitled 'Interviewing Women: A Contradiction in Terms?' In this piece, Oakley distinguishes between the traditional scientific paradigm of conducting research and the feminist paradigm, characterized, she argues, by different attitudes towards the three 'p's: positivism, power and personal values. The title of the article, 'interviewing women', is ambiguous in that it simul-

taneously refers to the process of interviewing women and to women as interviewers. Oakley's view, at the time, was that women could not interview women within the traditional scientific paradigm because their mode of interaction – nurturant, communicative, other-centred – contradicted the behaviour prescribed by the traditional social science paradigm of non-engagement with the interviewee. That view of women as tending to be more nurturant etc. than men has, of course, been critiqued since. Oakley's arguments were based on experiences of research on women's transition to motherhood, involving four interviews each with 55 women during their pregnancy and shortly after their children were born. Oakley argues from the position of doing research *as* a woman who has become a mother, *on* women becoming mothers, in other words, *researching the same*. In this context she also rightly makes the point that the literature on interviewing largely ignores repeat-interviewing and the intimacy built up through that process, in other words the gradual personalization of the interview dynamic. She describes the importance she had for her interviewees as a source of information and support, not least because the medical community was often very uncommunicative towards the women in question, and she points out that some of the women she interviewed became life-long friends. Such forging of affective bonds between researcher and researched, born out of sameness, is still not very much discussed. It also generates issues. One question, for example, one might ask here is how many friends can a woman have? If you collect friends in every research project you undertake, where are the limits of this? How many 'friends' can one seriously give attention to (see also Kirsch 2005 for an interesting take on this)? Indeed, how much can a researcher give back in terms of the needs of those whom she researches? How do we draw boundaries here? And should we?

Oakley was heralded as a champion of qualitative research in the wake of this research which also meant that when she subsequently, as discussed above, became drawn into conducting more quantitatively framed research, and in particular randomized control trials or RCTs, she found herself confronted with the puzzled response of her fellow feminists (see Westmarland 2001). In 'Paradigm Wars' she writes:

In a seminar I gave in a Swedish department of sociology in 1997, the commentator on my article desperately produced evidence from my previous writings of 'the old Oakley' – a persona she much preferred – which she then contrasted with 'the new Oakley', asking me to account for the difference. I have been accused of some sort of strange conversion experience, of being brainwashed by medics, of letting the 'qualitative' and feminist sides down; at the very least, it has been important for people to stress that, whilst my methodological repertoire has seemingly expanded, a primary allegiance to the 'qualitative' tradition must remain. (*The Ann Oakley Reader* 2005:246)

Oakley's history is an interesting one of compromise and being compromised. Her early qualitative work set her apart from traditional social sciences paradigms, making her vulnerable within these, but she became a heroine for feminist researchers. In later years, however, her research changed, and she described how the context in

which she worked – moving from a sociology department to a health care research unit specialising in maternity services research – impacted on that work. This issue – why we research what we do – is rarely discussed in terms of these contextual dimensions. Oakley in fact continued to *research the same* – it became her life's work – but she also found that 'Uncontrolled [as opposed to controlled] experimentation is what usually happens in professional practice.' and that 'Teachers, social workers, criminologists, volunteer "do-gooders", politicians and other promulgators of public policy are all guilty of choosing to do what they believe in, rather than what has been demonstrated to be the best thing to do.' (247) The upshot, in a sense, of her work and her findings was, rather like in the film *Kitchen Stories* (2003), that researchers, and maybe especially feminist researchers, are always compromised and can only work by making compromises – in their work and in their career. As such they are vulnerable.

That vulnerability takes a different turn when we move away from researching the same – which is what much feminist work has been and is about – to researching the different, and here I come – briefly, to the articles I referred to from *Signs*, all published under the subheading 'Interviewing men' in the summer of 2005:

- Lois Presser's 'Negotiating Power and Narrative in Research: Implications for Feminist Methodology',
- Sabine Genz's 'Intersections of Sex and Power in Research on Prostitution: A Female Researcher Interviewing Male Heterosexual Clients', and
- Verta Taylor and Leila J Rupp's 'When the Girls are Men: Negotiating Gender and Sexual Dynamics in a Study of Drag Queens'.

What is interesting about the three pieces, which are all in various ways wedded to heightened self-reflexivity and an interrogation of what went on in the research process, is that they all feature women interviewing men, and not just men in general, but men who operate in particular ways in genderized, indeed sexualized contexts. Presser did research on men in prison and interviewed men who had committed violent sexual acts against women; Grenz worked with heterosexual men visiting prostitutes; and Taylor and Rupp dealt with drag queens. This was about researching difference, and as the titles of their articles suggest, that difference became central to the research conducted.

Disturbingly for me, but also it seems to me to some extent predictably in terms of the topics the researchers were dealing with, all three sets of researchers found themselves subjected to humiliating encounters with the supposed objects of their research in which they were both disempowered and indeed, invited to go along with what were clearly compromising and demeaning situations. Grenz, for example, reports being asked questions by her interviewees such as whether they could take out their penis whilst she interviewed them, or whether they could lick her feet etc. Grenz explains that 'participants would not only talk about their needs but would actually project them onto me. This in turn made me, as a woman and a potential object of their desire, potentially vulnerable.' (2093) The first person she tries to set an interview up

with, asks her 'whether I would be able to tolerate it if he masturbated as when and if [sexual] arousal occurred.' (2093) She states that she 'felt simultaneously powerless and curious, disgusted and adventurous' (2093-4) in response to this. But she agrees to it 'to buy some time and think more about it.' She also states:

However, my 'consent' made me feel extremely weak and powerless. I was trapped in a conflict between sexual permissiveness and resistance against this outrageous request, which would situate me unwillingly in the position of a sexual partner (2094).

Quite. Grenz is compromised by the whole episode. She was in the audience when I gave this talk at the 2009 *Feminist Methodologies* conference and was not happy that I described her as compromised. Her line of argument was that this had happened when she was on the phone. However, being propositioned in this way and – even if only initially – agreeing to go along with it still seems to me like being put into a compromised position. In a later version of her article (2000) she suggests that 'the interview process can be interpreted as an irritation to socially dominant perceptions of masculinity. The "looker" is commonly constructed as being male. Being looked at and/or being investigated may, thus, make a man feel uncomfortable because in the position of the looked-at, one becomes an object...' (58). Here we have the scenario where those who have been the objects of men's violent and sexually transgressive behaviours (= women), become the interlocutors and hence subjects and the male interviewees, reacting to and against this, seek control and dominance through making compromising suggestions to them.

This was also the case with Presser. She was invited to support a prisoner breaking the prison rules and indeed, she allowed this to happen, offering a from my perspective rather lame-duck explanation for why she went along with it. In discussing the details of the research process, Presser suggests that 'chivalry was a popular way of "doing" gender' among all the men she interviewed because 'Such chivalry positions the female other in terms of hegemonic femininity, encompassing vulnerability and heterosexuality' (2079). Quite. She then states that 'the darker reality of chivalry is its assertion of authority' and that for example one of her interviewees, Dwight, 'struggled for control during the interview' and 'instructed [her] on helping him to violate the rule against smoking inside the house' (2079). Presser analyses what follows unambiguously as 'nothing short of a struggle for control' where 'Dwight enlisted me as his accomplice in breaking a house rule.' She interprets her own behaviour as '[giving] in by agreeing not to contest the rule violation' ('I'm gonna let you do what you want to do') while reasserting [her]self as an authority figure: 'I am the one to *let* him do as he wishes' (2080). To me that assertion of authority rings hollow, in particular the notion that 'going along' with someone else's desire is a form of reassertion of self. Presser herself does not discuss how she *felt* about the process. But she is clearly put in a compromised position. In relation to another male prisoner interviewee who threatens to stalk her – it is not clear whether this is meant seriously or not – she writes: 'I did not call Kevin on his sexual remarks' (2085). She justifies this partly by stating:

I may have been concerned that he would terminate our contacts if I challenged him – a risk Andrew Herod (1993: 314) acknowledges with regard to researchers' contesting subjects' sexist attitudes (2085).

The worst in terms of compromise, as far as I am concerned, was the treatment that Taylor and Rupp experienced at the hands of the drag queens they researched. An out lesbian couple, they attended their performances as part of their ethnographic data collection. This is what they wrote:

The drag queens regularly incorporated us into their shows along with other audience members. In a way we became the same kind of prop that any unsuspecting tourist might. They were particularly fond of pulling down Verta's top and bra to expose her breasts onstage. . . Sushi [a drag queen] would also grab our breasts as she went around the cabaret with the tip bucket. Or she might grope our pubic areas. We let them do these things that we as feminists would never allow other men to do, even as we realized that these were, in part, expressions of male dominance. Without quite knowing it, we accepted these actions as part of a levelling process, even though they also made us angry.

In addition, when they introduced us in the shows, they were likely to call us 'pussy lickers' or 'the professors of lesbian love'. They would call us onstage and have us say to the audience, 'I love to lick pussy.' This was in keeping with the politics of vulgarity they practice (2123).

Taylor and Rupp not only went along with this offensive and demeaning treatment; they account for it in terms of a strategy of shifting power which the drag queens employed to level the class difference between themselves as poorly paid performers and these professors. Taylor and Rupp ignore their recognition that they are dealing with dominance and domination, indeed male dominance and domination, but also with a certain kind of violation of themselves, because – as they argue – 'as queer people we are all in the same boat'. I think it is worth noting here that when I have given talks on this topic, especially in front of queer audiences, they read the drag queens' behaviour in terms of irony. This, of course, exonerates the latter's behaviour; it also seems to me a rather easy 'solution' to what is an acutely uncomfortable situation, namely antagonisms or oppressive behaviours and attitudes between groups that consider themselves to be outside the mainstream. This is not a topic that is ever spoken of lightly or easily.

All three sets of researchers, Prosser, Grenz and Taylor and Rupp, offer some explanation for why they went along with how they were treated. Interestingly, none of them discuss how and why they decided to undertake their specific research in the first place, or what their expectations were regarding what would happen. All three, however, find themselves vulnerable and are compromised in their integrity by what happens, and indeed compromise in the interests of their research.

The article by Taylor and Rupp, as much as the other two, for me raise really important questions, to do with vulnerability and with the notion of compromise and being compromised, and it is with these that I want to end and invite discussion. The questions, and they are not exhaustive, are:

1. How far and in what ways should a researcher allow herself to be compromised in the interests of her research?
2. Is all research always compromised, and if it is, how should one deal with this?
3. Do different kinds of research (methods) produce different kinds of compromise?
4. Are issues of compromise a different matter for a feminist researcher compared to other researchers?
5. How do questions of compromise relate to researching the same, and researching the different?

References

- Ahmed, S. (2004) *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Beauvoir, S. de (1949) *The Second Sex*. Published in many editions from 1953 onwards.
- Collier, L. (2008) "The Aging of Anorexia: Middle-aged Women – And Older – Fight the Devastating Disease", *Chicago Tribune*, at <http://lornacollier.com/anorexia.html>, accessed 20/10/2012.
- Cornell, D. (1993) *Transformations: Recollective Imagination and Sexual Difference*. New York: Routledge.
- Fuss, D. (1989) *Essentially Speaking: Feminism, Nature and Difference*. New York: Routledge.
- Green, T. (2010) *Motherhood, Absence and Transition*. London: Ashgate.
- Grenz, S. (2000) "The Desire to Talk and Sex/Gender-Related Silences in Interviews with Male Heterosexual Clients of Prostitutes", 54–66, in R. Ryan-Flood & R. Gill, eds. *Secrecy and Silence in the Research Process: Feminist Reflections*. London: Routledge.
- Grenz, S. (2005) "Intersections of Sex and Power in Research on Prostitution: A Female Researcher Interviewing Male Heterosexual Clients", *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30(4): 2091–2114.
- Griffith, A. I. (1998) "Insider / Outsider: Epistemological Privilege and Mothering Work", *Human Studies* 21(4): 361–376.
- Halmi, K.A., S.R. Sunday, K.L. Klump, et al (2003) "Obsessions and Compulsions in Anorexia Nervosa Subtypes", *International Journal of Eating Disorders* 33(3): 308–319.
- Harding, S. (1991) *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking From Women's Lives*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Hartsock, N. (1999) *The Feminist Standpoint Revisited*. Boulder, CO: Westview Press.

- Hemmings, C. (2011) *Why Stories Matter: The Political Grammar of Feminist Theory*. Durham: Duke University Press.
- Hemmings, C. (2005) "Telling Feminist Tales", *Feminist Theory* 6(2): 115–139.
- hooks, b. (1984) *Feminist Theory: From Margin to Center*. Cambridge, MA: South End Press.
- Jaschok, M. & S. Jinjun (2000) "'Outsider Within': Speaking to Excursions Across Cultures", *Feminist Theory* 1(1): 33–58.
- Killick, A. (1995) "The Penetrating Intellect: On Being White, Male and Straight in Korea", in D. Kulick & M. Willson, eds. (1995) *Taboo: Sex, Identity and Erotic Subjectivity in Anthropological Fieldwork*. London: Routledge.
- Kirsch, G.E. (2005) "Friendship, Friendliness and Feminist Fieldwork", *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30(4): 2163–2172.
- Kitchen Stories* (2003). Dir. B. Hamer. Distr. Bulbul Films.
- Kulick, D. & M. Willson, eds. (1995) *Taboo: Sex, Identity and Erotic Subjectivity in Anthropological Fieldwork*. London: Routledge.
- Lennon, K. & M. Whitford, eds. (1994) *Knowing the Difference: Feminist Perspectives on Epistemology*. London: Routledge.
- Morley, J. E. (1996) "Anorexia in Older Persons: Epidemiology and Optimal Treatment", *Drugs and Aging* (Feb.) 8/2: 134–155.
- Nyhagen Predelli, L. & B. Halsaa (2012) *Majority-Minority Relations in Contemporary Women's Movements: Strategic Sisterhood*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Oakley, A. (2000a) *Experiments in Knowing: Gender and Method in the Social Sciences*. Cambridge: Polity Press.
- Oakley, A. (2000b) "Paradigm Wars", 23–43, in A. Oakley (2000) *Experiments in Knowing: Gender and Method in the Social Sciences*. Cambridge: Polity Press.
- Oakley, A. (1981) "Interviewing Women: A Contradiction in Terms?" 30–61, in H. Roberts (ed.) *Doing Feminist Research*. London: Routledge.
- Pels, P. (2000) "The Trickster's Dilemma: Ethics and the Technologies of the Anthropological Self", 135–172, in M. Strathern, ed. *Audit Cultures: Anthropological Studies of Accountability, Ethics and the Academy*. London: Routledge.
- Presser, L. (2005) "Negotiating Power and Narrative in Research: Implications for Feminist Methodology", *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30(4): 2067–2090.
- Ryan-Flood, R. & R. Gill, eds. (2010) *Secrecy and Silence in the Research Process*. London: Routledge.
- Steinhausen, H-Ch., C. Rauss-Mason & R. Seidel (1991) "Follow-up Studies of Anorexia Nervosa: A Review of Four Decades of Outcome Research", *Psychological Medicine* 21/2: 447–454.
- Taylor, V. & L. J. Rupp (2005) "When the Girls are Men: Negotiating Gender and Sexual Dynamics in a Study of Drag Queens", *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30(\$): 2115–2140.
- Treseder, P. (1993) *Battling with Anorexia: Experiences and Theorizations of Anorexia Nervosa*. Unpubl. MA dissertation. Leicester: University of Leicester.

Westmarland, N. (2001) "The Quantitative/Qualitative Debate and Feminist Research: A Subjective View of Objectivity", *Forum Qualitative Social Research* 2/1, at <http://nbn-resolving.de/urn:nbn: :0114-fqs0101135>, accessed 20/10/2012.

Biographical note

Gabriele Griffin is Professor of Women's Studies at the University of York, UK, and also a visiting professor at the Forum for Gender Studies, Mid Sweden University, Sundsvall. Her research centres on contemporary women's cultural production. She is editor of the 'Research Methods for the Arts and Humanities' series (Edinburgh University Press), and has just completed co-editing *The Emotional Politics of Research Collaboration* (New York: Routledge 2013) and *The Social Politics of Research Collaboration* (New York: Routledge, 2013).

Recensioner

Avhandlingar i sociologi

Christel Backman (2012): *Criminal Records in Sweden. Regulation of access to criminal records and the use of criminal background checks by employers*. University of Gothenburg: Göteborg Studies in Sociology 50.

Den som har sonet ferdig sin straff, har gjort opp sitt mellomværende med samfunnet og bør være fri til å gå videre i livet. Både for den straffede og for samfunnet er det en fordel om den straffede kan få arbeid etter endt soning, det vil redusere risikoen for ny kriminalitet og øke sannsynligheten for vellykket rehabilitering. Disse hensynene taler derfor *mot* at opplysninger om tidligere straffbare forhold skal være tilgjengelige for potensielle arbeidsgivere.

Backmans avhandling viser imidlertid at bruken av opplysninger om tidligere straffbare forhold øker i arbeidslivet. I de senere år har man sett en utvidelse av obligatoriske registerkontroller ved tilsetninger i for eksempel barnehager og skoler. I tillegg har arbeidsgivere også oppdaget muligheten til å få indirekte tilgang til opplysningene ved at man ber søkerne legge ved et såkalt "§9-utdrag", det vil si en utskrift av opplysninger fra belastningsregisteret. Denne muligheten er også relativt ny, og er ironisk nok en konsekvens av et grunnleggende prinsipp i dataskyddsløvgivningen, nemlig den registrertes rett til innsyn i hvilke opplysninger myndighetene har om en, blant annet for å kunne kontrollere at opplysningene er riktige. Ved å utnytte denne muligheten får arbeidsgivere som i utgangspunktet ikke har hjemmel til å sjekke belastningsregisteret allikevel informasjon om søkerens eventuelle straffbare forhold.

I avhandlingen undersøker Backman hvordan reguleringen og bruken av opplysninger fra belastningsregisteret har endret seg i Sverige fra registeret ble etablert i 1901 og til i dag, med et særlig fokus på bruk av registeret ved ansettelse. Hennes forskningsspørsmål er: Hvordan har lovgiver begrunnet innføringen av obligatoriske registerkontroller? Hvordan rettferdiggjør arbeidsgivere som ikke har tilgang til registeropplysninger sitt krav om at søkerne leverer et §9-utdrag? Hvordan var diskusjonen i media før den første loven om obligatorisk registerkontroll av ansatte i skole og barnevern ble innført? Hvilke faktorer i samfunnet har påvirket utviklingen? Hun bruker dokumentanalyse og intervjuer med arbeidsgivere, fagforeningsrepresentanter og arbeidsgiverorganisasjoner til å besvare spørsmålene.

I første artikkel; *Regulating Privacy: Vocabularies of Motive in Legislating Right to Access to Criminal Records in Sweden*, ser Backman nærmere på hvordan individers rett til innsyn i egne registeropplysninger, arbeidsgivers indirekte tilgang til opplysningene og retten til integritet har blitt oppfattet i løpet av belastningsregisterets historie.

Da belastningsregisteret (da strafferegisteret) ble innført i 1901 var motivet å beskytte den straffede mot at opplysningene skulle gjøres kjent. Senere dreide motivasjonen mot rehabilitering, med vekt på at opplysninger i registeret kunne hindre rehabilitering. Senere kom rettighetsaspektet tydeligere i forgrunnen, og da med vekt på retten til innsyn i hvilke opplysninger myndighetene har registrert om deg. I dag konkluderer Backman med at det er en blanding av flere, til dels motstridende diskurser som omgir registeret og dets bruk og utnyttelse. Tidligere straffedes rett til privatliv og rehabilitering diskuteres parallelt med et økende fokus på både risiko for arbeidsgiver og behovet for transparens.

I artikkel to; *Vocabularies of Motive among Employers Conducting Criminal Background Checks*, diskuterer Backman hvordan arbeidsgivere forsvarer praksisen med å kreve registerutdrag i forbindelse med ansettelser. Hun finner at praksisen gjøres moralsk akseptabel og legitim ved at arbeidsgiverne vektlegger at den er frivillig, det vil si søkerne har kontroll over prosessen. Med frivillig menes at søkerne kan trekke søknaden hvis de ikke ønsker å legge ved registerutdrag.

I artikkel tre; *Criminal Records: Governing Symbols*, kritiserer Backman governmentality-perspektivet for manglende fokus på kriminalitetens, kriminalitetskontrollens og straffens symbolske og emosjonelle betydninger. I stedet argumenterer Backman godt for at et neo-durkheimiansk perspektiv bedre forklarer endringen og økningen av bruken av belastningsregisteret. Kriminalpolitikk er ikke (bare) rasjonelt og nyttebasert, men er (også) ladet med symbolske verdier. Med innføringen av obligatorisk registerkontroll ved ansettelse i skole og barnehage som eksempel, viser Backman hvordan ordskiftet bar preg av barnets tilnærmede totemiske funksjon i samfunnet, der den kulturelle representasjonen av den fremmede overgriper/pedofile muliggjør en posisjonering av myndighetene som heltmodig kjemper for å beskytte det uskyldige barnet mot den onde overgriper.

Den siste, foreløpig upubliserte artikkelen i avhandlingen er *Mandatory Criminal Record Checks in Sweden: Explaining Function Creep through Scandals and Moral Position Taking*. Teksten tar utgangspunkt i innføringen av lov om registerkontroll i skole og barneomsorg i 2001 i Sverige. To skandaler fra henholdsvis 1997 og 1999 fikk betydning for lovendringen, og datamaterialet består av avisartikler som omtaler disse. I 1997 ble en ansatt i en barnehage i Midt-Sverige dømt for overgrep av i alt 6 barn i en barnehage der han arbeidet. Den andre skandalen er fra 1999, også dette handlet om en ansatt i barnehage som ble dømt for seksuelle overgrep mot 12 av barna samt video-filming av overgrepene. Nyhetsoppslagene om skandalene brukes som et verktøy for å analysere samfunnets moralske "stoff", da skandaler utløser sterke moralske utbrudd og offentlig debatt. Med to så alvorlige hendelser på såpass kort tid, ble det tegnet et bilde av en stor trussel og av utilstrekkelig beskyttelse. I et slikt klima ble den etablerte normen av integritetsbeskyttelse utfordret.

Backmans avhandling må betegnes som et nybrottsarbeid. Den er et viktig bidrag til overvåkingsforskningen, men også til den fremvoksende forskningen om rettighetenes sosiologi, da den dokumenterer rettighetsdiskursens begrensninger og utilsiktede virkninger. En svakhet ved avhandlingen skyldes formen som er valgt, artikkel-

basert avhandling. Dette fører til at vi kun får korte glimt inn i datamaterialet. Jeg savner en mer detaljert og grundig presentasjon av empirien, men det kan som sagt ikke lastes forfatteren, men formen. En mer grundig drøfting av datamaterialet kunne for eksempel utdypet forskjellene mellom obligatoriske registerkontroller og praksisen med §9-utdrag ved ansettelser.

Et annet savn er at utviklingen i bruk av registerkontroller i større grad kunne settes inn i en mer generell analyse av arbeidslivets sosiologi. Hvordan føyer praksisen seg inn i mer generelle utviklingstrekk i arbeidslivet og rekrutteringsprosesser? Disse innvendingene til tross, avhandlingen er interessant og god om et aktuelt tema, både politisk og faglig.

Heidi Mork Lomell
Politi­høgskolen

Gergei Farkas (2012) *Essays on Elite Networks in Sweden*. Stockholm University: Stockholm Studies in Sociology New Series 52.

Temaet for Gergei Farkas doktoravhandling er relasjoner blant eliter i Sverige. Han definerer eliter som små grupper av aktører som har en uforholdsmessig mengde av verdifulle ressurser og politisk makt. I avhandlingen rapporterer han fra empiriske studier av nettverk relasjoner blant lokale eliter i fire mellomstore kommuner i Sverige og fra en studie av nettverk mellom medlemmer av den svenske Riksdagen. Formålet med de empiriske studiene har vært å studere grad av samhold eller integrasjon innenfor disse ulike elitene, fordelingen av makt mellom dem og betydningen av uformelle personelle forbindelser blant elitene. For å belyse disse temaene har Farkas tatt i bruk nettverksteoretiske begreper og metoder.

De klassiske eliteteoriene til Pareto, Mosca og Michels sprang ut av en generell mistro til demokrati og til mulighetene for å opprettholde demokratiske institusjoner. De hevdet at det i ethvert samfunn uunngåelige vil være et skille mellom elitene og befolkningen for øvrig. Siden bidragene fra disse klassikerne har forholdet mellom elitene og demokratiet vært et sentralt tema for eliteteori og forskning. Andre sentrale temaer i denne forskningen har vært rekruttering til elitene, grad av enhet eller integrasjon innenfor og mellom ulike elitegrupper, grunnlaget for elitenes makt og hvordan denne makten utøves, og forholdet mellom elitene og befolkningen. Med sin vekt på å studere integrasjon og makt innenfor lokale eliter plasserer Farkas seg således innenfor sentrale tradisjoner i eliteforskningen.

I sine undersøkelser av de lokale elitene har Farkas tatt for seg fire grupper av beslutningstakere i de fire kommunene: (1) Lokale politikere, (2) ledere i næringslivet, (3) offentlige tjenestemenn innenfor den kommunale administrasjonen, og (4) representanter for andre viktige organisasjoner og institusjoner, som for eksempel museer, idrettsforeninger, fagforeninger, helseinstitusjoner, osv. I alt oppnådde Farkas å få in-

tervju med 248 individer i disse elitegruppene. Aktørene ble presentert for lister av navnene på de andre medlemmene i elitene som inngikk i undersøkelsen. De ble så spurt om de i løpet av de siste 12 månedene konkret hadde samhandlet med noen av disse personene enten i forbindelse med deres arbeid eller på et mer uformelt vennskapelige grunnlag. De ble også spurt om de hadde hatt kontakt med noen av personene på navnelistene i forbindelse med konkrete politiske prosesser knyttet til økonomisk utvikling eller miljøvern i lokalsamfunnet. Dataene om medlemmene av riksdagen ble konstruert annerledes. Her ble det benyttet informasjon fra tilgjengelige offentlige kilder. Farkas kartla hvert enkelt lovgivningsinitiativ som ble forfattet/lagt fram av to eller flere medlemmer fra ulike partier i Riksdagen. Slike initiativ ble regnet som eksempler på samarbeid mellom de ulike partiene.

I den første delstudien var han særlig opptatt av graden av samhold eller integrasjon innenfor de lokale elitene. Han fant at svenske lokale eliter i stor grad er integrert i en sammenhengende sosial gruppe. Det kom imidlertid fram at de politiske og administrative elitene var tettere forbundet med hverandre enn de økonomiske elitene. I tråd med dette mente Farkas å kunne observere at de lokale elitene er organisert i en kjerne og en periferi hvor politikerne og de kommunale tjenestemennene dominerer kjernen i nettverkene, med den økonomiske eliten i periferien. Uformelle vennskapsbånd bidro til å knytte de lokale elitene tettere sammen. I tillegg fant Farkas at størrelsen på henholdsvis kjernen og periferien i de lokale nettverkene varierte mellom de fire kommunene han studerte.

I den andre undersøkelsen som rapporteres i avhandlingen reiser Farkas spørsmål om menn og kvinner i de lokale nettverkene innehar posisjoner med samme potensial for makt. Han fant at det faktisk var små forskjeller mellom kjønnene. Riktignok er de lokale nettverkene dominert av menn. Menn og kvinnene som deltar i disse nettverkene har like sentrale posisjoner i nettverkene som sine mannlige kolleger. Derimot er det store maktforskjeller både blant menn og kvinner i disse nettverkene.

I den tredje undersøkelsen så Farkas særlig på de lokale elites medlemskap i Rotary. Problemstillingen hans var hvorvidt slikt medlemskap er forbundet med mer sentrale og prestisjetunge posisjoner i det lokale nettverket. Analysen hans ga blandede resultater. På den ene siden kom det fram at lokale elitepersoner som samtidig er medlemmer av Rotary var tettere knyttet sammen og med sterkere bånd seg i mellom enn elitepersoner uten slikt medlemskap. På den andre siden kom det fram at Rotary medlemmene hadde større og mer varierte personlige nettverk enn eliteindivider uten medlemskap i Rotary. Rotary medlemmene balanserte således mellom å ha både tette personlige nettverk og delta i mer omfattende lokale nettverk.

I den siste studien – av den parlamentariske eliten – var det mest slående funnet at den borgerlige alliansen i perioden 2002 til 2006 ("Alliansen for Sverige") hadde et tettere samhold gjennom sine initiativ for ny lovgivning enn hva parlamentsmedlemmene fra den rød-grønne koalisjonen hadde i den neste parlamentariske syklusen. For Farkas støttet disse resultatene en konklusjon om at Moderaterna var dyktigere i koalisjonsbygging i opposisjon enn hva det Sosialdemokratiske partiet var i sin opposisjon i den neste perioden.

Det har i løpet av det siste tiåret vært gjennomført flere store elitestudier i Norden. Men som Farkas selv korrekt sier, har få forskere i Skandinavia tidligere studert nettverkene blant eliter. Farkas studier kan derfor med rette karakteriseres som innovative i en skandinavisk kontekst. Han har benyttet seg av avanserte metoder og fått fram en rekke interessante funn. Personlig fant jeg det for eksempel interessant at kvinner som tilhører den lokale eliten har like sentrale posisjoner som menn. Som Farkas selv sier bryter dette med en forestilling om at kvinner er dobbelt ekskludert fra elitene. Jeg synes også det var meget interessant hvordan han gjennom analysen av initiativene til ny lovgivning i Riksdagen kunne vise hvor mye tettere de samarbeidet innenfor den borgerlige blokk enn innenfor den rød-grønne alliansen. Det også interessant at analysene demonstrerer hvor tett sammenvevet lokale eliter er.

Jeg er derimot kanskje ikke så overrasket over at politikere og kommunale tjenestemenn er i sentrum for de lokale nettverkene. Slik det lokale politiske beslutningssystemet er organisert, vil jo disse elitegruppene nødvendigvis måtte se mye til hverandre. Dessuten, at de lokale næringslivselitene er i periferien sier vel egentlig ikke så mye om deres makt. De kan ha viktige nettverk til andre deler av næringslivet i Sverige og til nasjonale politikere uavhengig av det lokalsamfunn bedriftene ligger i.

Farkas legger vekt på at et tett nettverk mellom de lokale elitene bidrar til å fremme enhet eller integrasjon mellom dem. Denne oppfatningen er i tråd med viktige bidrag i tidligere forskning. Det kan likevel reises spørsmål om hvor holdbar en slik oppfatning er. Annen forskning har vist at utstrakte kontakter mellom representanter fra ulike elitegrupper ikke er til hinder for at de kan ha motstridende interesser seg i mellom og divergerende oppfatninger om hvordan samfunnet (eventuelt lokalsamfunnet) skal styres. Det synes mer fornuftig å se på eliteintegrasjon som et fenomen som kan variere langs flere ulike dimensjoner, for eksempel etter grad av felles verdier, felles politisk oppfatning, gjensidig tillit, felles bånd gjennom oppvekst eller utdanning. Dermed kan en lettere se at eliter i et bestemt samfunn kan være integrert langs visse dimensjoner, men i strid med hverandre langs andre dimensjoner.

I tråd med mye nettverksteori ser Farkas mål på sentralitet som uttrykk for elitepersonenes potensielle makt. Dette kan ofte være tilfelle, men det trenger ikke å være slik. Betydningen av posisjon i nettverk for makt avhenger av hva som faktisk foregår i nettverkene og hvordan de enkelte personene har oppnådd sine posisjoner. I mange uformelle nettverk er det først og fremst sosial omgang som finner sted. Folk har det hyggelig sammen og utveksler informasjon, men det er likevel begrenset hvilket grunnlag for utøvelse av makt dette gir deltakerne. I formelle nettverk vil de mest sentrale posisjonene i de lokale nettverkene være et resultat av hva slags politisk-byråkratisk beslutningssystem de er knyttet til. De som har de mest sentrale posisjonene har fått dem som resultat av valgseire eller utnevnelser. Den makt de kan utøve vil være bestemt og begrenset av de institusjonelle normer og regler som regulerer de politiske vervene eller byråkratiske stillingene som elitepersonene innehar. Eliteteori og eliteforskning kan derfor ha nytte av å bli supplert med institusjonell teori og beskrivelser av den institusjonelle settingen som elitenettverkene er forankret i.

De foregående synspunktene er imidlertid ikke vesentlige kritiske innvendinger mot Farkas avhandling, men snarere tanker som er blitt vekket gjennom lesningen av hans bidrag. Hovedkonklusjonen er at de studier som Farkas presenterer i sin doktoravhandling utgjør et meget solid stykke forskningsarbeid.

Trygve Gulbrandsen

*Institutt for samfunnsforskning/Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo*

Övriga recensioner

Jonas Stier (2012) (*Van*)*modernitet och identitet*. Lund: Studentlitteratur.

En genre av vetenskaplig framställningsform som alltför få sociologer och samhällsvetare odlar är mellantinget mellan populärvetenskaplig framställning och introduktionsböcker på akademisk nivå. Få svenska fackkunniga gör sådant. Mycket som bör ges en sammanhängande populärvetenskaplig presentation redan på grund av sin vikt för förståelse för samhällsutvecklingen på ett vardagligt sätt uttrycks i vardagsspråk mera av läkare, psykiaterer och psykologer. Mer sällan av sociologer, även när det är tydligt sociologiska/socialpsykologiska frågeställningar som dryftas. Som exempel kan Stefan Einhorn nämnas, som redan före sin välkända bok *Konsten att vara snäll* hade återgett socialpsykologi och sociologi i flera arbeten. I den nämnda boken använder han i stor utsträckning exempel som han har hämtat ur introduktionsböcker i socialpsykologi, dock utan att nämna detta. Det är ledsamt, då han ibland gör felaktiga tolkningar.

Att svenska sociologer själva inte gör mycket till populärframställningens fromma är ledsamt. Vi har en högstående tradition. Peter Bergers introduktionsbok har en populär karaktär. Den kan läsas av vem som helst som intresserar sig för ämnet. Bauman har också haft samma ärende i *Att tänka sociologiskt*. Fler exempel finns, men få svenska. Jonas Stier har beträtt populärvetenskapens arena nu. Presentationen är ambitiös. Han har valt några ödesteman som han urskiljer i dagens värld. Han gör en kort presentation där ett huvudmotiv verkar vara att urskilja något som är problematiskt i temat i fråga.

När han tar upp *teknikens utveckling* i ett tidigt kapitel kan man som samhällsvetare undra över tågorordningen. Men Stier har sina goda skäl. Tekniken står inte för maskiner bara. Tekniken kommer att präglade oss in i benmärgen därhän att hela samhället framstår som om det är en fråga om naturvetenskaplig teknik. Själva interaktionen mellan människor blir till tekniska frågor – enbart. Har man löst mobiltelefonens teknikproblem, så finns inget kvar att uppleva som problematiskt. Stier problematiserar det tekniska mediet med flera socialpsykologiska argument. Något gör om oss

som människor, när den ständiga uppkopplingen åt olika i håll i vår smartphone blir det dominerande sättet att kommunicera.

På liknande sätt fäster han sig under kapitelrubriken *Mediefieringen* vid den motsättning som moderna media har: Dels främjar de demokrati genom att göra information och kunskap till gods för vem som hels, dels trivialiserar och motverkar de den genom att enskilda mediamoguler, som den nygamla beteckningen är, får en enorm makt att, inte bara välja ut, utan bestämma karaktär, mening med och vikten av, nyheter och samhällsdiskussion.

Stiers rubriksättning i de två kapitlen om teknifierings- och medialiseringsprocesser tarvar en kommentar. Han har valt substantiverad form av det latinska verbet *facere*; det betecknar aktiv form hos fenomenet i fråga. Tekniken är inte bara gjord av människor, den gör – människor. Medierna är inte bara gjorda av, de gör – människor. Det är en informativ beteckningskonst Stier använder. Den syftar på en central innebörd i dialektikbegreppet, som har blivit alltför obsolet. Sociala processer verkar i flera riktningar; de kan innehålla motsatta tendenser. Vi uppfinner maskiner och de kommer sedan att omforma oss själva på djupet. Och med maskinerna uppfinner vi nya sätt för ”informationalisering”. Jag lånar den termen från Bo G Eriksson som tidigt gjorde en övergripande sociologisk analys av denna process och såg den som en ny social revolution (*Utposten*, 1981). Stier är mer praktiskt än analytiskt inriktad och betar av flera exempelarenor för både teknifiering och mediefiering. Som översikter och sammanfattningar lyfter de fram viktiga scenerier.

Ett centralt tidigt kapitel föregår och bestämmer mycket av materialet. Stier lyfter fram ett antal ”logiker” (förnuftsramar eller -riktningar, fritt översatt). Dessa logiker bestämmer samhällsutveckling och människors sätt att varsebli, tolka och handla i vardagen. Han lista är: konsumtions-, kommersialism-, instrumentalism-, konkurrens-, rörlighets-, tids-, och valfrihets-logikerna. Listan skvallrar genast om att det finns ideologiskt material insprängt i logikerna, och så behandlar Stier också sin lista. Han antyder en övergripande socio-historisk analys i urvalet av logiker; en annan lista vore ju givetvis tänkbar. Stier återgår boken igenom på dessa grundlogiker, vilket i sig är en argumentation för hans lista.

Av självklara skäl finns ingen djupanalys av något fenomen. En seriös sociolog som på detta sätt scannar av vardagen i ett senmodernt samhälle på 100 sidor löper risk att tråka ut sina kollegor och bli sedd som ytlig av andra läsare. Stier undgår detta, men en läsare ser risken. Han närmar sig ämnen som behöver skärskådas på ett sätt som han inte har utrymme för, ej heller vill han kräva det av sin tänkta läsekrets; de är mera akademiska samhällsvetare *in spe*, inte *de facto*. Jag väljer ett av många exempel: Stier tar upp problematiken kring identitetsbildning på ett sätt som sociologer känner väl igen, bl.a. genom Giddens. En aspekt av detta är motsättningen mellan den eriksonska tesen om att identitetens grundfunktion är att skapa existentiell trygghet, medan dagens värld alltmer fragmentiserar villkoren kring denna funktion. Stier: ”Detta förhållande har gjort att upptagenheten med den egna identiteten är större idag, där den egna identiteten ses som ett projekt – ett personligt bygge där man förväntas arbeta med sitt personliga varumärke.” (sid. 93). Kring en sådan slutsats kan

man ställa frågor, och om de inte ens hinner nämnas känner man sig som kopparornen som just får svansen avklippt. Reaktionen blir: ”Javisst, kanske det, men...?” Det finns mycket evidens för och emot fragmentiseringen idag, men det finns föga evidens om huruvida våra tidigare generationer var eller inte var mer eller mindre upptagna med den egna identiteten än vi är idag, i varje fall inte om man räknar in det omedvetna idisslandet av identiteten. Kanske är det mera det medvetna projektet som är mer framhävt idag. När Stier har en historisk ansats vore det bättre med mindre säkra uttalanden i en sådan fråga.

Samma sak kan sägas om flera andra liknande slutsatser som framställs som ganska självklara sanningar. Emellertid behärskar Stier framställningen så väl att det inte blir störande. Och osäkerheten är han medveten om; den framhävs på några ställen. Ett av dem faller mig så i smaken att jag vill avsluta med det. Stier har hunnit bekanta sig med inte bara sociologin utan även skönlitteraturen. Han citerar Doris Lessing: ”... den som inte förlorar förståndet inför vissa ting har inget förstånd att förlora.”

Lars-Erik Berg

Professor emeritus i socialpsykologi, ITS

Högskolan i Skövde

Sara Westin (2010) *Planerat, alltför planerat. En perspektivistisk studie i stadsplaneringens paradoxer*. Avhandling i kulturgeografi. Uppsala universitet.

I sin essä *Das Unheimliche* talar Freud om de märkliga tillfällena då vi plötsligt upplever det välbekanta och familjära som någonting obekant och främmande som fyller oss med känslor av olust och främlingskap. Men hur kan det synbarligen familjära, det som borde vara välbekant och självklart, upplevas som paradoxalt förvridet till sin raka motsats och få oss att känna både kognitiv dissonans och ångest? Det är en fråga som bildar utgångspunkten för kulturgeografen Sara Westins avhandling *Planerat, alltför planerat. En perspektivistisk studie i stadsplaneringens paradoxer*. Den påtagliga känslan av just det icke hemlika vid ett besök i Hammarby Sjöstad utgör för författaren fröet till en reflektion över den välbekanta kontrafinalitetsproblematiken, vilken kortfattat handlar om glappet mellan vision och verklighet. Westin ställer frågan hur det kommer sig att det stadsliv som stadsplanerarna planerat för resulterat i något som närmast kan beskrivas som en spökstad. Hur kan vi förstå det faktum att försöken att bryta med modernistiskt stadsbyggande i syfte att undvika just denna typ av spökstad resulterat i inget mindre än just stadsmiljöer tömda på urbant liv?

Avhandlingens syfte är att presentera ”en psykoanalytiskt inspirerad ideologikritik av dagens stadsplanering”, ytterligare specificerat som ”ett försök att komma till ökad klarhet om kontrafinalitetsproblematiken i stadsplaneringen” (s. 21–22), vilket inte endast handlar om att förstå ”planeringstankens innehåll”, det uttryckligt sagda, utan

även dess ”grundläggande form”, det förgivettagna (s. 33). Med hjälp av texter och intervjuer strävar Westin efter att forma en förståelse för hur planerare och arkitekter tänker kring stadsplanering. Avhandlingen fokuserar härmed på specifika förståelseformer och i denna mening är den också en kunskapskritik. ”Målet är att göra en analys, inte iscensätta en terapi”, som Westin uttrycker det (s. 52), vilket är helt i linje med en psykoanalys vars syfte inte består i att anpassa den analyserade till verklighetens normativa villkor, utan i att leda henne till självkänedom.

Westins perspektivistiska fokus är motiverat mot bakgrund av att varje förståelseform alltid är ett specifikt sätt att tolka världen. Diskussionen om glappet mellan tolkning och verklighet riktar blickarna bort från en kartläggning av verkligheten präglad av ett sönderdelande tänkande inriktat på ett additivt insamlade av det objektiva givna, och mot ett kartografiskt förnuft vars fokus inte vilar på vad vi tänker utan hur vi tänker.

Utifrån både skönlitterära och vetenskapliga texter utvecklar Westin distinktionen mellan ”arkitektens öga” och ”flanörens kropp”. Det handlar om skillnaden mellan att se och att känna, mellan logiken och poesin, mellan att tänka och att leva, mellan det apolliniska och det dionysiska. Arkitektens öga blir till en metonymisk representation för förnuftet och dess betonande av det perceptuella. Flanörens kropp blir till en fixeringspunkt för beskrivningen av en känsla för det urbana livet, till ett uttryck för den tidlösa människan eftersträvandes rätten att begära. Steget till Lefebvres idé om rätten till staden är inte långt och Westin tolkar kampen om denna rätt som ”sprungen ur en emotionell, snarare än en materiell, fattigdom” (s. 72).

Det fyrkantiga förnuft som resulterar i stadsmiljöer skapade i enlighet med ett instrumentellt tänkt rum, får destruktiva följder för det levda rum som är flanörens. Utifrån den utopiska tilltron till stadsplaneringens möjlighet att detaljbestämma det goda livet agerar planerarna inte blott som experter på att konstruera stadsmiljöer för människor att bo i. De tar också på sig rollen som samhällets överjag genom att måla upp en bild av hur människor bör leva i dessa miljöer. Genom borträngandet av begäret, som en oavsiktlig följd av viljan att bygga bort det okontrollerade, det vilda och smärtsamma, framträder en stympad bild av människan. Vad vi ser i Westins analys är en inneboende relation mellan planering och neuros, där priset av det alltför planerade är alienation. Men problemet är att människor inte enbart drivs av viljan att överleva, utan även av viljan att leva. Ett fullständigt åtsidosättande av det apolliniska, av logiken och det instrumentella handlandet, till fördel för det dionysiska, för bejakandet av begäret och karnevalens rus, är emellertid inte en lösning på problemet. Den centrala frågan är i stället hur vi ska kunna finna en balans mellan dessa sidor av det mänskliga livet.

I sökandet efter alternativ granskar Westin space syntax-teorin, vilken i sitt fokus på relationen mellan stadens form och dess urbana liv tar i beaktande inte blott den byggda miljöns representativa utan även dess performativa sida. Teorin är dock inte utan problem. Eftersom den bygger på naturvetenskapligt tänkande är dess möjlighet att förstå den materiella formens sociala effekter begränsade samtidigt som teorin utesluter frågor om maktförhållanden. Framför allt går det inte att komma ifrån

att teorin ”inte mäter det den säger sig mäta: den byggda miljöns sociala dimension” (s. 242).

Avhandlingens sista kapitel (”Logik – Dialektik”) sammanfattar skarpsinnigt den dialektiska rörelse som innebor i kontrafinalitetsproblematiken, samtidigt som kapitlet framvisar de filosofiska möjlighetsbetingelserna för avhandlingen som sådan. Som helhet är Westins avhandling en flanörs dialektiska upptäcksfärd, en flanör som utrustad med en tvärvetenskaplig begreppsapparat och vägled av psykoanalytiskt tänkande visar hur pendelrörelsen mellan begär och förnuft antar formen av den paradoxala helhet som är mänskligt liv. I narrativets resenär sammanfaller två sidor i sin dialektiska motsägelsefullhet, dels den levda erfarenhetens förnimmelser av det urbana livet och dels den teoretiska förståelsens begripliggörande av detta liv.

Avslutningsvis vill jag påstå att vi i Westins avhandling kan se hur det teoretiska arbetet av nödvändighet alltid också innebär ett arbete med en själv. Teori och liv är alltid sammanflätade med varandra. I Westins verk finner vi ett uttryck för akademisk integritet och intellektuellt djup som ligger helt i linje med Lefebvres insikt om att livet inte bör levas som vore vi ett skepp utan roder och därmed utan möjlighet att navigera oss igenom det teoretiskt och personligt omedvetnas försåtliga farvatten. Nej, det är ett liv som i stället bör levas och göras meningsfullt som ett projekt, i medvetenheten om att det enda intellektuella, akademiska och politiska projekt som är genuint meningsfullt är livet självt.

Lennart E. H. Räterlinck
IBF & Sociologiska institutionen
Uppsala universitet

Om forskningspolitik och kreativitet

Hur bör vi organisera våra forskningsmiljöer för att de ska fungera så bra som möjligt? Hur kan man skapa förutsättningar för kreativa samarbeten? Om dessa till synes grundläggande frågor har den nutida forskningspolitiken förbluffande lite att säga. Den har i obefintlig grad låtit sig informeras av forskning om hur forskningsmiljöer faktiskt fungerar och vad som får människor som arbetar i dessa miljöer att anstränga sig och åstadkomma resultat.

Forskningen kring framgångsrika forskningsmiljöer pekar på dynamiken i forskargruppen som nyckeln till vetenskapliga framgångar. Det gäller att skapa grupper där forskarna är ”lagom olika”: så pass olika att de tillför varandra något, så pass lika att de kan kommunicera. Och den visar hur komplicerat det är att få sådana grupper att fungera på ett framgångsrikt vis, hur gott handlag i det akademiska ledarskapet som krävs och hur viktiga emotionella och sociala faktorer är i att skapa fungerande team. Dessa grupper kan stöttas eller motverkas, men de kan inte kommenderas fram. De växer underifrån, som resultatet av nyfikenhet, sanningssökande och tillit. Och de är sköra. De kan lätt störas av klumpiga insatser.

Statsvetaren Li Bennich-Björkman skriver i sin bok om innovativa och stagnerande forskningsinstitutioner om hur forskningspolitikens tilltagande inriktning mot styrning och utvärdering riskerar att förstöra de lokala processer som är fundamentala i att skapa väl fungerande miljöer. Dessa bygger på tillit och förtroende. Ett ensidigt fokus på att belöna enkelt mätbara indikatorer riskerar att undergräva ett innovativt och risktagande klimat. Liksom de ständiga kraven på fortlöpande feedback tar tid från det som borde göras. Forskningspolitik kan lätt förstöra miljöer, men kan inte lika lätt skapa dem.

Teresa Amabile, som ägnat sin forskningskarriär åt att studera kreativitetens sociala sammanhang, pekar på att yttre (*extrinsic*) motivation – som intresse av karriär, lön, goda utvärderingsresultat – har en skadlig inverkan på kreativiteten. Den forskare som framförallt bryr sig om den andres blick på det hon gör tappar lätt fantasin och skaparkraften. Istället är det den som drivs av en inre (*intrinsic*) motivation – nyfikenhet, lust, längtan att göra ett gott arbete för dess egen skull – som blir kreativ.

Utvärderingar och bedömningar kan, om de utförs på rätt sätt och av rätt personer, stärka denna inre motivation. Genomförs de formalistiskt av personer för vilka de utvärderade saknar intellektuell respekt skadar de istället den inre motivationen. När det viktiga blir att uppfylla Högskoleverkets eller Vetenskapsrådets kriterier snarare än att göra ett gott arbete för dess egen skull åker kreativiteten lätt ut genom fönstret.

Stefan Svallfors

Vice ordförande i Sveriges Sociologförbund

Referenser

Amabile, T. M. (1996) *Creativity in context: update to "the social psychology of creativity"*.
Oxford: Westview.

Bennich-Björkman, L. (1997) *Organising innovative research: the inner life of university departments*. Oxford: Pergamon Press.

Publicering

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska (eller annat skandinaviskt språk). Tidskriften tillämpar ett *referee*-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar för bedömning endast texter som inte tidigare varit publicerade och accepterar inte för bedömning manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller som bedöms av förlag. Artikelförfattare erhåller en pdf-fil av publicerade bidrag.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast manuskript som författaren anser färdiga för publicering. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskriptet skall vara utskrivet med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med indrag med tabulatorn. Manuskript på annat språk än skandinaviskt accepteras för bedömning endast om överenskommelse träffats med redaktören innan manuskriptet skickas till tidskriften. Manuskriptets omfång bör inte understiga 4 000 ord och inte överstiga 10 000 ord inklusive abstract/sammanfattning.
3. Manuskriptet skall innehålla en sammanfattning om cirka 150–175 ord på engelska (inklusive översättning av titeln till engelska) samt fem nyckelord, också på engelska.
4. En kort författarpresentation (fyra rader) skall bifogas. Redaktionen förkortar utan samråd längre presentationer.
5. Fotnoter bör undvikas eller användas endast mycket sparsamt. Fotnoter placeras på den sida där noten förekommer (inga slutnoter).
6. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten och även skickas i separata filer i sitt ursprungliga program om det inte är Word.
7. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).
8. Manuskript – utformade på det sätt som här beskrivits – skickas som word-dokument med e-post till tidskriftens redaktörer under adress: sociologiskforskning@miun.se
9. Efter en första redaktionell bedömning sänds artikeln till två externa lektörer för bedömning varför författarnamn inte får anges på artikelns första sida (eller på annat sätt framgå av texten). På förstasidan anges endast artikelns titel. På ett separat

blad anges artikelns titel, antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress, e-postadress och telefonnummer till (huvud-)författaren som redaktionen enklast använder.

Referenser

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner av såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension är på maximalt 1 000 ord och en recensionsessä, dvs. en recension där flera böcker behandlas på ett integrerande sätt, är på maximalt 2 000 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår, ISBN-nummer och förlag.

Repliker

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – att ges utrymme att svara.

POSTTIDNING B

Redaktörerna har ordet

”En aktiemarknad för alla”. Integritet och marknadsomsorg i (själv)regleringen av den svenska värdepappersmarknaden
Oskar Engdahl

Medierepresentationer av etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen i Sverige och Finland
Sandra Torres, Jonas Lindblom och Camilla Nordberg

Integration eller illusion
– et deviance-perspektiv
Shahamak Rezaei och Marco Goli

Gästkrönika: The Compromised Researcher: Issues in Feminist Research Methodologies
Gabriele Griffin

Recensioner

Sociologförbundet har ordet

Avs
Sociologisk Forskning
c/o Institutionen för samhällsvetenskap
Mittuniversitetet
831 25 Östersund